ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2023 m. liepos 21 d. Nr. 14 (1414) Kaina 1,80 Eur

Apie NATO susitikimą Lietuvoje ..... p. 2
Atgrasyti Kiniją galbūt reikia net daugiau mąstymo nei valios ..... p. 3
Įprasta įsivaizduoti, kad žudikų, recidyvistų vaikystė būna monstriška ..... p. 11

Ukrainietiški užrašai

LAURYNAS KATKUS

Davė strielbą karubiną – – – – – – – – – – – – – – – – – –
– – – – – – – – – – – – – – – – – ir šoblelę prikabino
– –
– – – – – – – pats pulkaunyks pirmas jojo – – – –
– – su granatom širdį vėrė – – – – – – – – – – – –

Zitai Kelmickaitei atminti

1

Jis garsiai sako: kaip dabar pamenu, grįžinėjam iš pafrontės į Charkivą, – ir baro kompanija suklūsta, o jisai, tikėjęsis tokios reakcijos, tęsia tylesniu balsu: nepagaunu, kodėl šneka, kad pas juos keliai blogi?

Tada imasi apibūdinti kelio kategoriją: autostrada, plotį: keturios juostos, ir būklę, pasitelkdamas posakį „nulinis asfaltas“. Mašinų irgi beveik nulis, daugiau pamuštų tankų pakelėj...

– Oras? Panašiai kaip pas mus, pietų nė kvapo. Perspėjimą gavom tik pervažiavę sieną – parėjo tokia pūga, kad kelio neliko. Slystam antru bėgiu per baltą plotą kaip lygintuvas per paklodę. Tai vienam, tai kitam krašte – fūra, autovežis, vėl fūra, prilaikantys audinį, kad nesiraukšlėtų. Žiema juos užklupo netikėtai, nespėjus užsidėt sniego grandinių. Tas neįveikė kalniuko ir nuslydo į griovį, kitam nepasisekė labiau – įsirėžė į atitvarą, trečias tiesiog sustojo palaukt geresnių laikų. Ir niekur nematyti žmonių, vairuotojų, tiktai tie daugiatoniai mastodontai...

Išvis jokio judėjimo, nors jau rytas, komendanto valanda pasibaigus.

Galiausiai prieky sukruta kažkoks neaiškus objektas. Atsargiai prisiartinam – bičas mopedu važiuoja į darbą! Kas jam pūga ir sniegas, amortizatorius-kojas į šalis išskėtęs, viskam pasiruošęs... pirmasis pamatytas ukrainietis, irgi simboliška.

Už Iziumo kapinių pasikeitėm. Toliau tik po vieną juostą, bet plačią. Pasiekus septyniasdešimt, kažkas ima ūžti. Taip skambiai ūžia – ūūūūū! – net susišnekėt sunku. Padangos, galvoju, ar važiuoklė? Sakau greta sėdinčiam – vadinkim jį Jurko – gal sustojam, pažiūrim? Jurko: ne, mašina čia niekuo dėta. Garsą skleidžia asfaltas, subadytas tankų vikšrų.

Pro didelę cerkvę rauplėtomis nuo kulkosvaidžio kulkų sienomis. Informaciniai stendai, užpurkšti dažais, kad atėjūnai nesusigaudytų. Pušynas lig vienos nukapotomis viršūnėmis. Sutemo, šeštą kėlęs, apsiblausęs, spaudžiu gazą, jokių šviesų, jokių ženklų. Per vidurį kelio pakilimas, lyg ir pėsčiųjų salelė, iš kur čia pėsčiųjų salelė? – gražiai aplenkiau, varau toliau, staiga Jurko iš visos gerklės – stop stop stop!

2

Ūžimas reiškia gyvybę. Ūžia frontas – reiškia, dirba gynyba, dirba aprūpinimas ir logistika, dirba bepiločiai, atpažįstami iš specifinio zyzimo, primenančio mašalą, o dar labiau – afrikietišką vuvuzelą. Ūžia automobilio motoras – reiškia, jie nestovi vietoj, nėra lengvas taikinys. Reiškia, artėja kontaktinis taškas, postovis, kur nukraus bagažinę. Birbia generatorius – vadinasi, ten yra šiluma ir šviesa, ten karštas vanduo. Gal ir internetas, ir jie galės prisijungti prie pašto, žinių portalo, feisbuko, galės susileisti iliuzijos, kad pasaulyje viskas po senovei, kad didžiausios problemos yra neteisingas maitinimasis, neįtraukios sąvokos, stiliaus feilai ir ką kaimynas pasakys.

Kai už vairo vėl sėdasi Jurko, senasis pasaulis slepiasi po lapais. Nors ir jis stengėsi minti kiek pajėgdamas, tai buvo sekmadienio pasivaikščiojimas, palyginus su kreiseriniu 160–170 km/h greičiu, įspaudžiančiu kūną sėdynėn. Dinaminis vairavimas, nuolatinis manevravimas, fūros pamirksi, kad galima lenkti, priekyje tuščia, seni žigonai traukiasi į kelkraštį. Būtų kaip kompiuteriniam žaidime, išskyrus vieną smulkmeną: čia ne kompiuterinis žaidimas. Nuo galinės sėdynės atsklinda gailūs prašymai. Viskas kontroliuojama, atšauna Jurko, jei važiuosim lėčiau, nespėsim pas vyrus.

Salono prietemoj jis žiūri į Jurko profilį, ir ausyse suskamba senų dainų nuotrupos, *ei, joti, ei, su šoblele vandravoti*, ir vairuotojo vietoje išvysta kažką kitą, gal kazoką su čiubčiku? Kelionėj jam paūmėjo vaizdų priepuoliai, netikėti švystelėjimai, per kuriuos mato, kas nutiko kitur, kitu laiku, mato, kas nenutiko, bet galėjo nutikt. Tai trunka kelias akimirkas ar dar trumpiau, bet taip įsakmiai, kad neištveria nesusipurtęs.

Ir dabar už vairo jis mato karį, kuris važiuoja į komisariatą ir turavojant aparatūrai traukia dainą apie šventąją Ukrainą, mato karius su stingeriais, nukalusius sraigtą ir ant pažliugusio juodžemio trypiančius kazoką, tūkstančio memų siluetą su styrančiu vamzdžiu ir didžiuoju pirštu, siunčiančiu Maskvą laivop, mato sėdinčius teismo narvuose ir grįžtančius iš nelaisvės, mato šalmuotus barzdočius, rotušėje plevėsuojančios dvispalvės fone pranešančius, jog miestas išvaduotas iš okupantų, ir šito silueto akivaizdoje veiksmo filmų herojai, džeimsai bondai, briusai vilisai ir panašūs tyliai traukiasi į kamputį... ir ta mėlyna izoliacinė juosta, negrabiai užvyniota ant šalmų ir rankų, ji nebe atpažinimo, o didžio šaunumo ženklas.

Olena Kulčycka. Lvivo istorijos muziejus. 1948

Ukrainiečių išdidumas, kurį minėjo dar dėdė, pasakodamas apie lagerį Mordovijoje, įžūlus humoras, – „mokesčių inspekcija praneša, kad trofėjinių tankų deklaruoti nereikia“, – vyriškumas... visą kelionę, visas keliones, dar iki kelionių, nuo karo pradžios visuose kanaluose jis ieško, iš kur tai kyla, ieško šaltinio, pirmapradės to ištakos.

Variklis ūžia, visureigis lekia, taškydamas šlapdribą, judindamas kraštovaizdį su plačiais laukais ir siauromis medžių juostomis, keturšlaičiais namukų stogais ir cerkvių kupolais, mėlynom betoninėm tvorom ir apsnigtom terikonų kalvom, viršuje plevenant šviesiam, bet nesaugiam, bet šviesiam dangui, *ei, valia valužė, ei, joti, su šoblele vandravoti...*

3

Ukrainietiškas pikselis, ZSU uniforma iš arčiau. Kareiviai degalinėje, perkantys kurą ir kolą, nakvynės namų vestibiulyje laukiantys bendražygių ar mylimųjų, prospekte renkantys aukas.

Pirmą kartą su ja susidūrė požeminiame prekybcentryje. Nedidukas pusamžis vyras pasišiaušusia veido želmenija – „barzdukas“, kaip pasakytų jo kuopos vadas. Atšaukus oro pavojų, tasai irgi dairosi išėjimo, užkalbina, lyg ir – ir tu čia nevietinis? Jis atsako angliškai, kareivis nusišypso ir pereina į anglų; širdis daužosi, lyg būtų sutikęs didžiausią įžymybę, garbinamą poetą. Paėjėja kartu galiuką, kolei randa nuorodą į Besarabijos turgų, palipa laiptais į viršų, į abi puses varstomos durys, reikia prilaikyti, laukas pasitinka dulksna.

Kelionėje kariškius neišvengiamai sutiksi kontrolės ir praleidimo punkte, kitaip sakant, blokposte. Blokpostas – taškas erdvėje, kur įprastinė tvarka nustoja galioti ir valdžia atitenka uniformuotiesiems. Pirmą reakciją išvydus ežius ir smėlio maišus nuspėti nesunku: kur važiuoti, kada sustoti ir, apskritai, kas dabar bus? O buvo taip – blokpostas tuščias. Nepastebėti, kad jis pusiau nuardytas, galėjo tik naujokai.

Pirmosiomis karo dienomis Ukrainą apėmusio blokpostų statymo sąjūdžio rezultatai matyti nors kiek svarbesniuose keliuose, ant visų rajonų ir apskričių ribų. Tiesa, pastarieji, tai yra blokpostai tarp apskričių tebeveikia, tad jie netrunka perprasti elgesio taisykles: išjungti mašinos šviesas, uždegti šviesą salone, paruošti dokumentus, atidaryti vairuotojo langą.

Tikrintojai daugiausia vyresnio amžiaus, nors pasitaiko ir jaunesnių. Kai kur, ypač išvaduotose teritorijose, sargybą eina ir nulinio amžiaus kariai – meniškos iškamšos piratiškai užrištomis skarelėmis, rymančios prie kulkosvaidžio ar vėliavos, ant kurios parašyti linkėjimai okupantams ar *batko naš Bandera*.

Jurko stebisi, kad juos taip lengvai praleidžia, neprašo parodyti, kas bagažinėj. Čia dėl jūsų – nepavargę veidai ir Europos Sąjungos pasai veikia. Kelis kartus apskritai tik žvilgtelėjo ir mostelėjo ranka – geros kelionės. Bet įsibėgėti nėr kur, nes blokpostų daugėja, ir visi su įgulom. Ir naujokams aišku, kad artėja frontas, kur civilinio gyvenimo tvarka pranyks su visam.

Valgykla devyniasdešimtinių statybos prekybcentryje įrengta senu stiliumi: metaliniai bėgeliai, rudi padėklai, kotletas, kompotas ir kefyras. Tik tiek, kad joje vieni kareiviai – kokių tik antsiuvų čia nepamatysi. Galinėje salikėje jiems paskyrė pasimatymą pažįstamas, su keliais bendražygiais trumpam atsipalaidavęs nuo rutinos. Pažįstamas – duokim jam Andrijaus vardą – iki vasario 24-osios tarptautinės kompanijos vadybininkas, pasakoja apie metus apkasuose be pertraukų, per kuriuos paseno dešimtmečiu. Fiziškai dar esantis stiprus – eidamas į priekinę liniją, ant savęs susikrauna iki pusšimčio kilogramų, bet dvasiškai tą pakelti darosi vis sunkiau. Prisimena tolimus taikos laikus, darbą maskviškiame kompanijos padalinyje: po kelių savaičių išjungė teliką, nes nedaug trūko, kad kartu su šeimynykščiais būtų įtikėjęs, jog pasaulinio blogio priežastis yra chocholai. Vienintelis dalykas, kurį rusai moka gerai daryti, – tai propaganda, sako Andrijus, ir klausančiojo galvoje šitai pasikursyvina, pasijuodina ir pasibraukia, nes sutampa su tuo, ką pats nekart yra galvojęs.

Stovėjimo aikštelėje Jurko paduoda Andrijui prašmugeliuotą pro blokpostus alaus šešiapakį. Žinau, kad tai draudžiama, jau atsisveikinęs meta Andrijus, bet kaipgi be mažų gyvenimo malonumų?

4

Jie atvyko – tam kartui. Juos pasitiko moteris, kurią pavadinkim Vasilyna. Mikrorajono kraštovaizdyje išryškėjo liekna figūra margu paltu. Atsakydama į jų pyptelėjimą, Vasilyna pamojavo ranka ir apsisukusi lengvu žingsniu nuo pagrindinės gatvės patraukė į kvartalo gilumą. Jie sekė tarsi šerniukai paskui šernienę, masinami jauko – laisvos vietos parkinge ir nakvynės perspektyvos. O bute stabilumo sala, kurios neneša vieškelio srovė –

Kai kada jų vedlys yra virtualus, kitaip tariant, GPS navigatorius. Juo aklai pasitikėti negalima, ir ekipažas, jei tik nebus įsišnekėjęs arba prisnūdęs, ims dairytis, kur toks numeris ir toks posūkis, ir vienas per kitą aiškint vairuotojui, dar labiau jį trikdydami. Įspėjimą dėl GPS'o patikimumo

Nukelta į p. 8 ►

Konspektai po NATO viešnagės

Prieš pat įpusėjant vasarai antraštes apsėdo NATO viršūnių susitikimas. Žiniasklaidoj dominavo pasiruošimo detalės, apribojimų planai (vėliau – reakcijos juos įgyvendinant), spėlionės dėl galimų sprendimų, socialiniuose tinkluose – viltys dėl Ukrainos narystės proceso pradžios ar Švedijos – pabaigos. Prasiyrus pro triukšmingesnius lyderių pranešimus socialiniuose tinkluose, emocingas NATO narių ir oponentų komentatorių reakcijas, nuotraukose sustingusių pozų nagrinėjimus ir kitas stipriai aptaškančias, bet greit išdžiūstančias komunikacinės industrijos sroveles galima susidėlioti ir šiokius tokius konkretesnius susitikimo rezultatus.

Susitikimo išvakarėse, jau „Litexpo“ patalpose, buvo pasiektas Turkijos ir Švedijos susitarimas – pirmosios prezidentas sutiko nebeblokuoti antrosios priėmimo į NATO. Šie planai, tapę apetitą sukėlusia renginio įžanga, vis dar turi išsipildyti realybėje – dėl konkretaus termino sutarta nebuvo (nors Erdoğanas paminėjo, kad tai galėtų įvykti Turkijos parlamentui susirinkus spalį), o tai gali kelti nerimą, prisiminus, kad tam tikri susitarimai buvo pasiekti ir pernai, Madrido susitikime, bet liko nerealizuoti. Ilgai reikalavusi, kad Švedija griežčiau kontroliuotų joje gyvenančius kurdų aktyvistus ir kai kuriuos išduotų jai pačiai, Turkija, atrodo, sutiko su kompromisu ir nuo praėjusio susitikimo Švedijos atliktais žingsniais ta kryptimi – atitinkamais šalies Konstitucijos pakeitimais, kurdo, įtariamo terorizmo finansavimu, įkalinimu prieš pat susitikimą bei sutarimu dėl antiteroristinių veiksmų koordinavimo plėtros (ir dvišalės, ir visoje NATO); Švedija taip pat pažadėjo remti Turkiją siekiant narystės ES, o JAV – padėti modernizuoti naikintuvus. Atkreipus dėmesį, kad Turkija neseniai, nepaisydama susitarimo su Rusija, leido į Ukrainą grįžti „Azovo“ vadams, galima matyti jos vėstantį santykį su Rusija – tai įdomu nebepratęsto grūdų tranzito susitarimo ir planuojamo Putino vizito Turkijoje rugpjūtį kontekste.

Prieš susitikimą taip pat priimti ir plačiau detalizuoti regioniniai gynybos planai – kadaise irgi vilkinti Turkijos. Gal tai ir nėra skambu, tačiau pakankamai svarbu – būtent jie yra Baltijos šalių saugumo karkasas. Šįsyk į juos įtraukti greitesnis atsakas į potencialią agresiją ir galimybė staigiau priimti sprendimus prireikus, numatomas didesnis aukštos parengties karių skaičius, teritorinės atsakomybės sutvirtinimas ir aiškesnis valstybių narių pasidalijimas atsakomybės zonomis. Vis dėlto, Vokietijai kol kas tik žodžiu, o ne raštu įsipareigojus Lietuvoje nuolat dislokuoti brigadą (dėl Latvijos atitinkamą įsipareigojimą išsakė Kanados premjeras), o daugeliui NATO narių gana lėtai didinant išlaidas gynybai, jų poveikio pasiekimas gali užsitęsti. Vokietijos gynybos ministras užsiminė apie brigados dislokavimo plano parengimą šiemet; kiek užtruks logistinis Lietuvos pasiruošimas ją priimti, pamatysime.

Labiausiai laukta susitikimo dalis buvo Ukrainos klausimai. Nuosekliau besidomintiems geopolitika iš esmės ji težadėjo mįslę – kokios šįsyk lanksčios, aptakios ir išradingos formuluotės bus pavartotos parodant palankumą Ukrainai, jos narystei, kartu išvengiant konkretaus įsipareigojimo, kokio turinio ar vertės paramos suteikimas bus akcentuotas vietoj to. Raudonos, tačiau be nuodugnesnio išmanymo ar nežvelgiant iš kitų rakursų dažnai neįžiūrimos linijos yra likusios savo vietoje: kaip ir karo pradžioje (bergždžios idėjos dėl neskraidymo zonos), taip ir iki šiol Vakarai vengia sukurti situacijas ar net teisinį įsipareigojimą jų pajėgoms tiesiogiai stoti prieš Rusiją. Iš šios pusės likę pavojingiausi eskalacijos būdai – branduolinio ginklo panaudojimas arba platus Kinijos įsitraukimas teikiant pagalbą. Nors internete netrūksta spėlionių, kad netikėtai menki Rusijos kariuomenės pasiekimai kare, išryškėjusios jos aprūpinimo, įrangos būklės bėdos galbūt atspindi ir branduolinio arsenalo, jo paleidimo įrenginių padėtį, esama NATO pozicija leistų manyti, kad jos narių žvalgybų, turinčių kur kas geresnę prieigą prie informacijos apie Rusijos ir Kinijos pajėgumus nei mes, plačioji visuomenė, duomenys neduoda pagrindo šių šalių sprendimų priėmėjams įsitraukti į karą tiesiogiai ir rizikuoti tokia eskalacija. Įtakos turi ir tai, kad Vakaruose mažiau jaučiamas ir įsivaizduojamas Rusijos pavojus nei Baltijos šalyse ar Lenkijoje – dėl geografinių priežasčių, istorinės atminties niuansų tai visiškai natūralu, lygiai kaip ir per 2015-ųjų migrantų krizę vilniečiams neskaudėjo tiek pat, kiek Lampedūzai ar Lesbo salai. Pagrindiniai NATO ištekliai yra giliau Vakaruose, o ir atitinkamų valstybių politikai už sprendimus atsiskaito ne mums, o savo visuomenėms. Vis dėlto, jei ne poreikis vengti minėtų rizikų, tikėtina, kad NATO būtų savo įsitraukimu sustabdžiusi karo veiksmus – užsitęsęs ir nežinia kiek dar truksiantis neapibrėžtumas kelia turbūt didesnius kaštus nei trumpa mažai rizikinga karinė operacija.

Taigi, ką šįkart išsivežė Ukraina? Naują NATO ir Ukrainos tarybos formatą, atleidimą nuo narystės veiksmų plano, mažai ką naujo pasakantį pažadą dėl būsimo priėmimo, kai visi pritars (to atskirai nė rašyti nereikia), atskirų šalių pažadus dėl paramos (Prancūzija – ilgojo nuotolio raketų, Britanija, Vokietija, Norvegija, Kanada – tankų, mašinų, amunicijos, raketų sistemų, pilotų mokymų ir kt.) ir entuziastingą prezidento sutikimą Lukiškių aikštėje. Šiame gan atsitiktinai atsidūriau ir pats. Žmonės, rankose laikantys vėliavas ar jomis apsigobę pečius, atrodė itin įsielektrinę ir laukdami tiesiog žaibavo energijos išlydžiais – kelios vyresnės moteriškės supyko ant kitų, ko šios lipančios ant suolų: „Mes čia sėdime!“ Sėdėti nesėdėjo niekas – taip nieko pamatyti nebuvo įmanoma, o visiems pakėlus vėliavėles teko ir man pasistiebti norint įžiūrėti Zelenskio veidą. Atlydėtas ir pristatytas Nausėdos, Zelenskis pasisakė besijaučiantis kaip namie. Kokių jausmų apimtas jis grįžo į Ukrainą po NATO susitikimo, sunku pasakyti, tačiau neabejotina, kad lietuvių priėmimas turėjo būti vienas iš šviesių prisiminimų.

Panašus didžiausiu Lietuvos istorijoje vadinto renginio vertinimas gali likti ir mūsų atmintyje. Galbūt nenutiko nieko itin revoliucingo ar netikėto, tačiau pasiekta viskas, kas realistiškai galėjo būti pasiekta, o Lietuva, kaip organizatorė, padarė viską, kad tai įvyktų. Sunkoka išmatuoti nepatogumus, patirtus vilniečių dėl ruošimosi ir apribojimų, tačiau pats renginys praėjo stebėtinai sklandžiai, be esminių saugumo incidentų, jei neskaitysime paaštrėjusių kibernetinių atakų. Lietuvos parama Ukrainai irgi buvo aiškiai pademonstruota: lyderiai ją matė pro limuzinų langus, pasaulis – televizorių ekranuose; to efektą ateities sprendimams ar turizmui irgi sunku patikrinti (nebent manysime, kad netrukus po renginio pasirodęs pranešimas apie kontroversiško kanadiečių profesoriaus Petersono planus atvykti į Lietuvą yra neatsitiktinis), tačiau pastangomis ir jų įgyvendinimu suabejoti nėra pagrindo.

Paskutinė ateičiai svarbi renginio detalė – susitikimo dalyvių sudėtis. Be NATO narių, Švedijos ir Ukrainos vadovų, Moldovos, Sakartvelo ir Bosnijos ir Hercegovinos atstovų, kaip ir ankstesniais metais, dalyvavo Japonijos, Australijos ir Naujosios Zelandijos premjerai, Pietų Korėjos prezidentas, o baigiamajame komunikate dusyk paminėtos Kinijos ambicijos ir prievartos politika (*coercive policies*). JAV užsienio politika Azijoje, ypač užkardant šios šalies stiprėjimą, vis aktyviau ieško atgarsio tarp sąjungininkų Europoje („Huawei“, 5G, „TikTok“ saugumo spragų klausimai), tačiau, sprendžiant iš Vilniaus universiteto kieme pasakytos JAV prezidento kalbos, yra ir daugiau priežasčių burtis draugėn (kaip kompanijos dalis minimi ir Indija bei Filipinai) – pasaulis sumažėjo, o iššūkiai savo pobūdžiu tapo per sunkūs dorotis pavieniui: klimato kaita, globali ekonomika, mažinanti skurdą, naujų technologijų panaudojimas laisvės pažangai, o ne nykimui. Matant liberalia demokratija besiremiančių ir kitų šalių geopolitinį dreifavimą tolyn vienų nuo kitų, girdint Jungtinių Tautų, o ypač jų Saugumo Tarybos, sunkius girgždesius, kyla klausimas, ar pajėgsime toms globalioms problemoms rasti bendrus sprendimus. Kurios *viršūnės* imsis iniciatyvos, nežinia, tačiau sėkmę bus sunku pasiekti, jei visi kiti bus laikomi tiesiog pasyviomis *apačiomis*.

– VYTAUTAS JURŠĖNAS –

Memorabilia

Gyvenimas atvirukuose

Aną savaitę tokį „Gruss aus Wilna“ atviruką būtum galėjęs siuntinėti į visas keturias puses, linkėdamas šviesaus ir saugaus rytojaus NATO globoje. Girdėjau, kaip vokiečių turistai gatvėje tebesako *Wilna*, ne tik *Vilnius*. Man gražu, istoriška. Kaip ir visos kitos to vardo formos. Yra žinoma net tokia: *Wilde*.

Atviruką 1916 metų sausio pradžioje iš Vilniaus pasiuntė kaizerio armijos kavaleristas vardu Konradas. Adresatas – *fräulein* Babetė, gyvenusi Aukštutinėje Bavarijoje. Konradas keliais sakiniais sveikina ją su Naujaisiais metais ir linki daug džiaugsmo. *Fräulein* – tai nebūtinai kareivio panelė, mylimoji, palikta tėvynėje jo laukti ir ilgėtis. Merginos ir jaunos moterys siųsdavo į frontą nepažįstamiems kariams siuntinius, rašydavo laiškus. Patriotiniais sumetimais ar užjausdamos kareivėlius. Milžiniška vokiečių pašto mašina net sunkiausiais laikais veikė be priekaištų. Esu girdėjęs, kad Pirmojo pasaulinio karo metais Vokietijoje iš viso kursavo 24 milijardai pašto siuntų. Sunkiai įsivaizduojami skaičiai. Paštą pristatydavo septyniskart per dieną. Uniformuoti laiškininkai ir laiškininkės. Viena jų, gražių ir liūdnų akių, čia ir pavaizduota su laiškų krepšiu ant kaklo. Vis dėlto – aplinkui karas.

Atvirukas išleistas labai operatyviai. Vilnių vokiečiai be didelių mūšių užėmė 1915 metų rugsėjo viduryje. Taigi kareivis Konradas buvo mieste naujakurys. Nežinia, ar jo kavalerijos divizija stūmėsi tolyn į rytus, link Naručio ežero, ar užsiliko Vilniaus apylinkėse. Įdomu, kad ant atviruko ne tik vilnietiškas užrašas – fone matosi ir Gedimino pilies siluetas su nuspėjama trijų spalvų imperijos vėliava. Kažkas turbūt pasufleravo dailininkui apie vilnietiškus simbolius.

Traukdamas dabar iš pašto dėžutės pailgą valdišką voką, dar vieną sąskaitą ar reklamą, padūsauji, kad neliko normalių laiškų. Pašto skyriai virtę kavinėmis ir parduotuvėmis. Bet laiškų rašymas ir siuntimas – tai malonės būsena. Panaši į tą, kurios reikia meldžiantis ar einant sakramentų. Ir kaina atitinkama. Kada kalėjime ar lageryje valdžia norėdavo ką nors nubausti, atimdavo papildomą maisto davinį ir laiškus. Arba dar žiauriau – nuteistas be teisės susirašinėti. Laiškai iš laisvės ateina, o žmogaus, kuriam rašoma, jau seniai nėra. Girdėjau istorijų, kaip du žmonės rašydavo vienas kitam kas dieną. Net nežinodami, ar jų laiškai pasiekia adresatą.

Sekminių išvakarėse, tą pačią dieną – du laiškai nuo jaunų mūsų bažnyčios žmonių. Jau nemaniau, kad ana malonės būsena gali kartotis. Skaitai vis iš naujo. Veikia. Panašiai kaip tada, kai laiškas, gautas ar paties parašytas, padėdavo sulaukti rytojaus. Buvo lyg patvirtinimas ar įrodymas, jog tu tikrai esi. Kartais to labai reikia.

Joks kitas naujųjų amžių istorijos laikotarpis nepaliko tiek įvairiausių ir rečiausių Vilniaus vaizdų, kaip Pirmasis pasaulinis karas, tie keleri vokiečių valdymo metai. Kavaleristas Konradas ir panelė Babetė patenka į istoriją dėl to vieno vienintelio pageltusio popieriaus lapelio. Ir tai, kad išliko tūkstančiai tokių lapelių ir kad jie dabar sugrįžta į savo miestą, ar neprimena pažado: „Aš gyvenu, ir jūs gyvensite.“

Gruss aus Wilna! Sveikinu visus, kurie patiria malonę parašyti vienas kitam laišką ar laiškelį. Ir dėl tos pačios malonės trokšta būti adresatai, laiškų gavėjai.

-js-

Fragmentai apie atgrasymą

Visatoje kiekviena civilizacija slepiasi. Jos žino, kad jei bus pastebėtos, bent viena iš kitų nesuskaičiuojamų visatos civilizacijų pasirinks ją sunaikinti. Visata – tamsus miškas, pilnas medžiotojų, grobuonių ir žudančių iš baimės. Išlikti – tai išlikti nepastebėtam. Kitaip tariant, visatoje neveikia joks atgrasymas, nevyksta jokia diplomatija. Tai turbūt garsiausio šiuolaikinių kinų rašytojų Liu Cixino kosminės sociologijos išvados.

///

Ne vienas ekspertas yra atkreipęs dėmesį, kad gyvename atgrasymo aukso amžiuje. Problema ta, kad sėkmingą atgrasymą naudojame ne mes ir ne mūsų sąjungininkai. Priešingai, Putinas sugebėjo Vakarus įtikinti, kad bet koks NATO pajėgų įsikišimas į karo veiksmus Ukrainoje turės nepakeliamų pasekmių. Putinas taip pat sėkmingai atgrasė Vakarus nuo leidimo Ukrainai atakuoti taikinius Rusijos teritorijoje, taip iš esmės pakeisdamas patį karą ir jo eigą ir esmingai apribodamas Ukrainos galimybes sėkmingai gintis.

///

Garsiąją Liu Cixino fantastinių knygų trilogiją „Žemės praeities atminimui“ būtų galima laikyti trilogija apie atgrasymą (*deterrence*).

///

Tai, kas mus domina šiame straipsnyje, yra Liu Cixino romanuose suformuluota tamsiojo miško hipotezė. Kad ją apmąstytume, galėtume pradėti nuo įprastinės tarptautinių santykių ir atgrasymo teorijos prielaidų, bet man įdomiau atrodo pradėti nuo dar toliau: nuo žmonių atgrasymo problemos, arba socialinio kontrakto.

///

Prisiminkime Hobbesą. Anot jo, prieš politikos ir valstybės atsiradimą po Žemę išsibarstę žmonės gyveno apimti nuolatinės baimės. Kaip sako Hobbesas, žmogaus gyvenimas buvo „vienišas, vargingas, baisus, brutalus ir trumpas“. Anot jo, priežastis buvo ta, jog visi žmonės galėjo rinktis smurtą, kad pasiektų savo tikslų. Viena vertus, kaip dažniausiai pabrėžiama, taip yra todėl, kad nėra jokio aukštesnio „teisingumą atkuriančio“ arbitro. Kita vertus, prigimtinėje būklėje nėra ir jokio atsako, nes tave užpuolusiojo greičiausiai niekuomet nebepamatysi. Tokioje situacijoje nėra laiko atsakyti, nėra laiko signalizuoti. Yra tik skausmo tęstinumas. Tai reiškia, kad žmogus turėjo tikėtis smurto iš kitų žmonių. Kaip žinome, šią būklę Hobbesas vadino „visų karu su visais“.

Prigimtinė būklė – visiškas atgrasymo neveikimas. Todėl žmonės steigia aukštesnę galią, Suvereną, kuris turi užtikrinti sėkmingą smurto atgrasymą.

///

Tamsiojo miško hipotezė nagrinėja tarpcivilizacinius santykius visatos kontekste. Liu Cixino romane „Tamsus miškas“ ji išvedama iš penkių prielaidų:

1) „Tarkim, Visatoje daugybė civilizacijų. Kiek žvaigždžių, tiek civilizacijų. Masė. Visos tos civilizacijos sudaro Visatos bendruomenę. Kosminė sociologija tirtų šios supervisuomenės prigimtį.“

2) Išgyvenimas yra pagrindinis civilizacijos poreikis.

3) Civilizacija nuolat auga ir plečiasi, bet bendras materijos kiekis visatoje išlieka pastovus.

4) Įtarumo grandinės. Įsivaizduokite, kad žmonija atranda kitą civilizaciją. Ta civilizacija yra toli nuo mūsų, todėl bet koks žinios nusiuntimas trunka dešimt ar kelias dešimtis metų. Žmonijai iš karto kiltų klausimas: ar verta kreiptis į kitą civilizaciją? Ar ta civilizacija nėra užkariautojai, kuriems taip tik atskleisime savo koordinates? Ar jie neišsigąs, kad mes esame užkariautojai? Ar gebėsime komunikuoti ir suprasti vieni kitus? Ar ne per daug rizikų?

5) Technologinis sprogimas. Net jei visatos platybėse aptikus kitą civilizaciją mus kaustys įtarumas jos atžvilgiu, mes galėtume per daug dėl to nesirūpinti, jei už ją būsime gerokai technologiškai pranašesni. Visgi technologinis pranašumas kosmoso platybėse yra labai trapus dalykas. Civilizacijos gali labai staigiai „sprogti“ atradusios kertines aksiomas, mokslines tiesas, technologijas. Kaip pavyzdį imkime Žemę. Tarkim, prieš du šimtus metų Žemę atrado kita civilizacija. Ta civilizacija nusprendžia užkariauti Žemę, bet dėl didelio atstumo ją pasiekia tik NATO viršūnių susitikimo Vilniuje metu. Taigi, civilizacija išsiuntė laivus į Žemę matydama Napoleono kariuomenę, o Žemę pasiekia šiandien. Įsivaizduokime, kokį kelią per trumpą laiko tarpą gali nueiti civilizacijos, pradėjusios nuo pažangesnių pradžių.

///

Jei Hobbesas tiki, kad visada rinksimės suknežinti kito žmogaus kaukolę, ar galime tikėti, kad nesunaikinsime tolimos planetos, kuri mums yra tik taškelis kompiuterio ekrane? Dar svarbiau – ar kuri nors civilizacija tikės, kad visatoje neatsiras bent viena civilizacija, kuri pasirinks ją sunaikinti?

///

Tarptautinių santykių ir atgrasymo teorija turi apmąstyti esmingą skirtumą tarp žmonių ir valstybių. Viena vertus, valstybės nesutinka perduoti savo galių aukštesnei jėgai, pasaulinei valdžiai, kuri užbaigtų visus karus. Todėl aukštesnio arbitro nebuvimą teoretikai vadina tarptautinių santykių anarchija. Kita vertus, anarchija kaip pirminė būklė nėra karas. Valstybės sugeba vienos kitas atgrasyti nuo smurto, jos dažniau pripažįsta kitos valstybės teritoriją ir agentiškumą (*agency*), nei juos neigia.

///

Dominuojanti atgrasymo paradigma kelis pastaruosius dešimtmečius, ar ją įvardytume garsiuoju pokyčiu per prekybą, ar kaip kitaip, bylojo, kad didesnis susisaistymas, gyvybingi ekonominiai ir kultūriniai santykiai ir mainai lems tai, kad kitos šalys nesiims prievartos. Dažniausiai atgrasymo teorijoje ir praktikoje pabrėžiama, kad didelis susisaistymas agresoriui didina agresijos kainą, lygiai kaip ir dideli kariniai praradimai. Visgi atrodo, kad atgrasymo per susisaistymą teorija visų pirma veikia ne per racionalų kaštų vertinimą, bet kaip tam tikros intelektualinės istorijos išvada. Negalime pamesti iš akių to, kad ši atgrasymo teorija pradeda dominuoti kartu su „istorijos pabaigos“ teze ir tariama demokratijos idėjine pergale. Tikime, kad šalys, su kuriomis plėtojame santykius, mūsų nepuls, bet, dalyvaudamos laisvojoje rinkoje, pasaulinėje prekyboje ir kultūriniuose mainuose, jos neišvengiamai taps demokratinės. Tiek Rusijos, tiek Kinijos atveju tai pasirodė paprasčiausia netiesa. Bet idėjinė atgrasymo per susisaistymą kilmė parodo ir tai, kad, priešingai nei teigia šios paradigmos atstovai, jie ne „vertina kitos pusės interesus“, „mato kitą pusę kaip lygią“ ar taip toliau, bet atvirkščiai – iš anksto nuvertina tiek ją, tiek jos ideologiją ir save mato aukštesnius.

///

Kodėl valstybės sugeba atgrasyti kitas valstybes, bet kosminės civilizacijos – ne? Pirmiausia į galvą šauna tai, kad trilogijos „Žemės praeities atminimui“ visatoje civilizacijos pastebi kitas civilizacijas, nors jos lieka nepastebėtos. Ši aplinkybė iš principo sunaikina bet kokią atgrasymo galimybę. Tas, kuris žino, kad jo nematai ir nežinai apie jo egzistavimą, teisingai apskaičiuoja, kad jokios žalos jam padaryti negali. Priešingai, valstybės viena kitai yra vis labiau ant delno.

///

Hibridinės grėsmės pro langą išmeta mūsų atgrasymo teorijas. Klasikinė atgrasymo teorija moko mus, kaip naudoti pajėgumus tam, kad atgrasytume kitą pusę nuo prievartos. Jūs turite atominę bombą, bet mes irgi turime atominę bombą, todėl jeigu jūs ją panaudosite, mes irgi ją panaudosime. Bet tai neveikia hibridinių grėsmių akivaizdoje. Pirma, mes negalime pasakyti: „Jūs turite tokį kompiuterį, bet ir mes turime tokį kompiuterį, todėl nesikiškite į mūsų kibernetinę erdvę.“ Antra, kadangi veiklą vykdantys aktoriai tariamai nėra valstybės, mes net negalime taikyti simetrinio atsako, nes bijome eskalacijos ir, kita vertus, simetrinis atsakas iškreiptų pačią mūsų idėjinę sanklodą. Kitaip tariant, Rusijos nesikišti į JAV ar Europos Sąjungos vidaus politiką visiškai neatgraso tai, kad šios savo ruožtu kišis į jos vidaus politiką. Tai nėra reali grėsmė Rusijai.

///

Kaip atgrasyti tą, kurį nė nežinai egzistuojant?

Kaip komunikuoti, signalizuoti ir atgrasyti tai, kas tariamai nevyksta?

///

Viena iš problemų yra ta, kad dalis ekspertų Vakaruose „naują šaltąjį karą“ su Rusija (atgrasymo režimą) pateikia kaip utopinę ateitį, o „kažkaip reikės sugyventi“ kaip realizmą. Bet bent jau kol kas yra atvirkščiai: santykis, grįstas atgrasymu, yra intelektualiai aiškus, paprastas, efektyvus ir greičiausiai pigesnis. „Kažkaip reikės sugyventi“ yra utopija, nepagrįsta jokiais faktais apie Rusiją, jos dinamiką, socialinius veiksnius. Net ir griežčiausi analitikai čia griebiasi vulgarios metafizikos: bet juk ir Rusijos žmonės nori gyventi geriau!

///

Siekiant atgrasyti Rusiją nereikia mąstymo – reikia valios. Kita vertus, atgrasyti Kiniją galbūt reikia net daugiau mąstymo nei valios.

///

Pirma, antra ir trečia kosminės sociologijos prielaidos galioja ir valstybėms bei tarptautinei tvarkai. Bet komunikacijos tarp valstybių greitis reikšmingai keičia „įtarumo grandinių“ hipotezę. Be to, valstybės geba suprasti vienos kitas pakankamu lygmeniu, nes galų gale mus visus sieja buvimas žmogumi ir rūšinė istorija.

Bet tarp valstybių nėra visų karo su visomis būklės ir dėl to, kad valstybę visada stebi kitos valstybės ir įvairiais istorijos etapais būna tik keletas valstybių, kurių negali nubausti kitos valstybės. Todėl agresorių pasmerkimas ne tik yra naudingas visiems kitiems, bet ir palaiko taiką ir garantuoja atgrasymą. Šia pamatine prasme daugybės valstybių nenoras pasmerkti Rusijos veiksmus yra realus pavojus pasaulio tvarkai, o jo priežastys slypi visų pirma ne Rusijoje, bet Vakarų pralaimimose lenktynėse dėl globalių Pietų simpatijos.

Šalys ir teritorijos, priešingai nei Hobbeso pirmykščio žmogaus siekiami objektai ar tikslai, nesiduoda lengvai išlaikomos. Lygiai taip pat užimta teritorija išlieka, priešingai nei nuo visatos nušluotos kosminės civilizacijos. Gebėjimas išlikti ir priešintis yra viena iš atgrasymo kategorijų.

Hibridinis karas, dezinformacija, atsparumas, visuotinė gynyba, visos visuomenės prieiga (*whole of the society approach*) – visos šios atgrasymo sąvokos nurodo į socialinių reikalų biudžetus kaip reikšmingą atgrasymo dėmenį. Todėl ypač svarbu nepriešinti konvencinių atgrasymo priemonių (ginklai) ir socialinių atgrasymo priemonių (socialinės programos). Bijau, kad įvairios autoimuninės reakcijos, kurias matome savo pačių piliečių atžvilgiu karo kontekste, kyla iš supratimo, kad pažeidžiamiausieji užima svarbią vietą mūsų atgrasymo architektūroje, ir kartu nenoro to pripažinti.

Bendražmogiškumo klausimo, kuris, kaip rodo mūsų tyrimas, yra svarbus atgrasymo problematikai, neturėtume painioti su netikru, parodiniu „bet visi mes žmonės“ universalizmu, kuris „istorijos pabaigos“ ir „pokyčio per prekybą“ tezėmis slepia įsitikinimą mūsų viršenybe. Atvirkščiai, Putino ar Xi Jinpingo žmogiškumo pripažinimas verčia atidžiai jų klausytis, rimtai priimti jų žodžius ir ruoštis kovai su jais.

Skaitant „Tamsų mišką“ gali kilti pagunda pagalvoti, kad rusų kariai žudo ukrainiečius taip, lyg šie būtų ateiviai. Paradoksalu, bet yra visiškai priešingai. Kadangi didžiausia Rusijos kultūros problema yra „kodėl manęs nemyli?“, didžiausia prievarta skiriama tiems, iš kurių tos meilės labiausiai tikimasi. Todėl baisiausi nusikaltimai įvyksta didžiausio bendrumo ir artumo sferoje: šeimoje, giminėje, meilėje. Patologinė Rusijos sąmonė, arba kolektyvinis Putinas, mano, kad Ukraina yra jos brolis, sesė ar net vaikas, kuris jos kažkodėl nemyli. Tai yra Rusijos imperializmo savitumas, į kurį siekiant deimperizacijos reikės atsižvelgti.

– RUSLANAS BARANOVAS –

ŠIAURĖS ATĖNAI

2023 m. liepos 21 d. Nr. 14 (1414)

PEDRO JUAN GUTIÉRREZ

Užverstas šūdais

Pedro Juanas Gutiérrezas (g. 1950) – žymus Kubos rašytojas, poetas, tapytojas, skulptorius. Dirbo ledų ir laikraščių pardavėju, suvirintoju, plaukimo baidarėmis instruktoriumi, cukranendrių kirtėju, statybų aikštelės techniku, žurnalistu, radijo ir televizijos laidų vedėju.

Dėl niūrių kūrinių temų, aštraus stiliaus ir ironijos kritikai jį vadina Karibų Bukowskiu. Gutiérrezas – purvinojo realizmo (*realismo sucio*) meistras, atvirai vaizduojantis tamsiąją Havanos gyvenimo pusę. Čia spausdinamas apsakymas *Aplastado por la mierda* – iš jam pripažinimą pelniusios garsiausios knygos „Purvinoji Havanos trilogija“ (*Trilogía sucia de La Habana*, 1998).

Tais laikais mane persekiojo nostalgija. Visada taip buvo ir nežinojau, kaip jos atsikratyti, kad galėčiau ramiai gyventi.

Iki šiol nežinau. Ir įtariu, kad niekada nesužinosiu. Bet bent jau supratau kai ką vertingo: neįmanoma atsikratyti nostalgijos, nes neįmanoma atsikratyti atminties. Neįmanoma atsikratyti to, ką mylėjai.

Visa tai nuolat lydi. Žmogus visada trokšta pakartoti tai, kas gyvenime gera, ir pamiršti bei sunaikinti tai, kas bloga. Pašalinti padarytas skriaudas, prisiminimus apie žmones, kurie įskaudino, užmiršti liūdesio ir nevilties metus.

Taigi būti nostalgiškam yra visiškai žmogiška, o vienintelė išeitis – išmokti su tuo susigyventi. Mūsų laimei, galbūt nostalgiją iš kai ko slegiančio ir liūdno galima paversti maža kibirkštimi, skatinančia mus siekti kažko naujo, atsiduoti kitai meilei, kitam miestui, kitam laikui, geresniam arba blogesniam, nesvarbu, svarbu, kad kitokiam. Ir to mes visi kasdien siekiame: nešvaistyti gyvenimo vienatvėje, ką nors susirasti, šiek tiek laiko skirti sau, išvengti rutinos, pasimėgauti šventės akimirka.

Aš vis dar toks tebebuvau. Prieidavau prie tų pačių išvadų. Beprotybė tykojo, o aš bandžiau jos išvengti. Vienam žmogui per trumpą laiką to buvo per daug, ir aš porai mėnesių išvykau iš Havanos. Gyvenau kitame mieste, užsiėmiau šiokiu tokiu verslu, pardavinėjau naudotus šaldytuvus ir kitus daiktus, o gyvenau su pamišusia mergina, grynų gryniausia beprote – ji daug kartų sėdėjo už grotų ir jos visas kūnas buvo ištatuiruotas. Man labiausiai patiko tatuiruotė, kurią ji turėjo ant kairės kirkšnies. Rodyklė, nurodanti jos lytį, ir trumpas užrašas: LEISKIS IR MĖGAUKIS. Ant vieno sėdmens: FELIPĖS, ant kito: NENSI MYLIU TAVE. Ant kairės rankos didelėmis raidėmis išraižyta: JĖZUS. O ant krumplių ji buvo išsitatuiravusi širdeles su savo mylimųjų inicialais.

Olgai buvo vos dvidešimt treji, bet gyveno ji pašėlusiai: daug marihuanos, alkoholio ir įvairaus sekso. Kartą ji sirgo sifiliu, bet jį suvaldė. Išbuvau su ja mėnesį, nes buvo smagu. Gyvenimas Olgos kambaryje prilygo pornografiniam filmui. Aš daug išmokau. Per tą laiką išmokau tiek daug, kad galbūt vieną dieną parašysiu „Iškrypimų vadovą“.

Grįžau į Havaną turėdamas pakankamai pinigų, kad kurį laiką galėčiau nedirbti, ir radau Mirjam persigandusią: „Šalin! Jis jau sužinojo apie mus ir ieško tavęs, o suradęs nužudys!“ Ji buvo nusėta kraujosruvomis ir su žaizda virš kairiojo antakio. Po trejų metų jos vaikiną paleido į laisvę. Jis neišsėdėjo visos dešimties metų bausmės. Vos ištrūkęs į laisvę iš draugų išgirdo apie Mirjam ir mane. Beveik mirtinai ją sumušė. Tada čiupo mėsininko peilį ir prisiekė nenurimsiąs, kol neišdraskys man kepenų.

Tas juodaodis buvo pavojingas, todėl nusprendžiau pasislėpti Kolono rajone, kol jo įniršis atslūgs. Bet aš neturėjau kur apsistoti. Nuėjau į Anos Marijos namus. Papasakojau jai savo istoriją ir ji leido man kelias naktis apsistoti pas save, ant grindų, bet iš tiesų aš trukdžiau jos romanui su Beatriče. Tamsoje klausiausi, kaip jos mylisi ir apsimeta, kad Beatričė yra vyriškis, ir visa tai mane labai jaudino ir aš smaukiausi, kol vieną naktį neištvėręs priėjau prie jų lovos su pasistojusia labai standžia varpa, įjungiau šviesą ir tariau:

– Kelkitės, dabar mes trise pasimėgausim!

Beatričė numatė tokį akibrokštą. Ji palindo po lova, ištraukė labai storą elektros laidą, vieną iš tų su švino lydmetaliu, ir puolė mane kaip laukinis žvėris:

– Ji mano merga, pydare, krušk savo motinos pizę!

Nemaniau, kad moteris gali turėti tiek jėgos. Ji žiauriai mane sumušė. Suskaldė man lūpas ir dantis, sulaužė nosį ir paliko tįsoti ant grindų, apsvaigusį nuo smūgių į galvą. Veik praradęs sąmonę girdėjau, kaip Ana Marija rėkia, kad ji liautųsi. Tada užpylė man ant veido šalto vandens ir išvilko į koridorių. Ten paliko gulėti ir užtrenkė duris. Beatričė vis kartojo:

– Nedėkingas kalės vaikas. Nereikia niekam būti gerai, Ana Marija, niekam.

Ilgai gulėjau. Neturėjau jėgų atsikelti, be to, skaudėjo šonkaulius ir nugarą. Galiausiai susiėmiau ir sugebėjau atsistoti. Jei Beatričė vėl būtų pasirodžiusi prie durų ir pamačiusi, kad aš vis dar čia, ji vėl be gailesčio mane būtų sumušusi. Ji buvo tvirtesnė ir šiurkštesnė už vilkiko vairuotoją. Perėjau Pramonės gatvę ir atsiguliau ant suoliuko Brolybės parke. Žmonės manė, kad esu girtas, ir naršė mano kišenes, norėdami apvogti. Kas pusvalandį kas nors mane apieškodavo, bet savo pinigus buvau paslėpęs Anos Marijos namų knygose.

Išaušus nusivilkau į greitosios pagalbos ligoninę. Mane šiek tiek aptvarkė. Neturėjau nė cento, o bandyti pasiimti savo pinigus iš Anos Marijos namų dar per anksti. Nusprendžiau palaukti kelias dienas.

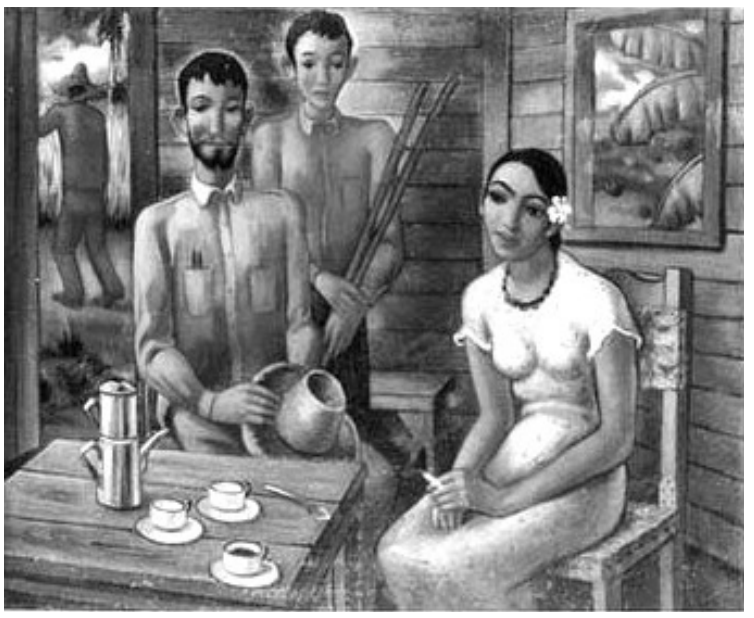

Antonio Gattorno. Dar kavos, pone Nikolai? Apie 1938

Buvau sumuštas, purvinas, apšepęs ir beviltiškas, tad galėjau prašyti išmaldos. Nuėjau į Gailestingumo Motinos bažnyčią, Sveikatos ir Varpinės gatvių sandūroje, atsisėdau ant laiptų prie durų, atgręžiau išsekusį, bejėgį veidą ir ištiesiau ranką. Iš to jokios naudos. Visa išmalda teko vienai smulkutei senutei, kuri jau sėdėjo ten, kai atėjau. Ji turėjo šventojo Lozoriaus paveikslą ir mažą kartoninę dėžutę su užrašu, kad tai daro davusi įžadą. Kai naktį uždarė bažnyčią, turėjau vos kelias monetas ir jaučiau siaubingą alkį. Daugiau nei parą nieko nevalgiau.

Keliuose namuose bandžiau prašyti valgio, bet tada buvo bado metai. 1994 metais Havanoje visi badavo. Viena juodaodė senutė davė man kelis manioko gabalėlius ir pažvelgusi man į akis tarė:

– Kodėl tu toks? Esi Čango sūnus.

– Ir Očun sūnus.

– Taip, bet Čangas yra tavo tėvas, o Očun – tavo motina. Melskis jiems, sūnau, ir prašyk jų užtarimo. Jie tavęs neapleis.

– Ačiū, močiute.

Taip išbuvau kelias dienas, kol skausmas numalšo. Gatvėje susiradau gelžgalį, paslėpiau jį kelnėse po marškiniais ir nuėjau į Anos Marijos namus. Spėjau, kad vidudienį Beatričė bus darbe.

Pasibeldžiau, atidarė Ana Marija. Ji ketino man prieš nosį užtrenkti duris, bet aš ją sustabdžiau gelžgaliu. Sukliudžiau ir įėjau. Stumtelėjau ją į šalį, ji pradėjo klykti ir nubėgo iš kriauklės pasiimti peilio.

– Ei, Ana Marija, apsiramink. Nieko nesiruošiu daryti. Pasiimsiu, ką palikau, ir išeinu.

– Tu nieko čia nepalikai. Dink, dink! Visi vyrai vienodi, prievartautojai! Jei čia būtų Beatričė, ji sulaužytų tau sprandą, pydare. Dink!

Jau laikiau knygą rankose, atsiverčiau, o ten sublizgo mano pinigai. Įsikišau juos į kišenę ir išėjau. Ji staiga nutilo, o aš pasistengiau kuo greičiau dingti. Jei būtų šaukusi, kad mane sugautų, nes ją apiplėšiau, man būtų buvusios šakės.

Pirmiausia nusipirkau romo. Jau senokai nebuvau gėręs. Tad nuėjau pas pažįstamą ir nusipirkau butelį. Kontrabandinis, brangus, bet geras. Atkimšau butelį, išlenkėme keletą stikliukų. Jis paklausė manęs, kodėl aš toks piktas, ir aš jam papasakojau. Ne viską.

– Kodėl tau neapsiėmus prižiūrėt kokį senį, drauguži? Kaip tik pažįstu invalidą, kuris gyvena vienas. Jam apie aštuoniasdešimt metų, jis sunkaus charakterio ir kandus, bet turėdamas kantrybės gali juo pasirūpinti. Prieš porą mėnesių mirė jo žmona, ir jis apsikiautęs mirs iš bado. Pagyvenk su juo, prižiūrėk jį, aptvarkyk ir parūpink jam maisto, o kai numirs, galėsi pasilikti jo namą sau. Ten tau bus geriau negu gatvėje.

Pabaigėme butelį. Nupirkau iš jo dar vieną ir nuėjau pas senį. Storžievis. Labai senas juodis. Sukriošęs, bet nepalūžęs. Jis gyveno Šventojo Lozoriaus gatvėje 558. Dieną ramiai prakiurksodavo neįgaliojo vežimėlyje, išsikišęs pro duris, stebėdamas eismą, kvėpuodamas suodžiais ir kiek pigiau nei krautuvėse pardavinėdamas cigaretes. Vieną pakelį iš jo nupirkau. Atsiplėšiau ir pasiūliau jam, bet jis neėmė. Pasiūliau romo, bet irgi atsisakė. Mano nuotaika pasitaisė. Su trupučiu pinigų kišenėje, buteliu romo ir cigarečių pakeliu pasaulis atrodė šviesesnis. Taip ir pasakiau seniui, ir mes ilgai šnekučiavomės. Išlenkiau pusę butelio romo, todėl buvau šnekus ir guvus. Po valandos ir kelių tostų (galiausiai jis sutiko gerti kartu su manimi) senukas prasitarė, kad dirbo teatre.

– Kuriame? „Marti“?

– Ne. „Šanchajuje“.

– O, ir ką ten veikėte? Sako, tai buvęs teatras su nuogom bobom ir panašiai. Ar tiesa, kad jį uždarė iškart, Revoliucijos pradžioje?

– Taip, bet tada jau seniai ten nebedirbau. Aš buvau Supermenas. Tik man vienam visada buvo skirta afiša: „Supermenas, vienintelis pasaulyje, tik šiame teatre!“ Ar žinai, kokio ilgio buvo mano penis, kai man pasistodavo? Trisdešimt centimetrų. Aš buvau fenomenas. Štai kaip apie mane skelbė: „Gamtos fenomenas... Supermenas... Trisdešimt centimetrų, dvylika colių, pėdos dydžio Superpenis... Su jumis... Supermenas!“

– Pasirodydavote vienas?

– Taip, vienas. Išeidavau apsigaubęs raudonu ir mėlynu šilkiniu apsiaustu. Scenos viduryje atsistodavau priešais žiūrovus ir praskleisdavau apsiaustą – nuogut nuogutėlis su nepasistojusiu pimpiu.

Atsisėsdavau ant kėdės ir atseit žiūrėdavau į publiką. O iš tikrųjų stebėdavau baltąją blondinę, kurią pasodindavo užkulisiuose, ant lovos. Ta moteris mane vedė iš proto. Ji masturbuodavosi, o kai sudrėkdavo, prie jos prisijungdavo toks baltasis vyras ir pradėdavo su ja viską daryti. Viską. Neįtikėtina. Bet niekas kitas jų nematydavo. Tai būdavo skirta tik man. Žiūrint į tai mano pimpalas pasistodavo ir jo nė nepalietęs aš nuleisdavau. Man buvo dvidešimt ir aš šaudavau tokias galingas spermos čiurkšles, kad aptaškydavau pirmos eilės žiūrovus ir apšlakstydavau visus pydarus.

– Ir tai darydavote kiekvieną vakarą?

– Kiekvieną vakarą. Nepraleidau nė sykio. Gerai uždirbdavau, o kai švirkšdamas tas ilgėliausias čiurkšles pravėręs burną imdavau dejuoti užvertęs akis ir pakildavau nuo kėdės lyg stabo ištiktas, pydarai grumdavosi tarpusavyje, norėdami išsimaudyti mano sėkloj lyg karnavale, o paskui mėtydavo pinigus ant scenos ir trypdami šaukdavo man: „Bravo, bravo, Supermenai!“ Tokia buvo mano publika, o aš – juos džiuginantis artistas. Šeštadieniais ir sekmadieniais uždirbdavau daugiau, nes teatras būdavo pilnutėlis. Taip išgarsėjau, kad į mane pasižiūrėti vykdavo turistai iš viso pasaulio.

– O kodėl išėjote?

– Todėl, kad toks gyvenimas. Kartais pasieki viršūnę, o kartais – dugną. Kai man buvo maždaug trisdešimt dveji, sėklos čiurkšlės sumenko, o vėliau atėjo metas, kai praradau koncentraciją ir kartais mano varpa tai nusileisdavo, tai vėl pasistodavo. Daugelį naktų negalėjau užbaigti. Beveik išprotėjau nuo tiek metų patiriamos įtampos. Vartojau vėžlio kiauto miltelius, ženšenį, kinų vaistinėje Kanalo gatvėje man pagamino veiksmingo sirupo, bet nuo jo man pakrikdavo nervai. Niekas negalėjo įsivaizduoti, kaip man buvo sunku. Turėjau savo moterį. Kartu praleidome visą gyvenimą, taip sakant, nuo to laiko, kai atvykau į Havaną, iki jos mirties prieš kelis mėnesius. Na, tuo metu aš niekada negalėjau su ja užbaigti. Mes nesusilaukėme vaikų. Mano žmona dvylika metų nematė mano sėklos. Ji buvo šventoji. Ji suprato, kad jei aš atliksiu vyro pareigą, kaip Dievas įsakė, negalėsiu vakare pasirodyti „Šanchajuje“. Visą parą turėjau kaupti sėklą Supermeno numeriui.

– Siaubinga disciplina.

– Arba tokia disciplina, arba mirk iš bado. Tais laikais nebuvo lengva pragyventi.

– Kaip ir dabar.

– Taip, jei gimei skurde, šūdas krenta iš dangaus. ►

JUAN JOSÉ MILLÁS

Juanas José Millásas (g. 1946) – ispanų prozininkas, žurnalistas. Jo proza ir publicistika įvertinta prestižiniais „Nadal“, „Planeta“ ir kitais apdovanojimais, 2008 m. įteikta nacionalinė prozos premija. Grožiniai Milláso tekstai publicistiški, pasižymi dėmesiu kasdienybei, visuomenės aktualijoms.

Publikacijoje pateikiami studentų vertimai, atlikti per vertimo seminarus Vilniaus universiteto Filologijos fakultete (vad. Aistė Kučinskienė).

Poetai ir buhalteriai

Vienas mano skaitytojas kartą pasipiktino, kad kai buhalteris nebenori skaičiuoti, mes jį baram, bet kai poetas nebenori eiliuoti, mes juo tik labiau žavimės. Tai tiesa. Kūrėjų krizės vilioja skaitytojus tarsi paslaptingi kerai. Ir tai dar ne viskas. Poeto atveju įtarimą kelia kruopšti, dešimtmečius be trikdžių besitęsianti kūryba, o vos kartą skalpelį dezinfekuoti pamiršęs chirurgas iškart keliauja cypėn. Panašiai ir su šventaisiais. Pavyzdžiui, Motina Terese visi kur kas labiau susidomėjo tik neseniai paaiškėjus, kad į Dievą ji net netikėjo, o ne tada, kai visi manėm, kad ji su juo kalbasi kasdien. De Unamunas apie tai rašė savo puikiajame romane „Šventasis kankinys Manuelis Gerasis“. Buhalterį, kuriam neberūpi buhalterija, laikytume ne tik neįdomiu, bet ir visišku kvailiu.

Tas pats skaitytojas manęs klausė, ar ir man yra tekę išgyventi kūrybos krizę. Mano atsakymas toks: „Jeigu tingumas yra krizė, tada taip.“ Buvau tapęs tinginiu, tiksliau, kaltės graužiamu tinginiu, nes kol drybsojau ant sofos, vidinis balsas manyje vis klausinėjo, kodėl, užuot toliau kūręs savo šedevrą, įnirtingai maigau nuotolinį.

Nežinau, ar šia mano gyvenimo stadija verta žavėtis, nes iš tiesų aš tingėjau net indus susiplauti. Keliskart mano virtuvėj prisikaupė tiek nešvarių lėkščių ir keptuvių, jog ankstesnėje pastraipoje minėtas balsas vis kartojo, kad gyvenu kaip paršas. Plauti indus aš tingėjau lygiai taip pat, kaip rašyti. Nenoras atlikti šias užduotis iš esmės tebuvo tinginio gyvenimo apraiška. Na ir vargas. Nueik apsipirkti, nuvairuok mašiną pas meistrą, užpildyk mokesčių deklaraciją... Nežinau, kaip buhalteris supranta, kad serga depresija, tačiau rašytojui tai į galvą ateina tada, kai jis spokso į tuščią lapą ar monitorių ir jaučiasi bejėgis. Net tada, kai rašymas man neberūpi, štai ir vėl turiu kažkaip vieną po kito dėlioti žodžius.

Tokiais atvejais pravartu prisišaukti kitą balsą, kuris kartoja, kad rašyti tau sekasi geriau tada, kai rašymas tau nerūpi, negu tada, kai jauti, kad sukurti šedevrą tau nesutrukdys net pasaulio pabaiga. Rašymas tuo primena tikėjimą. Pats geriausias šventasis yra bedievis. Štai jums Motina Teresė – pirmoji bedievė, pripažinta šventąja. Perskaitęs viską, kas neseniai apie ją parašyta, esu tikras, kad ir ji buvo linkusi tinginiauti. Todėl ir nesiliovė triūsusi. Tingumas kartais veikia kaip variklis. Visai kaip geriausi aktoriai tikrovėje neretai yra didžiausi drovuoliai, darbščiausi žmonės dažnai yra tik talentingi tinginiai. Sąžinės graužiamas tinginys niekada nepaliaus stengtis.

Aš katalikiškai išauklėtas tinginys. Kai manyje susiremia kaltė ir tingumas, kaltė visada laimi, todėl – nebent esu kaip reikiant prislėgtas – šoku nuo sofos ir griebiu kempinę arba rašiklį. Dažnai plaudamas indus galvoju, ką rašyti. Visai kaip Motina Teresė, aš irgi netikiu į Dievą, todėl – kaip ir ji – ilgai norėjau keliauti į Indiją ir paskirti gyvenimą tarnystei vargšams. Dauguma žmonių mano, kad jeigu Dievo nėra, vadinasi, viskas galima. Tačiau jie klysta. Jeigu Dievo nėra, vadinasi, už viską, kas dedasi šiam sumautam pasauly, esam atsakingi mes. Būtent atsakomybė verčia mane rašyti net neturint įkvėpimo ir plauti indus net nenorint tvarkos.

Nežinau, ar atsakiau į to skaitytojo klausimą, kodėl žmonėms negaila palūžusių buhalterių. Asmeniškai aš labai gerbiu buhalterius. Per daug metų sukaupiau didžiulę įvairių dydžių sąskaitų knygų kolekciją. Kartą Ovjede įsigijau plačią sulig laikraščiu. Kartkartėmis atsiverčiu, norėdamas joje parašyti du eilėraščius. Vieną apie išlaidas, kitą apie pajamas. Juose paslėptą mintį turėtum suprasti tik perskaitęs abu, visai kaip pelnas atsiskleidžia tik susumavus išlaidas ir pajamas. Juk visas gyvenimas susideda iš skolinimosi ir grąžinimo. Buhalteriją turbūt išrado tingus poetas. Užuot parašęs puikų eilėraštį, sukūrė kaip tik jam skirtą šabloną. Šioje didžiojoje apskaitos lentelėje, kai ji tuščia, išlaidų ir pajamų stulpeliai yra tarsi vienas kitą atspindintys veidrodžiai. Todėl ir nesinori jos pildyti. Palūžęs buhalteris iš esmės ir yra poetas.

Paskola

Keista ta ekonomika. Dabar, kai viskas klostėsi visai neblogai; dabar, kai, žlugus komunizmui ir tvirtai įsigaliojus principui „kiekvienas už save“, manei, kad gali nesigėdydamas turėti ką nors savo; dabar, kai prisijaukinai mintį, kad gali turėti namus, nuosavą skylę pastate, kuriame yra dar dvidešimt ar trisdešimt tokių pat skylių; dabar, kai įsisvajojai pamatyti savo vaikus, bėgiojančius nuosavu koridoriumi, tokiu nuosavu kaip tavo paties medžiagų apykaita; dabar, kai jau pradėjai rinktis užuolaidas ir virtuvės baldus; dabar, kai teliko įveikti baimę ir išdrįsti turėti tai, ko galbūt nepavyko turėti tavo tėvams ar seneliams; dabar, kaip tik dabar ateina kažkoks ministras, tiksliau – Tas ministras, ir sako, kad ne, kad dabar netinkamas metas, kad atlyginimai auga pernelyg sparčiai, o besaikis vartojimas reikalauja priemonių infliacijai suvaldyti. Esą makroekonominiai rodikliai kelia nerimą. Reikia mažinti valstybės biudžeto deficitą, griežčiau valdyti išlaidas ir griežtinti paskolų teikimo sąlygas, kad pasiektume panašų ekonomikos augimą kaip kitose Bendrijos šalyse. O tu net nenutuoki, kas tie makroekonominiai rodikliai, manai, kad žodis „defliacija“ yra ypatinga liūdesio forma, o valstybės deficitą laikai išnykusiu kartu su Sovietų Sąjunga. Nujausdamas šių žodžių grėsmę, nuėjai į banką, nes norėjai sužinoti būsto paskolos, už kurią ketinai pirkti namą, sąlygas, bet sužinojus, kiek palūkanų reiktų mokėti, tavo namas sugriuvo.

Dabar prisimeni skaitęs, kad Kafka iškeliavo anapus taip ir nesupratęs, kas ta infliacija, ir iš dalies būtent tai jį nuvarė myriop. O tu šį pasaulį paliksi be namų ir net negalėsi skųstis, nes ministras sako, kad nesi ekspertas, nieko nesupranti, tad tiesiog užsičiaupk. Štai tau ir pasaulis!

Skaičiai

SIM kortelės PIN ir modemo PUK kodų, „iTunes“ slaptažodžio, laidinio mamos telefono, Astūrijos kodo, banko kortelės kodo, valstybinio automobilio numerio, paso, BVP, metinio infliacijos lygio ir rizikos priemokos, kelnių ir apatinių dydžių, baudos taškų, sausio ir vasario dienų, tavo gimimo, mūsų jubiliejaus ir tėčio mirties metinių datų, minučių, per kurias kietai išverda kiaušinis, dienos, kurią baigia galioti jogurtas, rekomenduojamų sirupo šaukštų ir druskos šaukštelių, karbamido kiekio kraujyje, širdies dūžių per minutę, laipsnių mikrobangų krosnelėje, bemiegių valandų, penktosios metro linijos stotelių, Kryžiaus kelio stočių, būsto paskolos įmokų, PVM ir GPM koeficientų, EURIBOR, nuolaidų kortelėje sukauptų centų, atvykimo valandos, reikšmių kinų numerologijoje, sumos už odontologo paslaugas, vienos rankos pirštų, plaukų ant galvos (kiek dar liko), kojinių porų, pinigų, išleistų už kasdienes prekes, kilometražo ir apsukų, sudegintų dujų kubų ir kilovatvalandžių, „Anos Kareninos“ puslapių, visuotinės ispanų enciklopedijos „Espasa“ tomų, leistino greičio ribos, laisvų ir apstatytų kvadratų name, vonios kambarių ir šviestuvų, uždirbtų ir apmokestintų eurų, išdirbtų metų, prasirgtų dienų, serijų trečiajame „Reklamos vilkų“, ketvirtajame „Baltųjų rūmų: valdžios troškulio“ ir penktajame „Sopranų“ sezone, numestų kilogramų, nueitų žingsnių, metronomo dūžių, išgertų vandens litrų, sekmadienį įmuštų įvarčių, streiko dalyvių – anot profsąjungos, anot policijos, vyriausybės, darbdavio ir Dievo, – kalėdinės loterijos bilieto (jis baigiasi septynetu), išeitinės išmokos eurų ir – turbūt – kokios nors laidojimo salės.

Laikinasis įdarbinimas

Įsteigiau laikinojo įdarbinimo įmonę, nes norėjau išbandyti save kaip tarpininką pono–vergo dialektikoje (man visada patiko filosofija), tačiau man pasirodė netiška tiesiai rinktis savo darbuotojus, tad šiam tikslui pasamdžiau kitą laikinojo įdarbinimo bendrovę.

– Kokių žmonių ieškote? – paklausė.

– Nežinau, gal sekretorės ir poros arba trijų žmonių, kurie atsilieptų į telefono skambučius.

– Tokiems darbams turime žmonių, turinčių po aštuonis diplomus, kalbančių septyniomis kalbomis.

– Man labai patinka rusų kalba. Būtų gerai, jei kalbėtų rusiškai.

– Ir, žinoma, angliškai.

– Angliškai? Kokia prasmė angliškai kalbantiems žmonėms dirbti darbą be perspektyvų? Leiskite man patikslinti – rusų kalbos mokėjimas yra mano asmeninė užgaida.

Šiaip jie man atsiuntė puikių žmonių, bet sekretorė, nelaimei, gebėjo kalbėti angliškai. Tai tarsi darbviečių užkratas – atrodo, nebeįmanoma rasti anglų kalbos nemokančių darbuotojų. Uždraudžiau jai sakyti *good morning*, nes niekas jos nesupranta. Atvirai sakant, būna dienų, kai jos anglų kalba neišlenda. Ji išmoko ją slėpti. Tačiau beviltiška bandyti ištrinti anglų kalbą iš jos CV – jau viską išbandėme.

Dirbti sekasi visai neblogai, rodome neblogus finansinius rezultatus, tačiau kol kas dirbame tik tokioms laikinojo įdarbinimo bendrovėms kaip mūsų. Jos prašo mūsų atrinkti žmones, kurie galėtų atrinkinėti žmones. Skamba absurdiškai. Bandome pasiūlyti ir žmonių, nemokančių anglų kalbos, nors tai vis dar nepakankamai vertinama. Milijonieriumi tampu remdamasis ta pačia pono–vergo dialektika, iš kurios Nyčė, kaip teoretikas, nesugebėjo išpešti nė skatiko. Juokingiausia, kad kuo daugiau nedarbo, tuo sėkmingesni tampame Europos mastu. Čia dėl to, kad mes neparduodame darbo – parduodame dialektiką. Žmonėms trūksta dialektikos ir jie ją perka bet kokia kaina. Tie, kurie nedirba, tiesiog nenori dirbti.

Iš: Juan José Millás. Articuentos completos. Barcelona: Seix Barral, 2011
Vertė Gaudentas Čiurlys ir Inga Luiza Ostrowska

► – O kas nutiko paskui?

– Nieko. Kurį laiką dar dirbau teatre, dariau intarpus, vaidinau trumpame spektakliuke su tąja blondine ir publikai patiko. Mus reklamavo kaip „Superpenį ir Auksinę Blondinę, geriausius linksmintojus pasaulyje“, bet tai nebebuvo tas pats. Iš to uždirbau labai mažai. Tada nuėjau į cirką. Dirbau klounu, prižiūrėjau liūtus, talkinau vaikščiotojams lynu. Visur po truputį. Mano žmona dirbo siuvėja ir virėja. Tuo užsiėmėme daugelį metų. Šiaip ar taip, gyvenimas yra bybys. Tai kyla, tai leidžiasi.

Išgėrėme butelį. Tą naktį jis leido man pasilikti pas jį, o kitą dieną parūpinau jam pornografinių žurnalų. Supermenas buvo profesionalus vujaristas. Vienintelis pasaulyje pragyvenęs iš stebėjimo, kaip kitiems stojasi. Mes susibičiuliavome, todėl pamaniau, kad tais žurnalais jį pamaloninsiu. Jis juos vartė.

– Jie uždrausti jau trisdešimt penkerius metus. Šioje šalyje tuoj draus juoktis. Man jie patiko. Mano žmonai taip pat. Mums patiko masturbuotis žiūrint į šias baltaodes blondines.

– Ji buvo juodukė?

– Taip, bet puiki juodukė. Mokėjo siūti ir siuvinėti, dirbo virėja turtingų žmonių namuose. Ji ne bet kokia juodukė. Bet ji sekė man iš paskos. Lovoje buvo tokia pat pakvaišus kaip ir aš.

– Supermenai, tau nebepatinka šie žurnalai? Pasilik juos, aš tau juos dovanoju.

– Ne, vaike, ne. Kas man iš jų? Žiūrėk.

Jis pakėlė nedidelį apklotą, kuris dengė jo apačią. Jis nebeturėjo nei varpos, nei kiaušų. Viską amputavo kartu su apatinėmis galūnėmis. Viskas nupjauta iki pat dubens kaulų. Nelikę nieko. Ten, kur anksčiau buvo varpa, kyšojo guminė žarna ir į plastikinį maišelį, pririštą jam ant juosmens, ištisai varvėjo šlapimas.

– Kas nutiko?

– Padidėjęs cukraus kiekis. Į abi kojas įsimetė gangrena. Po truputį jas amputavo. O po to net kiaušus. Dabar aš tikras *bekiaušis*! Cha cha cha. Kažkada turėjau *trečią koją*. „Šanchajaus“ Supermenas! Dabar man šakės, bet nieks iš manęs neatims praeities.

Ir jis iš širdies nusikvatojo. Be jokios ironijos. Gerai sutariau su tuo storžieviu senu juodžiu, kuris mokėjo pasijuokti iš savęs. To ir trokštu: išmokti garsiai iš savęs pasijuokti. Visada, net jei man nupjautų kiaušus.

Vertė Simonas Bernotas

ŠIAURĖS ATĖNAI

2023 m. liepos 21 d. Nr. 14 (1414)

Vėl knygos

Art Spiegelman. *Maus: išgyvenusiojo pasakojimas.* Komiksas. Iš anglų k. vertė Jūratė Juškienė. K.: Kitos knygos, 2012. 296 p.

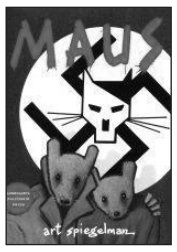

Tik pradėjusi skaityti nesupratau, kodėl taip keistai suredaguota – „kad“ su bendratimi ir pan. Radau paaiškinimą (ne knygoje), kad tai Lenkijos žydo, taip ir nesugebėjusio pritapti JAV, netobula anglų kalba – vertimas tokiu būdu ją atspindi. Galima taikyti sąvoką „išpažintiniai komiksai“ – intarpas apie mamos savižudybę tikrai labai intymus. Pateikiamas Holokaustą išgyvenusio žmogaus portretas (korektiškas, nes pasakoja jo paties sūnus, ne kas nors iš šalies) – į akis krenta liguistas taupumas, šykštumas, negebėjimas mėgautis gerove. Paradoksalu, pažįstu daugybę žmonių, kurie nepatyrė Holokausto, tik gana nekaltą sovietinį pokarį, bet pasižymi lygiai tokiomis pat utriruotomis savybėmis...

Witold Gombrowicz. *Dienoraštis 1953–1956 I.* Iš lenkų k. vertė Irena Aleksaitė. V.: Vyturys, 1998. 384 p.

Kai ką nors perleidžia, būtinai turiu skaityti senąjį variantą. Dėl Gombrowicziaus dienoraščių deficito pastaruosius kelerius metus vyko kova – niekas niekur jų nerasdavo. Surasti per *ibiblioteka.lt* paiešką beveik neįmanoma, bet knygos ramiai sau stovi Adomo Mickevičiaus bibliotekos lentynoje. Primena Nykos dienoraščius: Miłoszas Gombrowicziui tampa centrine apmąstymų figūra. Suprantama, kodėl patinka lietuvių snobams – Gombrowiczius kilęs iš senos lietuvių giminės, be to, jo, kaip menininko, pažiūros romantinės, kiek senstelėjusios, tačiau apsiskaitymas nepranokstamas. Aptariamas religingumas: čia autoriui svarbi tampa Simone'os Weil asmenybė. Jis nuolat grumiasi su savo lenkiškumu ir narcisizmu, matuodamasis ir lygindamas savo ego su kitais, tikslindamas savąjį *ars prosaica*: ir visgi apgina egoizmą. Jam rūpi praraja tarp elitistų ir liaudies, bet jis tikrai ne liaudies pusėje. Skaitydama galvojau, kad literatūra yra nuolatinis konfliktas, ir jei jo nepatiri, tai gal ir negyveni su ja. Ir tai susiję su visomis sritimis: leidyba, pripažinimu, sklaida, skaitytojų rezonansu. Itin valinga savitvarda kažkaip draugauja su isterikavimu kone ligi psichozės – kai ilgą laiką kenti, nesulaukdamas paskatinimo, paskui nuoskaudos gali pratrūkti.

Witold Gombrowicz. *Dienoraštis 1957–1961 II.* Iš lenkų k. vertė Irena Aleksaitė. V.: Vyturys, 1999. 336 p.

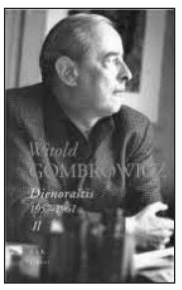

Tiesą sakant, Gombrowicziaus dienoraščiai įdomūs ir dėl to, kad tai intelektualaus gėjaus, kuris atkakliai tvirtina tebesąs biseksualus, dienoraščiai. Įsivaizduoju, kokį įspūdį jie darė tai menininkų kartai, kuri ir šiandien dar tarsteli: „Aš ne homofobas, bet...“ Autoriaus estetika gan tipiškai gėjiška: jis aukština išvaizdą lygiai tiek pat, kiek bjaurisi komunizmu ir proletarais. Antroje dienoraščių dalyje nemažai dėmesio skiriama klasikinei muzikai.

Virginija Kulvinskaitė. *Keturi.* Apsakymai. V.: Kitos knygos, 2023. 112 p.

Keturi kinematografiški apsakymai, kuriuose veikėjai žaidžia klases – peršoka iš „savojo“ į „svetimą“, todėl visi yra susiję. Rašymo stilius labai tikslus, lakoniškas – kartais atrodo net per paprastas. Bet veikėjų linijos sukomponuotos ne taip jau paprastai. Įpusėjusi „Pajūrio skaitytojų klubą“ buvau tikra, kad madingą autorių Luką Garšvą pasikvietusios „gerbėjos“ iš tikrųjų yra pedofilijos aukos, kurios tapatina jį su jo pagrindiniu veikėju ir siekia keršto. Vis dėlto baigiasi kitaip, *nuaras*, kaip ir kine, išlieka poetiškas.

Jurga Tumasonytė. *Naujagimiai.* Novelių romanas. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2023. 246 p.

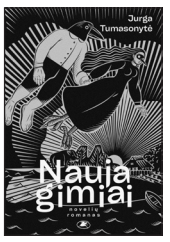

Palyginus su prozininkais, poetai yra tinginiai. Prozos rašymas – sunkus darbas ir dauguma poetų tiesiog per silpnų kinkų, kad tuo užsiimtų. Skaičiau įsitraukusi, kaip anksčiau Lauros Sintijos Černiauskaitės romanus. Jurga Tumasonytė yra pasiekusi savo brandą; šiuo metu ji rašo geriausiai. Labiausiai nusisekę novelių romano personažai – Elžbieta ir jos maža duktė Paulė (šios dalys stebina magija, mistika, sugebėjimu panirti į praėjusios epochos sapniškumą). Dar Anicetas, Sofi ir Boleslovas. Sovietmetis, dabartis ir ateitis – įvykiai gerai supinti, skaitytojo smalsumas patenkinamas, bet meniškumu šios dalys nusileidžia prieš tai esančioms. Homoseksualų simetrija (gėjai / lesbietės) taip pat nebuvo būtina, būtų visiškai pakakę tik gėjų.

Douglas Stuart. *Šugis Beinas.* Romanas. Iš anglų k. vertė Mėta Žukaitė. V.: „Baltų lankų“ leidyba, 2022. 544 p.

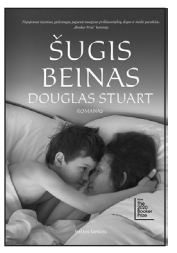

Devintojo dešimtmečio Glazgas, kruvina įtampa tarp katalikų ir protestantų. Vaikų patyčios, smurtas, homoseksualumas – daug aštresni negu mūsų gan tyroje kultūrinėje aplinkoje. Viskas knygoje sukasi apie vieną veikėją – trijų vaikų motiną alkoholikę. Nors vaizduojamas ir jauniausiojo sūnaus likimas, mamos (net jau ir mirusios) vaizdinys yra taip su juo sulipęs, kad neįmanoma eliminuoti. Aprašomi pasveikusieji iš AA – beje, kiek komiškai ir taikliai (mamai vienu metu pavyksta išbūti negėrus). Visa tai parašyta nuosaikiu, bet ir nebanaliu stiliumi. Perskaitai ir supranti, kad susidūrei su meno kūriniu.

Vilija Girgždė. *Mes skirtingi. Negi skirtis?* Knyga poroms, grįsta tyrimais ir ilgamete porų psichoterapijos praktika. V.: Alma littera, 2023. 271 p.

Į knygą atkreipiau dėmesį, išgirdusi autorę Giedrės Čiužaitės radijo laidoje. Pratarmėje pacituotas Alfonso Andriuškevičiaus dienoraštis iškart patraukė akį: regis, tai skaitančios terapeutės knyga. Parašyta intuityviai vadovaujantis nuostata, kad terapeutas (-ė) nėra beveidis robotas. Vis dėlto skaitinys turbūt ne visai man – porų santykiuose esu pastebėjusi, kad ramybė nusistovi tada, kai kuo mažiau lendama su visokiais „pasikalbėkime“. Akivaizdu – priklausome ufonautų rasei.

– GIEDRĖ KAZLAUSKAITĖ –

Jis pasiskolino iš manęs Valerijos Solanas „Vyrų sunaikinimo manifestą“ ir negrąžino

Kiek pamenu, visuomet svarbiausias klausimas buvo: nuo ko pradėti? Dabar ketinu pradėti nuo to, nuo ko labiausiai nesinorėtų pradėti. Labai norėtųsi iš pradžių prirašyti paaiškinimų, kodėl tai buvo, kas man nutiko, kad buvo, kas mano šeimoje nutiko, kad man vėliau taip įvyko, kad vyksta daug kam ir todėl nekeista, kad ir man taip įvyko.

Labai nesinorėtų, kad mano istorija prasidėtų tuo – tai ne mano, na, taip, ten buvau, bet gal ne visai arba nebe aš, arba tai, kas dar visai ką tik buvau ne aš.

Labai nemalonu, kad aš ten pakliuvau. Aš noriu pasiaiškinti. Tikrai, negalvokit, kad aš tokia, aš šiaip visai kitokia, TIESIOG visiems būna prastų metų.

Gerai. Aš stoviu prie buto durų, stoviu buto viduje. Butas priklauso ne man, bet jis priklauso mano šeimai. Jame gyveno mano prosenelė, o dabar jis priklauso prosenelės vienintelei dukrai, kuri yra mano močiutė. Taigi, čia ne visai mano butas, iš tiesų – visai ne mano, bet visgi daugiau mano negu jo.

Aš stoviu prie buto durų, buto viduje.

Girdžiu, kaip jis balkone bando atlupti duris.

Būna, žmonės psichozės metu įgyja daug jėgų, o jis, turiu pasakyti, būdamas girtas įgyja jų taip pat nemažai. Pakankamai, kad išstumtų uždarytus pakiužusius medinius balkono langus ir įliptų į balkoną.

Balkono langai pakiužę, balkono durys plastikinės, galbūt jos taip paprastai neatsidarys.

Buto durys atrakintos, nes turiu greitai atidaryti, jei ką.

Jis turbūt staugia ir daužosi, aš laukiu įsitempusi kaip zuikis.

Balkono durys atsidaro, buto durys atsidaro, lekiu lauk tą pačią milisekundę. „Bėgikė!“ – rėkia iš paskos.

Vis dėlto manęs jis dar niekados nesumušė, tik sykį bandė nustumti nuo dviračio, kai jo kolegos akivaizdoje pasakiau, kad jis man melavo. Melavo, kad negeria.

Tada jis supyko ir bandė nustumti nuo dviračio.

Tada aš jį išmečiau iš tų ne savo, bet labiau savo negu jo namų.

Tada jis grįžo pas buvusią, nes ji visuomet jį įsileidžia. Iki šiol jaučiu gėdą prieš ją, gal vėliau pasakysiu, kodėl.

Taigi, o paskui jis vėl grįžo pas mane.

Ir tada aš jį vėl išmečiau.

Ir paskui jis vėl sugrįžo.

Ir dabar jis irgi grįžo, o bėgu jau aš.

Kurį laiką, gal kelioms valandoms, tai bus labiau jo namai negu mano.

Albrecht Dürer. Kiškis. 1502

Kas man labiausiai nepatiko, kad jis pradėjo keikti mano tėvą prie policininkų, prie visų.

Šitą aš atsiminsiu.

Net kai jį išsivežė policininkai – tokių kaip jis ilgai nelaiko, kelios valandos areštinėje ir jie vėl gali grįžti, kur buvę, – taigi, net kai jį išvežė, išėjau nakvoti pas tėvus, jei kartais jis sugrįžtų pas mane. „Geriau tau atsiimti pareiškimą, – pasakė policininkas nuovadoje. – Nėra įsilaužimo įrodymų, nes langai ir durys liko nepažeisti.“ Policininkas pasiūlė tiesiog nebegyventi su juo. Protingas patarimas. Bet aš visgi dar pagyvenau. Dar kokius pusę metų.

Dar išmečiau.

Ir dar išmečiau.

Paskui jau nebegrįžo.

Sakė mama, vieną kartą buvo grįžęs, kai ji prižiūrėjo mano butą man išvykus. Buvo su mažomis anūkėmis. Nesakysiu, kad mamai buvo negera dėl anūkių, nes man irgi labai negera. Kažkada vaikystėje pamačiau tokį jauną vyrą sulaižytais plaukais, ir man pasidarė labai negera, negaliu patikslinti kodėl, bet sieloje supykino.

Nemanysiu nieko, ką galėjo jausti anūkės, matydamos girtą jį palei mano balkoną. Geriau palikti galimybes atviras. Jos galėjo pamanyti daug ką. Geriau palikime galimybes atviras, jos galėjo pamatyti visaip, geriau kartais palikti kiek rūko, rūkas gąsdina, bet galbūt tenai kokia sniegena, mes nežinom.

Tas balkonas man reiškė daug ką. Ir ne jis pirmasis per jį įlipo.

Iš tikrųjų, pirma per jį įlipau aš.

Bet čia ir sustokim, nes dar nežinau, kada ateis laikas šiam pasakojimui.

Kačiuko galva pučiasi ir jis virsta velniu, balionas sprogsta, bet ne sapne, balioną teks susprogdinti realybėje.

Kačiukas miauksi, o aš jį seku, kaip lunatikas seka neaišku ką arba kaip mama seka paskui savo vaiko verksmą.

– EGLA MIKALAJŪNĖ –

Grigorijaus Kanovičiaus „Miestelio romansas“: gyvenimą įprasminanti atmintis

Istorinės literatūros kokybę lemia autentika. Autentika pripildo kūrinį nepamainomos prasmės, suteikia tam tikro metafizinio tvirtumo. Kūrinio siužetas, susipynęs su emociškai įkrautais pasakotojo išgyvenimais, perteikia pasakojimą, kuris yra gyvas, žmogiškai neracionalus[1], – tokį pasakojimą, kurio nesugebėtų perteikti krūvos akademinių knygų ta pačia tema. Kaip priešprieša banaliai statistikai ar apibendrinimams, atmintis įprasmina žmogaus gyvenimą, neleidžia šiam pasimesti istorijos vingiuose, su kuriais neišvengiamai tenka susidurti. Siekis atminti reiškia siekį išsaugoti žmogiškumą ir papasakoti apie vargus, su kuriais susiduria žmonės. Prisiminimai byloja apie istorijos subjektiškumą ir išryškina žmogaus menkumą jos atžvilgiu. Autentiškai ir gyvai aprašytus Lietuvos žydų – litvakų – išgyvenimus Grigorijus Kanovičius (1929–2023) perteikia paskutiniame savo romane „Miestelio romansas“. Jame išryškėja žydų požiūris į istoriją, reflektuojamas santykis su tautiečiais ir atminties svarba, o kartu svarstoma bežemiškumo tema.

Grigorijus Kanovičius – litvakas, gimęs Jonavoje. Per Antrąjį pasaulinį karą su šeima pasitraukė į Uralą, o po karo grįžo į ištuštėjusią gimtinę, kurioje iki karo gyveno gausi žydų bendruomenė[2]. Pradėjęs rašyti sovietmečiu, autorius publikavo eilėraščius, satyras, prozą. Pirmą romaną išleido 1974 metais, iš viso jų parašė vienuolika. Šiandien Kanovičius geriausiai žinomas kaip romanų apie Lietuvos žydų gyvenimą autorius[3]. Tarp šių yra tokie romanai kaip „Žydų parkas“, „Šėtono apžvavai“, „Miestelio romansas“. Kanovičiaus kūryba yra istoriškai svarbi dėl autentiškumo – žmogaus patyrimus iškeliant virš sausų faktų, praeitis prisipildo žmogiškos prasmės, geriau suvokiama istorija, tampa lengviau susitapatinti ir suprasti ar užjausti.

Prisiminimų romaną „Miestelio romansas“ (iš rusų kalbos vertė Aldona Paulauskienė) leidykla „Tyto alba“ išleido 2013 metais. Knygos pradžioje, jausdamas gėdą dėl atidėliojimo, autorius teigia: „Štai dabar, beveik nugyvenęs amžių, vis dėlto nusprendžiau, kad toliau atidėlioti neturiu teisės ir kad reikia ne graužti save, o paskubėti ir bent iš dalies atpirkti kaltę mamai“ (p. 9). Toks autoriaus jaučiamas kaltės jausmas ir noras įamžinti motinos gyvenimą yra sąlygojami sąmoningo siekio atminti. Atmintis, surašyta popieriuje, taip prailginant jos egzistavimą ir aktualumą, steigia žmogaus gyvavimą ateinančiais šimtmečiais. Tai yra ne kas kita, kaip rezistencijos aktas prieš pačią istoriją. Su istorijos žiaurumu susidūrusių žmonių gyvenimo istorijos pasimeta laiko tėkmėje, būtent todėl šis kūrinys yra autoriaus jaučiama būtinybė pasipriešinti istorijai: „Prisiminimai, prisiminimai! Ar ne jie yra pačios ilgaamžiškiausios ir gyviausios kapinės žemėje? Tos niekieno nesaugomos, nesunaikinamos ir nesunykstančios kapinės. Jų niekam jau nepavyks nei išniekinti, nei išdraskyti po akmenį, [...] per jas niekas neišdrįs eiti kaustytais kareiviškais batais, nes ten žemė liepsnoja po perėjūnų kojomis“ (p. 192–193). Šis pasakojimas yra tikrų tikriausios Kanovičiaus grumtynės su istorija. Istorija naikina visa, kas žmogiška, todėl vienintelis būdas tam pasipriešinti yra prisiminti. Autobiografiniai kūrinio elementai sąlygoja paties autoriaus egzistavimą istorijoje, o kartu ir pasipriešinimą istorinei užmarščiai.

„Miestelio romansas“ yra seniai autoriaus planuota epitafija savo motinai Chenkai Kanovič, o kartu ir kova prieš užmarštį. Iš pirmo žvilgsnio pasakodamas gyvenimiškas istorijas, autorius nagrinėja svarbius ir tragiškus istorinius procesus bei žmonių santykį su jais. Verta pristatyti patį kūrinio siužetą, kuris pasireiškia kaip prisiminimai apie autoriaus gyvenimą vienaip ar kitaip palietusius žmones, o vėliau pereiti prie istorinių procesų dalies. Kūrinyje svarbios abi šios dalys, nes jų sintezė puikiai perteikia žmogišką istorinių procesų suvokimą. Prisiminimai romane atskleidžia ir įtvirtina Kanovičių šeimos istoriją tarpukario Lietuvoje. Kaip jau minėta įžangoje, autentiški autoriaus ir jo šeimos prisiminimai suteikia emocinio ir žmogiško svorio aptariamam laikotarpiui ir įvykiams. Neapsiribojant vien paties autoriaus atsiminimais, knygoje pasakojama istorija prasideda jam dar negimus.

Pirma dalis skirta autoriaus tėvams Chenkai ir Šleimkei, tiksliau – jų meilės istorijai. Pasakojama apie tėvų santykių pradžią, beužgimstantį ryšį tarp Chenkos ir Šleimkės motinos Rochos. Čia svarbi šeimos tematika, akcentuojamas šeimos trapumas ir laikinumas. Užauginusi didelę šeimą, Šleimkės motina Rocha laikui bėgant susiduria su atžalų emigracija ir atitolimu nuo jos. Paliečiama ilgesio tema, kai Šleimkei tenka atlikti karo tarnybą toli nuo namų ir laikinai palikti savo šeimą. Knygos veikėjai ne kartą susiduria su artimųjų praradimu, skaudžiausia yra Chenkos naujagimio netektis gimdymo metu.

Antra dalis prasideda knygos autoriaus Grigorijaus Kanovičiaus (knygoje jis vadinamas Hirše) ankstyva vaikyste. Akcentuojamos Hiršės patirtys mokykloje ir santykiai su bendraamžiais. Hiršė, kaip ir kiti šeimos nariai, susiduria su žmogaus laikinumu, kai miršta jo seneliai ir šeimos draugai, dar būdamas vaikas jis yra priverstas suvokti mirtį ir su ja susigyventi. Žiūrint paviršutiniškai, romano siužete dominuoja mažo miestelio ir šeimos idilė, problemos, su kuriomis veikėjai susiduria, yra itin įprastos, žmogiškos.

Romane atskleidžiama ne tik miestelio kasdienybė, bet ir tarpukario Lietuvos ir Europos politinės peripetijos. Politika savaime susisieja su žmogaus istorine pajauta, nes svarbūs politiniai įvykiai yra kertinė istorinių procesų dalis, veikianti žmogaus gyvenimą. Šios peripetijos pagrindiniams veikėjams galbūt nėra tokios aktualios ar svarbios kaip kasdienybės idilė, tačiau jie, šiaip ar taip, yra priversti su jomis susidurti, neretai tragiškai. Knygos laiko juosta yra gana plati. Labiausiai akcentuojami įvykiai yra Smetonos perversmas Lietuvoje, Hitlerio iškilimas Vokietijoje, sovietų, o vėliau ir vokiečių okupacijos, netiesioginis susidūrimas su Holokausto siaubais.

Vytautas Kavolis „Sąmoningumo trajektorijose“ teigia, kad „sąmoningumo modernėjimas prasideda tada, kai žmogus suvokia egzistuojąs istorijoje – aprašomame jo gyvenimo būdo kitime, kurio jis yra veikiamas kaip „istorijos auka“ arba kuriame jis turi atsakomybę dalyvauti kaip „istorijos veiksnys“[4]. Būtent per istorinę kaitą, atliepiančią realius praeities įvykius, ir išryškėja Kanovičiaus perteikiamas sąmoningumas. Nors „Miestelio romansas“ nėra parašytas tuo pačiu laiku kaip ir išgyvenami istoriniai procesai, autobiografinis kūrinio aspektas sąlygoja autoriaus patirties susipynimą su šiais procesais – autorius suvokia esąs veikiamas istorijos, tačiau patiria tai ne tiesiogiai, o būtuoju laiku. Kartu didžioji dalis šio sąmoningumo yra ne paties autoriaus, o jo šeimos ar pažįstamų. Taip kuriama kolektyvinė istorijos pajauta, o kartu ir kolektyvinė atmintis įprasminama kūrinyje. Atmintis yra neatsiejama nuo istorinio sąmoningumo, nes tik žmogus, suvokiantis, jog egzistuoja istorijoje, kartu supranta atminties svarbą.

Minėta istorinė pajauta knygoje rutuliojasi palaipsniui, veikėjams pamažu suvokiant esant talžomiems didesnių už juos procesų. Politiniai įvykiai, vykstantys Europoje ir Lietuvoje, yra gan plačiai aptariami, o laikui bėgant daro vis didesnę įtaką Jonavos miestelio gyventojams. Pavyzdžiui, Smetonos perversmas, nors knygoje aptariamas keletą kartų, vietinių žydų nėra laikomas grėsme, o nuo režimo represijų nukenčia tik Chenkos brolis revoliucionierius socialistas Šmulikas Dudakas, kuris dėl valdžiai priešiškų pasisakymų yra ne kartą drausminamas, o galiausiai ir suimamas. Kaip ir pats perversmas, tai priimama atmestinai, o dėl arešto kaltinamas tik pats Šmulė, nes negebėjo išlaikyti liežuvio už dantų. Apie Lietuvos politinį gyvenimą miestelio žydai kalba su tam tikru susvetimėjimu ir apatija: „Jam [prezidentui Kaziui Griniui] spyrė į užpakalį ir į jo vietą pasodino kitą – profesorių su barzdele“ (p. 95). Šioje siužeto vietoje miestelio žmonių santykis su istorija dar nėra sąmoningas – veikėjai nemato savęs kaip istorijos dalies ar tuo labiau aukų, o bet kokie pokyčiai gyvenime (pavyzdžiui, įkalinimas) yra suvokiami kaip asmeninė atsakomybė.

Kita vertus, kiek vėliau knygoje Jonavos žydai gan dažnai su išgąsčiu užsimena apie Adolfo Hitlerio įsitvirtinimą ne tokioje tolimoje Vokietijoje ir antisemitišką naikinimo politiką: „Jūs, Šleime, neįvertinate visos grėsmės. Juk vokiečiai mūsų pašonėje, kitame Nemuno krante. Jie užkurs savo tankus ir per Pagėgių tiltą jau po pusantros valandos bus čia“ (p. 298), „Aizikas nerimauja, kad [vokiečiai] pasuks savo armijas į Paryžių ir tada tenykščiams žydams bus nesaldu“ (p. 307). Veikėjai ne tik yra sąmoningi istoriniu požiūriu, bet ir aiškiai suvokia artėjantį istorijos lūžį, kartu nerimaudami dėl galimų pokyčių savo kasdienybėje ar pavojaus gyvybei. Jei niekas nepasikeis į gera, jie gali tapti istorijos aukomis, apie kurias kalbėjo Kavolis. Šiam požiūriui nepritaria Šleimkė, kuris nėra linkęs tikėti tokiais istorijos vingiais: „Pagalvokite pats – kam vokiečiams Lietuva? – klausė jis. – Jūsų paklausius, tai jų vienintelis grobis čia – žydai. Turtinguosius čia pirštais suskaičiuosi. Plėšti irgi nelabai ką yra. Gal, sakau, pasiseks ir vokiečiai liks anapus Nemuno su savo „tigrais“?“ (p. 298). Šleimkė stengiasi tiesmukai eiti prieš istorinį sąmoningumą, atsisako pripažinti savo aplinkos istoriškumą. Jo požiūris išsiskiria apatija. Kaip minėta, pasak Kavolio, „sąmoningumo modernėjimas prasideda tada, kai žmogus suvokia egzistuojąs istorijoje“, šiuo atveju Šleimkė yra antimodernus veikėjas, atsisakantis turėti reikalų su istorija ir vietoj to susikoncentruojantis į savo darbą – kiauras paras siūti savo siuvimo mašina – ir kasdienį gyvenimą.

Smetonos perversmas ir Hitlerio įsitvirtinimas Vokietijoje Jonavos žydų bendruomenę pasiekia tik per nuogirdas ir nežymiai (išimtys – Šmulės įkalinimas ir į Jonavą atvykę žydai pabėgėliai iš Lenkijos), o sovietų ir vokiečių okupacijos tiesiogiai paliečia kiekvieną senosios Jonavos gyventoją ir paskatina veikėjus palikti savo ramų gyvenimą siekiant išgyventi. Sovietų okupacija sąlygoja tam tikrus socialinius pokyčius, kurie, laikui bėgant, tampa pastebimi visiems miesto gyventojams. Pokyčiai pasiekia net mažuosius, sovietinei ideologijai įsitvirtinant mokyklose, taip stengiantis pakeisti jau įprastą tvarką, o kartu ir atmintį. Mokytoja, mokinio paklausta apie vietoj Smetonos pakabintą Stalino portretą, atsako: „Todėl, kad jis [Stalinas] visų tautų, tarp jų ir mūsų, žydų, draugas, o Smetona mūsų draugas niekada nebuvo“ (p. 350). Naujoji sovietinė tvarka taip pat veikia ir kitus miesto gyventojus, priversdama atiduoti savo turtą ar kitaip represuodama. Kaip po okupacijos teigia šeimos draugas reb Efraimas: „Dabar rakintis duris, mano nuomone, yra beprasmiška. Nuo maro spynomis ir sklendėmis neatsitversi. Jeigu šitie ponai draugai panorės, jie be visrakčio atidarys bet kurias duris, už kurių guli svetimas turtas“ (p. 343). Kartu su naujosios santvarkos socialiniais pokyčiais išryškėja ir sąmoninga žmonių istorijos neteisingumo pajauta, apie kurią „Sąmoningumo trajektorijose“ (p. 272) kalba Kavolis. Susidūrę su naująja tvarka, senosios Jonavos gyventojai yra palikti nežinioje, jų kasdienybė griūva dėl jiems nesuvokiamų idealų, o sovietų valdžios ir ideologijos pranašaujami pokyčiai nesutampa su Jonavos žydų kasdienybe ir buitimi. Neteisingumo pajauta taip pat išryškėja žydų atskirtyje, jų įkūnytame egzilyje.

Pirmojo nepriklausomybės laikotarpio tautos dvasinio pakilimo Lietuvos žydai neišgyvena. Jie jaučiasi svetimi, nelaiko savęs tos pačios tautinės grupės dalimi: „Kai sušaudo žydą, kulkos į mus visus lekia“ (p. 96), „Žydas svetimoje žemėje neturi komanduoti niekam, išskyrus žmoną ir vaikus“ (p. 387). Apskritai knygoje yra svarbūs istorinių procesų padiktuoti skirtingų grupių tarpusavio santykiai, o ypač neigiamas lietuvių požiūris į žydus. Šio požiūrio pasekmės atsispindi asmeniškai, pačių žydų perspektyvoje. Puikus to pavyzdys yra Chenkos darbdavių Arono ir Etelės pokalbis reaguojant į tai, kad sergantis tėvas atsisakė vykti gydytis į Prancūziją, o vietoj to pasirinko likti Jonavoje:

– Tėvynėje? – pakartojo Aronas. – O kur, tavo manymu, ta mūsų tėvynė? [...] ten, kur mes ne išguitieji, ne atskalūnai, ne išlaikytiniai, kuriuos kaltina visų pagrindų ardymu ir kitomis mirtinomis nuodėmėmis? Ne! Tėvynė ten, kur iš mūsų neatima galimybės gyventi be įdago, gyventi ir tobulėti ne dėl to, kad ponai mums trumpai maloningai leido, o dėl to, kad turime tokią pačią prigimtinę teisę kaip jie!

– Tokios vietos nėra, – ramiai tarė Etelė. – Niekur. Nei Lietuvoje, nei Prancūzijoje...

(p. 150)

Kaip matyti iš citatos, knygoje dažnas „nužemintųjų“ (vartojant Kavolio terminą) žydų naratyvas. Kavolis, rašydamas apie lietuvių nužemintųjų generaciją, kalba apie poetus, netekusius savos žemės, savo gimtojo krašto, į kurį dėl vienų ar kitų istorinių priežasčių nebegali grįžti[5]. Kanovičius kuria žydų kaip žmonių, niekada neturėjusių, kur grįžti, žmonių, kurie savo gimtinėje nesijaučia savi ir vargu ar kada visapusiškai jausis, paveikslą. Kaip „Nužemintųjų generacijoje“ teigia Kavolis, „egzilis nėra vienkartinis, baigtas savo žemės praradimo aktas. Egzilis iš istorijos gilėja žmogaus sąmoningume. Ir juo labiau egzilis gilėja, juo labiau žmogus pajunta savo benamiškumą pačioje egzistencijoje.“[6] Benamystė litvakų naratyve pasireiškia kaip natūralus, savaime suprantamas reiškinys. Susipynusi su istoriniais procesais, ši bežemiškumo pajauta tik sustiprėja. Kančia yra įprasminama ją prisimenant, būtent tai autorius ir atlieka.

Kai sovietus Jonavoje pakeičia vokiečių pajėgos, tai šio miestelio žydams reiškia mirties nuosprendį. Dėl lietuvių kolaborantų grasinimų žydai yra priversti eilinį kartą susidurti su amžinojo egzilio klausimu: „Mūsų giminė šioje žemėje daugiau kaip penkis šimtus metų kalė puspadžius ir siuvo sermėgas, ir staiga – dinkite iš čia, nedrįskite ieškoti prieglobsčio, palikite savo namus ir protėvių kapus“ (p. 392). Eilinį kartą žydų tauta yra priversta palikti vietą, kuri jau tapusi jų namais. Nors galbūt ši niekada nebuvo jų tikroji žemė, kaip ją apibrėžia Kavolis, ji vis vien Kanovičių šeimai tapo namais, kuriuos palikti, be abejonės, yra labai sunku: „Atrodo, nuo šiandien visas mūsų ankstesnis gyvenimas dūžta“ (p. 395). Jonavos žydai ne tik veikiami istorijos, jie tampa tikrų tikriausiomis istorijos aukomis.

Nukelta į p. 11 ►

[1] Thomas Pedersen, *When Culture Becomes Politics: European Identity in Perspective*, Aarhus University Press, 2008, p. 142.
[2] Rima Kasperionytė, „Kas yra Grigorijus Kanovičius?“, *Metai*, 2019, Nr. 5–6.
[3] Ten pat.
[4] Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo trajektorijos“, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, p. 251.
[5] Ten pat, p. 67.
[6] Ten pat, p. 85.

Ukrainietiški užrašai

► Atkelta iš p. 1

jie irgi gavo iš anksto, pasienio punkte. Ten jis nurodė, jog ieškomas ir nerandamas muitinės tarpininkas yra visai šalia, už kelių šimtų metrų. Tas „šalia“ pasirodė esantis betoninė tvora, „valstybės siena, stop, kur einat?“

Kad ir koks trumpas būtų laikas, kurį keliaujantys praleido kartu, jie jau visiškai susibendravę. Greituoju būdu apsišniukštinėta, apsikeista istorijomis, bajeriais, sugalvotos pravardės, nusakančios būdingiausią savybę ir vaidmenį draugijoje. Tarkim, jis buvo pakrikštytas Mint Guy – dėl to, kad visą laiką turi atsargoje mėtinių pastilių, kartais ir kelių rūšių. Dabar net sunku įsivaizduoti, kad galėjo būti kitaip.

Dienai baigiantis išryškėja ir ne pačios geriausios bendrakeleivių savybės – ypač jei kas neišeina taip, kaip tikėtasi, pavyzdžiui, parkingas buvo aklinai prigrūstas ir tik sukdami kelintą ratą jie pamatė nedidelį plyšį tarp mašinų ir įvažiavo ten stumk trauk metodu, reguliuodami ir vairuodami nedraustą transporto priemonę pirmyn ir atgal po keliasdešimt centimetrų.

Todėl nenuostabu, kad vienas nori kuo greičiau prie stalo, kitas nuo visko atsijungti. Čelentano nuovargis pasireiškia aplinkinių trolinimu. Aptariant rytojaus planus, kas nors, žiūrėk, ims trizniuoti, atseit nieko neišeis, viskas bus blogai, nes tas neaišku ir tas nežinia. Dabar jis įvertina būdą tų, kurie ir kelintą dieną iš eilės nepavargsta, nesuirzta, nepraranda humoro jausmo, – pavyzdžiui, Vasilynos.

Bet jeigu juos pasitiks Černihivo bibliotekininkės, šitą etapą nuneš tartum vėjas rudenio lapą. Mat Černihivo bibliotekininkės – jos kaip Ystviko raganos, padaugintos iš gerojo samariečio. „Sveiki atvykę, mieli sveteliai! Mieli sveteliai, prašom prie stalo! Vaišinkitės, ką šiandien mums dievulis davė!“

Čia nerėžia ausies tradicinės svetingumo formulės ir gestai. Nes Černihivo bibliotekininkės iš tiesų džiaugiasi juos matydamos, joms svarbu būti išklausytoms, jos iš tikrųjų dėkingos už tai, ką jie atgabeno. Užsieniečių viešnagė pritraukia vietinę televiziją, savivaldybės atstovus. Jiems tai kas – užgrūdinti poezijos festivalių provincijoje, pakęs ir šitokį viešumą, o bibliotekai, kaip paaiškės vėliau, jis atneš naudą, po apšaudymo ilgai lauktą remontą.

Juos kviečia prie stalo, kultūrinės vitrinos, rodančios, kas suprantama kaip sava, ukrainietiška, o kas – ypatinga, šventiška. Velykinė babka, uzvaras ir foršmakas, baklažanų suktinukai ir Vinycios vynai... Galvoj švysteli kažkokie negatyvai – pokylis, kuriame troško dalyvauti, paskutinė bendra studentiškos kompanijos šventė. Aplinkui tursenant iš susirūpinimo į priekį palinkusiai šeimininkei, vėl švysteli, šįkart ryškiau – jo giminės tetos, savo jausmus papratusios reikšti tokiu pat nepaliaujamu rūpesčiu.

„Ar viskas skanu? Ar užtenka? Nenorėtumėt dar ko nors?“

Numalšinusi kirminą ir atgavusi viltį, kad ateity laukia ne vien kliurkos, užstalė klausosi pasakojimo apie apsuptį – kaip į gretimą kiemą pataikė raketa, kur stovėjo mūsiškių gradai, o kur – rusų kareiviai, kaip išgabeno vertingiausius eksponatus, kaip apsirūpindavo vandeniu... Jei tarp šeimininkų yra vyriškos lyties atstovų, jie pasiūlys taurelę. Na, tradiciškai vyriškiai už tai atsakingi, kaip ir už politines-istorines temas. Bet jis su pasitenkinimu pastebi, kad viena svetingumo tradicijos dalis – gražiuoju ir prievarta raginti svečius tuštinti stikliukus – čia neegzistuoja. Kas ką nori, kas kiek nori, kartoja buvęs šachtininkas, o dabar ūkininkas – pavadinkim, Stepanas.

Šnekos atlinguoja iki šios dienos; kaip išlaikyti „karo ir gyvenimo balansą“, kitaip sakant, dvasinę pusiausvyrą? Vasilyna sako, kad Vakarų Ukrainoje žmonės susirenka ir pina slepiamuosius tinklus; kiti depresiją nugina ruošdami barščius ir virtinius pro šalį traukiantiems daliniams; Stepanas gliaudo riešutus ir renka vidines pertvarėles. Užpiltos arielka, jos virsta itin priimtina riešutine. Atneša parodyti milžinišką spaustuką, panašų į žirkles metalui karpyti, pats jį ir sumeistravo.

Vasilyna pasakoja, kad pabėgėliai iš karo zonos tinklus iš pradžių pina tylėdami. Turi praeiti kelios savaitės ar net mėnesiai, kol jie prabyla. Tada šneka tik apie save, savo išgyvenimus, kol išsišneka.

Jis krusteli. Mato tinklus, žalius ir baltus, žieminius. Žmones, karpančius virves, veržiančius mazgus, raišiojančius audeklo skiautes. Girdi garsą, niūniavimą, dainos priedainį, gal – *mes pinam tinklus, mes pinam tinklus, mes pinam* –

5

– Žinai, „Kramatorsk“ būtų kietas metalo grupės pavadinimas, – sako jis bendrakeleiviams, automobiliui tarsi žaidimo automato rutuliukui ritantis viaduku. – Pagal vardą ir pagal akustiką.

Bajeris biškį medinis, bet ką dabar – šitaip jis drąsinasi akivaizdoje pasaulio, kuris laukia už Kramatorsko. Juk jam tai pirmas kartas pafrontėj, pirmas kartas kare. Gale sėdintis Čelentano išleidžia pritariamą garsą.

Prieš viaduką sustojo prisipilti degalų. Radijuje, transliavusiame neišraiškingą popsą, muzika nutrūko, ir pasigirdo vyriškas balsas: *Uvaga uvaga. Povitriana tryvoga na vsich naprymkach*. Niekas į tai nesureagavo – nei degalinėj, nei mašinoj. Per porą dienų apsiprasta, suprasta, kad kur kur, bet šitoj pusėj oro pavojus niekada nesibaigia.

Ant geležinkelio pervažos tupi stambūs varnai, net blizgantys nuo juodumo. Pakyla iš po ratų paskutinę akimirką ir keliskart suvasnoję sparnais nutupia netoliese. Jurko pasakojo apie „lūkuriuotojus“ ir „stebėtojus“ šičia, Donbase; kiaurą dieną jie sėdi lauke ir stebi, kas dedasi aplinkui. Gal ir paprasčiausi smalsuoliai, nuobodžiautojai, nors kažin. Išvyt jų neišeina, nes iš principo tas nedraudžiama, o konkrečių įkalčių nėra. Tada, rodos, Vasilyna pridėjo istoriją apie apylinkėse nunuodytus ZSU karius; kažkas, apsimetęs savanoriais, pavaišino juos užnuodytu maistu. Tikriausiai panaši atmosfera buvo Lietuvoje pokariu; kas partizanų rėmėjas, kas užverbuotas, visi pašaliniai įtartini, o ir savieji.

Pravažiavus Kramatorską, Jurko atsisega saugos diržą ir pasiūlo kitiems padaryti tą patį. Na taip, permanentinis oro pavojus. Supypsi mobilus, pranešdamas, kaip paaiškės vėliau, dalinio koordinates. Nieko nefotografuojam, primena Jurko – kaip tik tada, kai taip norėtųsi.

Nes reginys kelyje smarkiai pasikeitė. Čia karaliauja baltais kryžiais paženklintos transporto priemonės. Priešinga kryptimi traukia kamufliažinių džipų kolona: masyvūs priekiai, siauri kvadratiniai langai, liukai ir grotos. Ant bokštelių – skydu pridengti kulkosvaidžiai. Balti kryžiai ant kapoto, durelių, vienas po kito, vienas po kito, iki pat horizonto, tai yra fronto. Nematyti džipai, kas per žvėrys, kieno gamybos, sukyla smalsumas. Norėtų žinoti, norėtų pavadinti juos vardu kaip civilinius visureigius, kuriuos perka ir gabena čionai, – jų modelius po intensyvaus autoportalų naršymo žino mintinai. O kodėl nori, – klausia savęs, – kad galėtų papasakot kuopoje? Ar dėl to, kad, pavadinti vardu, jie taptų realesni ir dėl to ilgiau išliktų sveiki, ilgiau tarnautų?

Prie rezervinės apkasų linijos džipų vilkstinė pagaliau pasibaigia. Ją pakeičia autobusai juodais šiukšlių maišais užklijuotais langais. Operacinis saugumas, kitaip sakant – kad nesimatytų, kas važiuoja ir kiek. Tada sunkvežimiai. Tada keletas pėstininkų kovos mašinų tokiais didžiuliais, jog, rodos, žaisliniais, ratais.

Balti kryžiai priekyje ir ant šono, nepaliaujantis judėjimas, ūžimas ar veikiau urzgimas, žemas ir grėsmingas. *Eina vaiskas kaip vanduo*, atklysta dainos eilutė.

Kaime iš karo veiksmų suvestinių žinomu pavadinimu, kolektyvinio sodo namuko dydžio trobelėje apie dvidešimt vyrų įsirengė postovį. Reikia žiūrėti, kur statyti koją, nes grindis nukloję kilimėliai ir miegmaišiai, kampuose – ilgieji ginklai, ant ištiestų virvių džiūva skalbiniai. Kareiviai jų regimai drovisi – ar dėl to, kad jie iš toli, ar dėl netvarkos? Jei taip, tai be reikalo, nes jam prie širdies ta kariška buitis, kariška rutina – gultis, kelti, valgyti, valyti ginklus, dalintis gyvenimo istorijomis ir riebiais anekdotais...

Atvažiavo pas Jurko kontaktą, Bogdaną. Pamatęs jį, Jurko pagyvėja, apsikabina ir jausmingai sušunka – kaip smagu tave matyti! Iš jo ironiškų lūpų tai skamba netikėtai, kita vertus, suprantamai – dievai žino, kada jie susitiks kitą kartą.

Bogdanas padėkoja už atvežtus daiktus ir nuveda parodyti savo mylimosios. Jai penkiasdešimt metų, bet nemainyčiau į jokią kitą.

Bogdano mylimoji – tai salvinė raketų sistema, gradas. Tarybinis sunkvežimis su kėbule sumontuotais paleidimo vamzdžiais. Mylimoji stovi kaimo pakraštyje po tinklo ir šakų priedanga. Karo pradžioje ir nakvodavom čia pat, kabinoj; palyginus su tuo, dabar pas mus kurortas.

Lyg norėdamas patvirtinti savo žodžius, Bogdanas pakviečia juos arbatos. Tik dabar jis pastebi, kokia marga kareivių apranga, nerasi dviejų vienodų. Ne garbės sargyba, ne pėstininkai – artileristams tenka tenkintis tuo, kas atlieka.

Juodbruvas virėjas iš garuojančio katilo įpila tamsaus skysčio. Gurkšnoja sustoję puslankiu tarp vynuogienojų, persimesdami trumpom frazėm. Gyvenvietė įsikūrusi ant šlaito, kuris leidžiasi į žalią slėnį. Faktas – pirmą kartą kelionėje jis mato žalumą, šviežią pavasarinę žalumą.

Ir ko ne kurortas, ko ne scenelė iš Gogolio dvarininkų gyvenimo?

Nelyginant cerkvės varpas, tolumoje retu, bet pastoviu ritmu dunksi patranka.

6

Įsibėgėjęs jų ševrolė nuskynė plastikines užtvaras, sustatytas skersai kelio, pračiuožė paskutiniais asfalto metrais, likusiais iki prarajos, iki susprogdinto tilto krašto, ir jis suprato, kad sustoti jie nebespės, kad tuoj kelionė žeme baigsis ir prasidės skrydis, iš pradžių skrydis, o paskui, labai greitai – leidimasis žemyn, kritimas, kaip žemai, velniai žino, ir dar spėjo pasakyti, nieko sau, kaip filme, visai kaip filme, kai – –

Kai nutilo erzelis, keiksmai ir nervingas juokas, jis įjungė atbulinę pavarą.

Ačiūdie, kad ABS’as neapvylė. Dėjo ant stabdžių dar prieš riktelint Jurko. Sustojo per pusmetrį nuo užtvarų raudonais kraštais – na, gerai, per metrą.

Po Kramatorsko jį vėl ėmė atakuoti įsivaizduoti vaizdai. Tikriausiai šitą dalyką anglai vadina *daydreaming*. Dažnai jie įgauna pavidalą smaigalio, raketos ar bepiločio priekio, skriejančio į jį iš viršaus, lendančio pro langą ar per sieną taip, kad norisi mostelėti ranka, kitą akimirką sumojant, kad čia juk ne uodas. Smaigalys, aštrus dūris – vaizdinys, matyt, iš pasąmonės, iš paauglystės, kai baisiai bijodavo adatos ir švirkšto. Keista, bet rizikingesnėse zonose, pavyzdžiui, sostinėje, kur nakvojo šalia saugumo, SBU būstinės, jis ne toks įkyrus.

Bet šį vakarą raketos jau smogė ir sprogo – kažkur kitur, kitoje krašto vietoje. Mėgindamos išvengti pakartotinės atakos, ukrainiečių tarnybos išjungė GPS’ą. Navigatoriaus piktograma, žyminti jų ševrolė, nuo lauko peršoka prie tvenkinio, paskui atsiduria miško viduryje. Dar neatsitokėję nuo tilto pokštų, jie stebeilijasi į apsą ir šiurpsta. Jurko, kuris turėtų geriausiai gaudytis vietovėje, pabrauko pirštu telefoną ir netvirtai sako, kad, išsukus iš greitkelio, kelias nuves iki geležinkelio pervažos, o už jos grįšim į magistralę, kuri nuves tiesiai į svajonių Charkivą.

Atsargiai rieda duobėtu asfaltu, privažiuoja kaimą. Už milžiniško žemės ūkio technikos sąvartyno – seni kombainai, traktoriai, priekabos, padangos – prasideda miško keliukas. Plonoje sniego dangoje matyti protektoriaus pėdsakai – vadinasi, kelias jau naudojamas. Pėdsakas siaurėja, siaurėja, kol lieka tik dvi vėžės, vienos vienintelės mašinos. Nutaria apsisukti, bet kaip tyčia prispiria į gerą vietą – visus vienu metu. Žibintai nušvietė lenteles su užrašu „Stop miny“, tad Vasilynai nereikia aušinti burnos, jog lengvinamasi ant kelio, vyrai į priekį, moterys atgal. Kaži, ar dėl to akyje išaugs miežis, kaip kadaise jam aiškino teta...

Atlikta. Vėl sukinėjimasis stumk trauk. Manipuliuodamas vairavimo įtaisais, jis bando galvoti apie Andrijų fronte, apie eilinę, rutinišką jo dieną. Kaip jis sėdi blindaže, eina pamiške, glėbyje tarsi kūdikį nešdamasis ilgąjį ginklą. Kaip stengiasi nesuklysti, neužsimiršti, laiku pastebėti bepilotį, kaip kovoja su klastingiausiais priešais, anot kuopos vado, – miegu, šalčiu ir drėgme. Galvoja, kaip kažkas jį pataiso, pastūmėja, liepia išeiti anksčiau ar palaukti, susigūžti ir parkristi, kaip nuo nelaimės – užminuoto lauko, susprogdinto tilto krašto, nuo sviedinio, kartą sprogusio šalia Andrijaus, bet pataikiusio tik į kojos gurnelę, skiria tik pusmetris, tik plonytė skepeta, Marytės plaukas.

7

Subombarduotas daugiabutis nesukelia jam stiprių jausmų. Matyt, todėl, kad jie jau mušė, kai matė ekrane šitą ir kitus pastatus, dar smilkstančius, apsuptus gelbėtojų, skausmo ir suspaudimo. O dabar rymo sau saulėlydy, aprūkusių griuvėsių ir stačiakampių gardelių suma. Nemiela architektūra, nors ir tiek gyvenimo joje praleista. Iš toli susirodo, kad čia milžinai žaidė vaikišką žaidimą, o šiam įgrisus atbula ranka trinktelėjo per statinį, knibždantį kažkokių skruzdėlyčių (milžinai tikriausiai niekada nesuauga, ir kam, kai turi tiek jėgos).

Nesmagu tą pripažinti. Nepatogu, kad stovi sveikas, pleškina nuotraukas, atvažiavęs patogia mašina, į kurią vėl sės, kai sušals. Kaip čia pranykus iš vaizdo, nusinulinus... O gal jis tiesiog nenori pasiduoti grauduliui, nenori paskęsti empatijoj, kuri atima jėgas, protavimą, palieka tik gedulą?

Prieina arčiau. Žaidimų aikštelėje – pundais sudėti drabužiai, batai, pagalvės. Šalia gėlių puokštės. Ugniavietės maistui šildyti ir vandens kanistrai. Langai, užkalti medžio drožlių plokštėmis. Atrodo, kai kuriose laiptinėse jau yra elektra.

Lyg riešutai perskelti kambariai su pažįstamomis interjero detalėmis – žaliai dažytos sienos, juostelės per vidurį. Pažirę pakabinamų lubų kvadratėliai, suknežinti kondicionieriai. Kai kur dar stovi šaldytuvai, staliukai ir taburetės. Kiek čia buvo greitų pusryčių, pasisėdėjimų su kaimynais, miegamųjų intymumo... tik batų dėžės ant spintelės, viena ant kitos, pasidėtos atsargai.

Piligrimystė po krašto žaizdas. Kramatorsko geležinkelio stotis, kur pavasarį raketa smogė į evakuacijos laukiančių moterų ir vaikų minią. Nebepasakysi, kur pataikė, viskas sutvarkyta, jokių pėdsakų, išskyrus perone besisukiojančią beglobių šunų gaują. Dnipro daugiabutis, savaitė po pataikymo. Kramatorsko muzikos mokykla, diena po pataikymo. Aukštoji mokykla Charkive, dvi valandos po pataikymo.

Čelentano buvo teisus: jausmai jausmais, bet apsilankęs tose vietose karą patiri kitaip, visu kūnu. Jis virsta batų dėžutėmis, lagaminais, stalčiukais. Virsta ūkine parduotuve, kurios iškaba kviečia užsukti visus, statančius namus ar remontuojančius butą. Išvirtusiomis durimis ir langais.

8

Jie atvyko. Depe netoli upės pridavė mašiną rūsčiam meistrui ir nutarė, kad reikia kažkaip atgauti žmogišką pavidalą. Keistas skambutis prie vartų – angliškas numeris, kalbantis vėjus rusiškai – pasimiršo vos išėjus į miestą.

Sunku patikėti, kad galima svaigti nuo paprasčiausių dalykų – mašinų spūsčių, pasipuošusių praeivių gatvėse, veikiančio metro. Nuo baltų menininkų klubo sienų. Nuo tokios mizanscenos: prie blokposto prieina jaunas vyras nepriekaištingais apdarais – pilkas dizaineriškas paltukas, siauros kelnės, pilki batai smailiomis nosimis. Už pavadžio

Nukelta į p. 13 ►

EGLĖ ELENA MURAUSKAITĖ

•

Viena iš jūsų uždegs
Mano širdies žibintą
Dievų akyse
Viena iš jūsų mane išduos
Kasnakt mintyse
Viena iš jūsų neš mano kryžių
Per baltus laukus
Viena iš jūsų kvėpuos mano kūnu
Per savo žodžius
Viena iš jūsų atves avinėlį
Prie degančio krūmo jazminų
Vienai iš jūsų atidaviau peilį
Juodų obelisko žvaigždynų.

•

Žemė tave laiko,
Kai inkšti kaip gyvenimo paspirtas šuo,
Pati save mintyse suspardžius už kampo niekam nematant.
Žemė tave laiko,
Kai tavo siela, iššokus iš kūno, lekia per miško tankmę
Ir nori pasilikti medžio sieloje verčiau nei grįžti.
Žemė tave laiko,
Kai nelaiko tavo kojos, nervai ir kantrybė,
O kasdienybės krištolas sprogsta rankoje į tūkstantį ir vieną aštriabriaunį žodį.
Žemė tave laiko,
Kai sminga į ją tavo aukšti kulniukai, purvinos pėdos, atmelsti keliai,
Sugrįžti melžiančios rankos ir nemigos nubučiuotos akys,
Kai plaukų vėjas šluoja laukus,
Kai niekas neglosto tavo už visus susirūpinusios galvos
Ir nepataiso smunkančio vainiko.
Žemė tave laiko,
Kai bijai suklupti, girta nuo neatitolinamos pažinimo taurės,
Ir šliauži iškelta galva šlapiu būties šaligatviu.
Žemė tave laiko,
Kai, užsiklojus vaiko kaldryte, nusimeti save didelę ir visa apimančią,
Stiprią, aiškią ir neklystančią
Ir, susisukus į kamuolėlį, ieškai kelio atgal į jos išaugtas įsčias.
Žemė tave laiko, pupa, a-a a-a.

•

Deivė sako
Dar palauk, dar ne karas
Srūva šlaunimi braškių kraujas
Suūkia pelėda
Ir baigiasi peliuko sapnas apie žemę
Deivė sako
Blet kokia šalta jūra
Lipdama iš perlamutrinės kriauklės
Koks begalinis dangus
Koks dievas begalinis
Galas tik tavo mažam gyvenimui

•

Įsisegu tave į širdį
Kaip deimantinę segę
Skausmas smeigia kiaurai
Bet kaip gražiai blizga

MIGUEL HERNÁNDEZ

Miguelis Hernándezas Gilabertas (1910–1942) – ispanų poetas, dažniausiai priskiriamas vad. 1936-ųjų kartai (*Generación del 36*), bet poetine programa artimas ir 1927-ųjų kartai (*Generación del 27*). Ispanijos pilietiniame kare (1936–1939) kovėsi respublikonų pusėje, šiems pralaimėjus pateko į kalėjimą. Jame būdamas 31 metų mirė. Nemažai Hernándezo eilėraščių rašyti fronte arba kalėjime, todėl juose pasitaiko pasikartojimų, struktūrinių nelygumų, bet jis vis tiek laikomas vienu svarbiausių XX a. pirmos pusės ispanų poetų.

„Svogūno lopšinė“ (*Nanas de la cebolla*) yra turbūt žinomiausias jo eilėraštis, po mirties publikuotas rinkinyje „Nebūties dainos ir romansai“ (*Cancionero y romancero de ausencias*, 1958). 1939 m. Hernándezui į kalėjimą žmona parašė laišką, kuriame paminėjo, kad su aštuonių mėnesių kūdikiu valgyti teturi duonos ir svogūnų. Eilėraštis – atsakas. Jis rašytas segidiljos (isp. *seguidilla*) metru; vertime šis lietuvių poezijai nebūdingas poezijos metras atspindimas tik iš dalies.

Vertėja

Svogūno lopšinė

Svogūnas tartum šalna,
niūri, vargana:
šalta manoji naktis
ir tavo diena.
Svogūnas, badas:
apvalus ir kandus
tamsaus šerkšno ledas.

Tame bado lopšely
mano vaikas gulėjo.
Krauju iš svogūno
mama jį penėjo.
O tavo kraujas –
apšarmojęs, cukringas.
Svogūnas, badas.

Juodbruvė moteris
mėnulio srovelėm
savas gyslas lieja
bado lopšelin.
Juokis, vaikeli,
tu prarysi mėnulį,
kai jau bus metas.

Vytury mūs namų,
tu juokis gausiai.
Nes mums tavo juokas –
šviesa pasaulio.
Taip stipriai juokis,
kad tave išgirdus
širdis dainuotų.

Tavo juokas – man laisvė,
sparnus suteikia.
Jis išvaiko vienatves,
tolsta kalėjimas.
Lūpos net skraido,
šypsnis tavo burnytėj
laksto it žaibas.

Tavo juokas – tai kardas
labai galingas.
Ir gėles, ir vyturius
nukauna sėkmingai.
Varžovas saulei.
Ateitis mano meilės
ir mano kaulų.

Tavo virpanti oda,
staigus akių mirksnis,
dienos, kaip niekad,
spalvingai tiksi.
Gimsta žvirbleliai
ir plazdena sparnais
tavo kūnely.

Pabudau iš vaikystės.
Tu nepabuski.
Visada tiktai juokis.
Mano lūpos liūdi.
Visad lopšely
tu išsaugoki juoką
savo plunksnelėm.

Tu skrendi taip aukštai,
kūnas atrodo
it pakilęs danguj
plačiam ir spalvotam.
Ak, jei valiočiau
sugrįžti į pradžią
tavo kelionės!

Aštuntas mėnuo juokies
apelsino žiedais.
Penkiais mažutėliais
baltais ir nuožmiais.
Dantukais penkiais
tartum penkiais jazminais
kol kas nebrandžiais.

Rytoj jie bus lyg siena
po bučinių gūsio,
nes tada tu dantyse
ginklą pajusi.
Pajusi ugnį
žemyn nuo dantų,
ieškančią dugno.

Skrieja vaikas per krūtis,
dar mėnulingas.
Jos iš liūdno svogūno.
Tu jau laimingas.
Nenusiminki.
Nežinok, kas čia vyksta
ar gali nutikti.

Vertė Aistė Kučinskienė

PAULĖ STULGINSKAITĖ

atšauktas

širdyje rezervuota vieta.
keleivis neatvyksta.
pranešė, kad skrenda kitur.

•

Tada laukiu.
Prasideda liūtis,
nuplauna
į bedugnę.
Sodas gatvėje.
Pamirškim, – sušnibždėjau.
Išplaukia palengva
tavo pirštais
muzika.

•

gražios blakstienos,
kai žiūriu tau į veidą,
jos saugo skausmą.

•

sniegas,
į kurį
žvelgėm abu, –
ar iškrito?

juk dėl šito esi

bandau panešti
tavo ilgesį meilei

permuša širdį

•

paleidžiu tave,
o man lieka tik sapnai,
kai glosčiau tave.

•

Kai nenori – sutinki
Kai lauki – nesirodo

Taip ir eina dienos

Kai sutinki – pasimeti
Kai nesutinki – esi drąsi

Taip ir nesusitinkam

Lašas poezijos klaidžiojantiems iliuzijoje

Virginija Kulvinskaitė. *Keturi.* Apsakymai.
V.: Kitos knygos, 2023. 112 p.

Virginijos Kulvinskaitės apsakymų rinkinio veikėjų istorijos toli gražu neprimena sėkmingo gyvenimo modelio: kalbama apie negatyvius išgyvenimus, nepalankiai susiklosčiusias aplinkybes, priklausomybes, polinkį į destrukciją ir pan. Personažų paveikslai suteikia nemažai galimybių skaitytojų interpretacijoms, nes daugelį dalykų būtina nujausti, perskaityti tarp eilučių. Brėžiama plonytė riba tarp tiesmuko kalbėjimo ir metaforos, kai gan nesudėtingas išraiškos formas praturtina nutylėjimai, užuominos, palyginimai ir asociatyvūs ryšiai. Ir nors kartais kiek pabrėžtinai atsisakoma sentimentalumo, saikas išlaikomas iki pat pabaigos. Žinoma, į akis krinta tai, kad V. Kulvinskaitė nesistengia sukelti gailesčio ar sąžinės priekaištų. Tai būdinga ir jos knygai „Kai aš buvau malalietka“ (2019), tik naujajame apsakymų rinkinyje pasakojimą iš pirmojo asmens perspektyvos keičia vienaip ar kitaip susijusių keturių asmenų gyvenimo istorijos. Skaitant knygą buvo įdomu vis pažvelgti į viršelį ir spėlioti, kuri istorija ar kokie veikėjų bruožai užkoduoti paveikslėliuose. Viršelio iliustracija iš pradžių atrodė šiurpi (dizainerė Lina Sasnauskaitė), bet pradėjus sekti siužetų gijas neįmanoma neįžvelgti teksto ir vaizdo vienovės.

Galima sakyti, apsakymų personažai siekia sukurti save ar bent jau pateisinti savo buvimą per kitą. Tai pasireiškia kaip destruktyvus elgesys, liguistas prisirišimas prie kito asmens arba siekis įprasminti savo gyvenimą su kitu asmeniu, atliekant gelbėtojo vaidmenį. Tiesa, aukos ir gelbėtojo pora nebūtų niekuo ypatinga, jei autorė neapverstų jų santykio, kaip tai išryškėja apsakyme „Sekmadienis, lapkričio 3-ia. Inga“. Regis, pagrindinės apsakymo veikėjos Ingos išsigelbėjimu tampa sutuoktinis Tadas, tačiau ji išduoda jį. Ir nors atrodo, kad moteris naikina pati save, vartodama alkoholį ir susitikinėdama su vyrais, visgi Tadas tampa tuo paliktuoju, atstumtuoju, savotiškai nugalėtu:

Tadui ir dabar sunku pasakyti, kada Inga pradėjo tolti. Iš pradžių pokyčiai buvo vos pastebimi: tapo dar tylesnė, po darbo vis dažniau ir ilgiau užsibūdavo su nauja drauge, Kristina ar Katerina. [...] Nusišviesino gražius tamsius banguotus plaukus. Nauja spalva netiko, nudeginti plaukai priminė seną peruką.

Kad įvyko kažkas neatšaukiamo, Tadas suprato, kai apsiperkant prekybos centre netikėtai pagavo Ingos, artėjančios jo link, žvilgsnį. Jos akys, veidas buvo tarsi perkeisti, neatpažįstami. Inga spoksojo į Tadą smalsiai ir kartu klastingai lyg vaikas, raunantis musei sparną, kad patikrintų, ar vabzdys sugebės pakilti be jo.

(p. 47)

Personažai atrodo labai paviršutiniški, naivūs, linkę į savinaiką, bet tartum sąmoningai vengiantys žvelgti į tai, ką galėtume laikyti žmogaus vidumi. Tai reiškia, kad skaitytojai turi patys susidaryti išsamesnį vaizdą, kodėl veikėjai elgiasi taip, o ne kitaip, kokios jų veiksmų priežastys. Visa tai suvokti arba nujausti padeda simboliai, kurie V. Kulvinskaitės prozoje įdomūs ne kokie yra, bet kaip funkcionuoja. Pavyzdžiui, širdis parodoma ne tik kaip materialus, gyvybiškai svarbus organas, bet ir kaip simbolizuojanti asmens poreikį būti „persodintam“ iš vienos plotmės į kitą, kad jis galėtų atgyti, gyventi iš naujo. Šį troškimą įprasmina Ingai pasirodanti mergaitė, kuri gali būti laikoma šmėkla, prisiminimu, mirties neišvengiamybe arba tiesiog vaizduotės žaismu:

Gniaužė kvapą, norėjosi apsisukti ir bėgti. Tačiau Inga artėjo. Tėra du dalykai, nuo kurių nepabėgsi, – nuo savęs ir nuo savo mirties.

Lyg drąsindama, mergaitė nusijuokė. Tarp plonų lūpų subolavo reti aštrūs dantys.

Inga giliai įkvėpė pavasariu dvelkiančio oro, žinodama, kad tai paskutinis kartas. Stipriai užsimerkė ir ištiesė mergaitei virpančią ranką.

(p. 60)

Mirtį ir su(si)naikinimą simbolizuoja ir kiti – sniegenos, alyvų įvaizdžiai, kuriuos V. Kulvinskaitė pasitelkia tam, kad išryškintų jusliškumą – skonius, kvapus, apčiuopiamas formas ir taip iliustruotų kone mistiškas mirties nuojautas. Šiuo požiūriu autorė priartėja prie Eglės Frank prozos, kurioje daug dėmesio skiriama jusliškumui, leidžiančiam nujausti ir tai, kas viršija šio pasaulio ribas.

Vos keliais štrichais, elegantiškai ir preciziškai V. Kulvinskaitė sukuria intrigą. Jos prozoje nėra nieko atsitiktinio. Pasikartojantys įvaizdžiai netikėtai įgyja ir kitas prasmes, kaip minėtosios alyvos apsakyme „Kita pusė. Nora“ – jų poetiškas paveikslas pabaigoje iškeičiamas į kraujosruvas, žaizdas, savižudybę, o tai, kad laukia kažkas baisaus, sufleruoja apsakymo pradžia:

Alyvos kvepėjo taip, lyg žydėtų paskutinį kartą. Pro aprūdijusią tvorą jos sviro virš šaligatviu žingsniuojančios Noros ir liejo saldžius atodūsius. Nora prisiminė eilėraštį, kuriame poetas miršta žydint alyvoms. Jis miršta, o jos toliau žydi. Alyvoms nerūpi poetai ir mirtis, statybos kitoje gatvės pusėje ir girtuokliai, pakrūmėse vienas kitam siunčiantys pigios degtinės butelį. Net jei viso to nebūtų, jos žydėtų taip pat beatodairiškai, atsidavusios, nė akimirkos savęs negailėdamos.

(p. 93)

Alyvų žydėjimas asocijuojamas su Nora, kuri nesiliauja suktis ydingame pasikartojimų rate, kol artimo žmogaus savižudybė išlaisvina ją iš gniuždančių santykių („Denis neišeis. Niekada jos nebepaliks. Nebeišduos, neįskaudins. Nora šypsosi saldžiai“, p. 111). Ydingus pasikartojimus išgyvena ir kiti personažai. Pavyzdžiui, paauglys Marius patiria vidinį ir išorinį diskomfortą, įtampą, susijusią su nepritapimu, patyčiomis, seksualumu. Jis neutralizuoja savo vidinį skausmą, kenkdamas kitiems, tad paauglio vidinė sumaištis pasireiškia kaip išorinis smurtas, ateityje pasikartojantis kitu pavidalu (apsakymas „Paskutinis sniegas. Marius“).

Dera paminėti, kad apsakymų veiksmas vyksta tartum iš nieko atsiradusiame uostamiestyje tarp niūrių, vaiduokliškų pastatų, girgždančių laivų. Kalbėdama apie rinkinį V. Kulvinskaitė pabrėžia, kad uostamiestis sukurtas neegzistuojančiame pasaulyje: „Tai transformacijų, laikinumo, neapibrėžtumo erdvė, miestas-limbas, kur apsistoja tie, kurie dėl kažkokių priežasčių negali patekti nei į dangų, nei į pragarą ar skaistyklą. Kiekvienas personažas turi išspręsti kažkokią jį kamuojančią, nerimą keliančią dilemą, parodyti kitiems ir pats pamatyti savo tikrąjį veidą, kad galėtų pajudėti iš jį įkalinusio mirties taško“ („Knyga kaip vakarėlis – reikia pajusti, kada laikas namo“, *370.diena.lt*). Personažų „kybojimas“, beviltiška būklė pasireiškia kaip nuolatinis, jokio aiškaus tikslo neturintis klaidžiojimas po grubių ir šleikščių pavidalų pripildytą erdvę. Tai ypač atspindi Luko blaškymasis ir vidiniai prieštaravimai (apsakymas „Pajūrio skaitytojų klubas. Lukas“). Vis dėlto miesto nerealumas apsakymuose sufleruoja, kad personažai ne tiek savo valios pastangomis, kiek nujausdami situacijos iliuziškumą išsprendžia (ar privalo išspręsti) kankinančius klausimus.

V. Kulvinskaitės atidumas detalėms, literatūrinės, kultūrinės aliuzijos, įtikinamas (nors ir neegzistuojančio) miesto paveikslas, niūri atmosfera, kinematografiniai vaizdai perteikia ir tvyrančią įtampą, ir situacijos tragizmą, kuriam neprieštarauja žaisminga autorės ironija. Ji atskleidžia personažų tapatybių nepastovumą, kartais kiek beviltišką siekį sukurti kažką nepajudinamo („...gamta priešiška žmogui. Kaip tik dėl to, kad gamta priešiška, žmogus nuolat ieško kito žmogaus“, p. 31), tačiau bet kokios tapatybės gali klaidinti, kaip ir aplinka: kartais pakanka pamatyti skenduolio kūną, purpurinį randą, mąstyti apie persodintą širdį ar pagaliau susidurti su savo paties sukurta vizija, kad suprastum, jog pasaulis nėra toks, kokį jį įsivaizduojame ar norime įsivaizduoti. Vis dėlto iliuziškumo suvokimas netrukdo netikėtai nukristi lašui poezijos: „Lašas poezijos prieš neišvengiamą kritimą. Tai yra meilė“ (p. 35). Taupioje ir talpioje V. Kulvinskaitės prozoje tai nuolat primenama.

– IEVA RUDŽIANSKAITĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

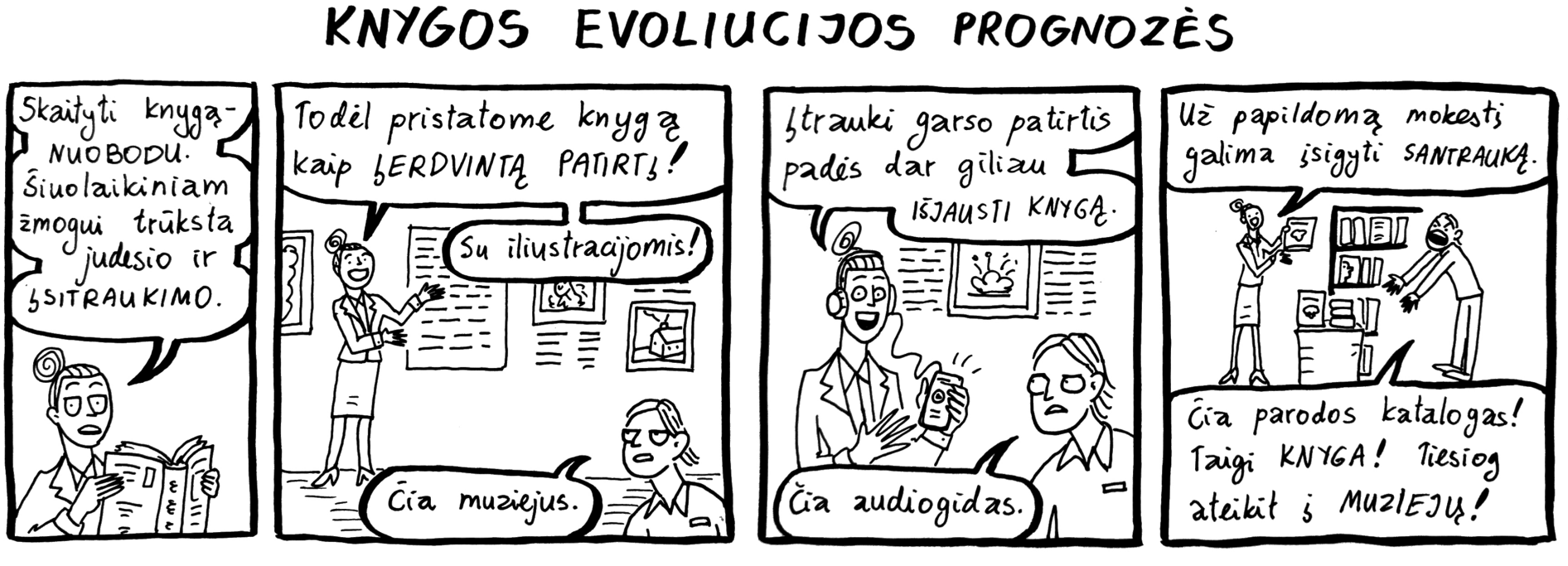

Miglės Anušauskaitės komiksas

Neapriboti visko patologijomis, traumomis, kompleksais

GIEDRĖS KAZLAUSKAITĖS ir VIRGINIJOS KULVINSKAITĖS pokalbis apie apsakymų knygą „Keturi“, vykęs Vilniaus literatų namų knygų klube

– Tavo apsakymų knyga „Keturi“ pasižymi labai tiksliu, lakoniišku stiliumi – nėra nieko nereikalingo. Veikėjai tarpusavyje susiję, kai kurie „pabėga“ iš savo apsakymo ir šmėkšteli kitame. Ar tai sąmoningas apsisprendimas – link kinematografiško pasakojimo?

– Taip, rašydama „Keturių“ apsakymus siekiau vizualios, bet tuo pat metu lakoniškos kalbos. Ir aiškios, matematiškos struktūros, kuri nekristų į akis. Tarkime, kiekvieno apsakymo veiksmas trunka apie parą, visi keturi pasakojimai vyksta skirtingu metų laiku. Metų laikas simbolizuoja personažų vidinę būseną arba su ja kontrastuoja: Lukas yra vasara, Inga – ruduo, Marius – žiema, o Nora – siautėjantis pavasaris. „Kai aš buvau malalietka“ stilistiškai buvo visiškai kitokia – kalba takesnė, daug tariamo plepėjimo, svarstymų. O šįkart su knygos redaktore Aira Niauronyte daug dirbome gludindamos sakinius. Tikslas buvo atsisakyti visko, kas nebūtina. Aišku, šis tikslas – utopija, bet juk galima bandyti.

Kinas man kaip rašytojai visada darė didelę įtaką. Galvodama apie rinkinio struktūrą įsivaizdavau kažką panašaus į „Pulp Fiction“ – atskiros, bet tarpusavyje susipynusios istorijos, kurias vienija atmosfera, stilius. Aišku, ir personažai.

– „Pajūrio skaitytojų klubas. Lukas“ – labai rašytojiškas apsakymas, turint galvoje, kad jis apie autofikciją ir autoriaus mirtį. Čia tarsi ironizuoji skaitytojų pomėgį tapatinti autorių su jo pagrindiniu veikėju, bet ir pati žinai, kad tokia pagunda nėra visiškai nepagrįsta. Ko tikiesi iš „teisingo (-os)“ skaitytojo (-os)?

– Tikriausiai neįmanoma netapatinti rašytojo ar rašytojos ir personažų. Ir tai visai pagrįsta, nes kurdama personažus sudedi į juos, kas rūpi pačiai. Tiesa, šįkart tiesioginio tapatinimo nesiekiau. Bet tikrai tenka išgirsti klausimą, kuris iš „Keturių“ personažų man artimiausias, kuris yra mano *alter ego*.

Iš „teisingo“ skaitytojo tikiuosi labai daug, žinoma. Dėmesingumo detalėms, kad pagautų emocinius registrus, iššifruotų intertekstus. Kita vertus, labiausiai santykyje su skaitytojais žavi, intriguoja tai, kad kartais jos ar jie „įskaito“ reikšmių, kurių aš savo tekstuose iki tol nemačiau, bet tos reikšmės man atrodo absoliučiai motyvuotos.

– Ar Luką Garšvą galėtume pavadinti šiek tiek tavo alter ego*? Kaip pati jautiesi panašiuose renginiuose – bibliotekose, regionuose, neformaliuose skaitytojų rateliuose prie taurės vyno? Ar egzistuoja tas pažeminimo momentas? Pvz., po „Malalietkos“ pasirodymo kas nors yra kvotęs, ar iš tikrųjų dareisi abortą?*

– Lukas tikrai turi nemažai mano savybių (paslėptas, bet gilus narcisizmas, polinkis į depresiją, afektines būsenas). Kita vertus, Lukas visų pirma yra tiesiog tipiškas rašytojas vyras. Tai simbolizuoja ir jo pavardė – Garšva. Aliuzija į Antaną Garšvą, kurio prototipas – Antanas Škėma, – iš pažiūros lyg ir romantiškas, bet šlykštukas. Labai gražiai kenčia, beprotiškai jautrus! Lukas lyg ir apsimeta (o gal ir pats nežino, kaip iš tiesų yra), kad pripažinimas, dėmesys jam nerūpi, kad jis „aukščiau“ nei visa tai, bet sugniūžta kaskart, kai netampa dėmesio centru. Kiek pažįstu rašytojų – o pažįstu tikrai nemažai, – beveik visiems tai būdinga (įskaitant mane pačią).

Nesijaučiu labai jaukiai gyvai bendraudama su skaitytojais ir nejaučiu labai didelio poreikio tai daryti, bet, aišku, iki Luko paranojų man dar toloka.

– Kaip ir Lukas, nevengi komunikacijos su skaitytojais per socialinius tinklus ir populiarias platformas. Įsivaizduoju, kad nėra itin lengva, bet ar tai pasiteisina? Esi patenkinta tuo, kaip tave pateikia populiarioji žiniasklaida, leidyklos reklama ar kt.? Visiškai sutampi su tuo vaidmeniu, jis netrukdo?

– Reklamuodama „Malalietką“ dalyvavau pačiuose įvairiausiuose, pačiuose keisčiausiuose pristatymuose, renginiuose. Pavyzdžiui, kartą knygą pristatinėjau prekybos centre. Kai prasidėjo renginys, prekybcentryje grojusią muziką pritildė. Vienas pasipiktinęs pirkėjas ėmė šaukti: „Užsičiaupkit, užknisot, duokit muzikos.“ Teko, kaip ir Lukui, už gerą honorarą dalyvauti pristatyme prabangioje kaimo turizmo sodyboje. Aplankiau labai daug mokyklų. Vienoje mokykloje po renginio mane kalbinusios mokytojos prasitarė bijojusios, kad vos atvykusi paklausiu, kur čia galima parūkyti, nes romano veikėja Virga rūko. O mokykloje rūkyti draudžiama. Jos net surado kažkokią kertelę kieme, kur planavo mane vesti rūkyti. Labai nustebo sužinojusios, kad nerūkau. Ir kad esu ne tokia, kokią jos įsivaizdavo.

Kai tokios skirtingos auditorijos, tai ir klausimų tenka išgirsti visokių – ir apie abortus, ir apie bendrus pažįstamus, ir kas įkvepia mano stilių (drabužių), ir ką daryti, kai įsimyli be atsako. Tiesa, dabar tokiam reklaminiam turui jau nesiryžčiau, bet visai džiaugiuosi, kad leidykla dar prieš pasirodant „Malalietkai „paspaudė“ neapsiriboti siauru skaitytojų ratu, „savais“, literatais. Juk logiška, kad jei rašai ir leidi knygas, tai nori, kad jos būtų skaitomos. Galų gale pristatymai atsipirko tuo požiūriu, kad „Keturių“ tiek reklamuoti, pristatinėti jau nebereikia, nors knyga – net ne romanas, o daug prasčiau perkamas apsakymų rinkinys. Bet, pasirodo, turiu gana nemažai skaitytojų, besidominčiųjų. Pasirodžius „Keturiems“ instagrame pakomentavo: „Įdomu, apie ką bus „Keturi“, nes „Malalietka“ labai nepatiko.“ Paradoksas: nepatiko, bet vis tiek domisi!

Man patinka socialiniai tinklai, nes čia gaunu dėmesio, patenkinu savo narcizišką ekshibicionizmą ir be „gyvo“ kontakto. Tiesa, viešinu daugiausia su profesine bei kūrybine veikla susijusią informaciją. Instagrame nuotraukos savotiškai papildo, pratęsia mano knygų estetiką, kuria įtikinamumo efektą, sufleruoja, kad gyvenu taip, kaip rašau, – iliuzija, žinoma, bet graži iliuzija. Man visa tai labiau ne vaidmuo, o viena mano asmenybės, gyvenimo pusė, gal tiksliau – rakursas, kurį noriu ir renkuosi parodyti kitiems.

– Kitos veikėjos, Ingos, asketizmas itin originalus: jai nereikia net nuotraukų albumų, bet ji susirenka senus vaikystės drabužius. Ir ta maža mergaitė – ar teisingai supratau, kad apsakymas – apie susitikimą su savimi?

– Taip, maža mergaitė aštriais dantimis tikrai gali simbolizuoti vidinį Ingos vaiką – mano sumanyme Inga kenčia nuo Elektros komplekso. Metaforiškai ji taip ir neišauga tų savo vaikystės rūbų ir infantilios meilės tėvui, jaučia kaltę, kad troško motinos mirties.

Kita vertus, visuose apsakymuose norėjau palikti pabaigas atviras, neapriboti visko patologijomis, traumomis, kompleksais ir pan. Man įdomiau palikti atvirus klausimus tarsi kokias duobes, į kurias galima įkristi, o ne pateikti atsakymus, paaiškinimus.

– Apsakymo „Paskutinis sniegas. Marius“ pradžioje sužinome, kad Marius nužudė uostamiesčio „Komersantų“ grupuotės vadeivą Kaluginą, ir nuo tada jo paveiksle nevalingai imi ieškoti patologijų. Bet nėra jokių tiesioginių simptomų, pvz., agresijos. Tai gan užspeistas paauglys, kurį labiau apibūdinčiau kaip nelinkusį nusikalsti, nors ir sutrikdo jo kruvina sniego gniūžtė. Ar esi domėjusis tokiu psichologiniu tipu?

– Norėjau kontrasto: juk įprasta įsivaizduoti, kad žudikų, recidyvistų vaikystė bus kažkokia monstriška, „žudikiška“. Bet gali būti, kad jie auga visai kaip mes, niekuo pernelyg neišsiskiria – ir tokių atvejų realybėje tikrai nemažai. Tiesa, Marius turi keletą psichopatams būdingų bruožų – jis tylus, labai kantrus, nerodo ir nesako, ką jaučia, itin pastabus, analitiškas. Aplinką jis ne „jaučia“, o tarsi skenuoja. Iš pradžių agresija pasirodo vien Mariaus fantazijose. Kita vertus, kam nepasitaiko?

Svarbus ir Mariaus gyvenamasis erdvėlaikis – XX a. pabaiga posovietinėje šalyje. Jo aplinka pritvinkusi tiek pasyvios, tiek atviros agresijos, patyčių, kančios, skurdo, todėl ir negalima vienareikšmiškai pasakyti, ar patologija glūdi Mariuje, ar jį supančioje erdvėje, jo gyvenamajame laike. Ar aplinka formuoja žmogų, ar žmogus – aplinką? Tikriausiai ir taip, ir taip.

– Tavo naujausiame interviu Vrublevskių bibliotekai perskaičiau, kad kilo mintis sujungti du veikėjus – Luką ir Marių, – padaryti taip, kad jie susitiktų. Įdomu, nes jie tikrai kažkuo panašūs. Sakyčiau, Lukas vaikystėje galėjo būti Mariumi.

– Atrodo, tai puiki proga sujungti literatūros ir kriminalinį pasaulius. Lukas dirba kultūrinio leidinio redakcijoje, yra viskuo nusivylęs ir, kaip pats mano, savęs taip ir nerealizavęs rašytojas, o Marius žudo žmones už pinigus (kurių Lukui nuolat trūksta). Abu labai vieniši. Manau, susitikimas abiem bus į naudą. Ir žanriškai toks kūrinys intriguoja – na, bent jau mane. O gal paaiškės, kad Lukas viduje yra baisesnis žmogus nei Marius-samdomas žudikas?

– Kirpėja Nora globoja narkomaną Denį – dešimtmečiu už save jaunesnį vyrą. Veikėja sukuria gan komišką efektą (ypač lyginant su Jule), nes yra infantiloka ir kenčia nuo kopriklausomybės. Narkomanija aprašyta itin tiksliai, bet visgi dešimtojo dešimtmečio narkomanai juk skyrėsi nuo dabartinių. Kur rinkai medžiagą?

– Kopriklausomybės sąvoką išgirdau visai neseniai ir ji man padėjo geriau suprasti tam tikrus savo pačios pasirinkimus, elgseną. Labai įdomi ir skaudi ta vaidmenimis nuolat besikeičiančių „budelio“ ir „aukos“ dinamika, nes abu šiame ryšyje yra priklausomi – priklausomi vienas nuo kito ir nuo svaigulio (narkotikų, alkoholio ar jausmų, iliuzijų, afektinių būsenų, kurios irgi svaigina).

Ir sociokultūriškai Noros ir Denio pora man yra makabriškai smagi: kiek vystelėjusi gražuolė kirpėja ir gerokai jaunesnis heroiną vartojantis narkomanas. Kai kas stebėjosi, kad Norai jau virš keturiasdešimties, o mąsto, elgiasi kaip paauglė – tarsi amžius būtinai ir visuomet reiškia brandą. Bet savo artimoje aplinkoje pažįstu moterų ir vyrų, kurie net į aštuntą dešimtį įžengę sugeba įsivelti į juokingiausias istorijas, kvailiausiai įsimylėti, tarkim, feisbuko sukčius, prisidengusius jaunų gražuolių ar chirurgų iš Majamio paskyromis.

Nora man yra tarsi XXI a. pradžios Ema Bovari: vidutinybė, bet įsivaizduoja esanti ypatinga, išskirtinė. Ji užsispyrėliškai atsisako suvokti, kas iš tiesų vyksta, renkasi gyventi svaiginančioje „pasakoje suaugusiesiems“. Ir tai savaip žavu, baugu ir kartu juokinga.

O priklausomybės tikriausiai visais laikais panašios, ir priklausomi žmonės panašūs. Gyvena tarsi anapus laiko – savo vidiniuose cikluose. Bet apsakymo veiksmas vyksta uostamiestyje XXI a. pradžioje, todėl buvo savaime suprantama, kad Denis vartos heroiną ir pigius jo pakaitalus.

– Turbūt ne aš viena pastebiu skirtį – Kulvinskaitė ir Cibarauskė (grožiniai ir kritikos tekstai). Šiaip įdomu – ar toji skirtis veikia? Esi palaikoma dviem skirtingomis asmenybėmis, supainiojama?..

– Gal iš pradžių veikė: Kulvinskaitė buvo poetė, o Cibarauskė – kritikė. Bet mūsų literatūros laukas mažas, visi visus pažįsta, taigi kuo toliau, tuo labiau ta skirtis nyksta. Kartais net pasirašinėju Kulvinskaite-Cibarauske.

– Esi baigusi humanitarinių mokslų doktorantūrą, bet nutraukusi ryšius su akademiniu gyvenimu. Ar nesiilgi universiteto, studentų, dėstymo?

– Universiteto nesiilgiu, bet doktorantūra man davė labai daug: išmokė skaityti, mąstyti, sistemingai dirbti.

Grigorijaus Kanovičiaus „Miestelio romansas“: gyvenimą įprasminanti atmintis

► Atkelta iš p. 7

Istorija negailestingai talžo jų gyvenimus, atrodo, nepalikdama jokios išeities.

Autorius, po karo sugrįžęs į karo suniokotą gimtąją Jonavą, refleksijose dar kartą pripažįsta savo egzistavimą istorijoje. Kad ir kokia žiauri istorija, nuo jos žmogui nelemta pabėgti – žmogus yra priverstas laikytis prieš metafizinį istorijos pasityčiojimą[7]. Visgi subrendęs Hiršė Kanovičius paguodą randa atmintyje: „Gailu patikėti, bet nuo šiol tai pražudytai genčiai lemta atgimti ir gyvuoti tik teisingame, iškentėtame žodyje ir nepaperkamoje atmintyje, todėl niekam nepavyks nuslopinti mūsų negęstančios meilės ir dėkingumo protėviams. Nes tą, kas užmiršta mirusiuosius, ir patį užmirš jo palikuonys“ (p. 429–430). Autorius dar kartą atliepia mintį, dėl kurios radosi šis romanas. Žmogus yra tikrasis Sizifas, be perstojo ridenantis istorijos akmenį, ir vienintelė jo atgaiva yra iškentėtasis žodis – atmintis. Istorijos nesuvaldysi, žmogus tegali prisiminti.

Apibendrinant galima teigti, kad Grigorijaus Kanovičiaus prisiminimų romanas „Miestelio romansas“ yra autentiškas ir svarbus kūrinys, parodantis žmogaus santykį su istorija, kritinėmis gyvenimo akimirkomis. Knygos veikėjai susiduria su skirtingais istoriniais išbandymais, laikui bėgant keičiasi, yra istorijos blaškomi. Jie tampa istorijos aukomis – rutuliojantis siužetui ryškiai matyti, kaip istoriniai procesai vis labiau apgaubia žmogaus gyvenimą. Istorija yra negailestinga ir žeminanti, galinti bet kurią akimirką apversti ar sugriauti žmonių gyvenimą. Autorius puikiai parodo, kaip žmogiška kasdienybė yra paveikiama žymiai didesnių, kartais nesuvokiamų istorinių procesų, kurie vyksta tartum savaime, kol žmogui telieka susitaikyti. Romano veikėjai ilgainiui išsiugdo istorinį sąmoningumą, vis dažniau kelia istorinės neteisybės, bežemiškumo klausimus. Nors iš pirmo žvilgsnio pasakojama šeimos istorija, šiame kūrinyje perteikiama istorijos neišvengiamybė ir žmogaus menkumas. Autorius tai įprasmina per atmintį, teigdamas, kad tik atsimindamas žmogus nepasiduoda absurdiškoms istorijos patyčioms. Užmarštis maitina istoriją, todėl turime padaryti viską, kad prisimintume.

– ROKAS LINKEVIČIUS –

[7] Ten pat, p. 275.

Apšvietimas

Niekaip neprisiminė, kur galėjo jį nukišti. Raktas nuo rūsio paprastai gulėdavo stalčiuje po veidrodžiu, greta kitų retai naudojamų, senų ir nebereikalingų, bet vis neišmetamų smulkių daiktų. Va raktas nuo sodo namelio, kuriame šį sezoną dar nebuvo apsilankęs, va atsarginiai buto raktai, va raktelis nuo pašto dėžutės, į kurią įkrinta tik spalvotos reklamos... niekas jiems nerašo, o ar apskritai dar kas nors rašo popierinius laiškus? Visokie anksčiau gyventų būstų raktai, net pats nebežino, kodėl išsaugoti, tarp jų įsimaišę kažkokios virvelės, skalbinių spaustukai, sąvaržėlės, išrašyti tušinukai ir net centimetrinis matuoklis – andai įrankių dėžėje jo neradęs, baisiai susinervino. Tušti plastikiniai maišeliai, atsarginiai laidai ir ilgintuvai, nuirusios ir nebepritaisytos baldų detalės, sėklų pakeliai, riešutų gliaudymo įrankis – jis rausė vieną stalčių po kito. Pažiūrės ir prie vaistų, gal motina per neapsižiūrėjimą bus padėjusi. Nėra, taip pat ir virtuvės stalčiuose prie visokių nieknieką – nėra. Švilptelėjęs atsisėdo virtuvėje ant taburetės pagalvoti. Ne taip seniai apsilankė vyriokas iš daugiabučio priežiūros įmonės ir prašė rakto nuo rūsio. Ar tada... Dar kartą švilptelėjęs, nuėjo patikrinti pagrindinio, visur drauge nešiojamo raktų ryšulėlio. Taip! Ryšulėlyje kabaliavo ir abu ieškomi raktai – vienas nuo rūsio pagrindinių, kitas nuo jų butui priklausančios rūsio patalpos durų. Dabar jau visai garsiai pliaukštelėjęs liežuviu, čiupo pilką kepurę su snapeliu, be kurios niekur neidavo, užsimaukšlino ją ant nutįsusių iki pečių marmuro spalvos plaukų ir ilgais žingsniais nutrinksėjo laiptais žemyn.

Nė pats nežinojo, ko jam reikia tame rūsyje. Gal senų laikraščių ir žurnalų – motina buvo užsiminusi norinti išvalyti buto langus, o kaipgi nušveisi juos be laikraštinio popieriaus? Šiuolaikinių priemonių motina nepripažino. Spaudos jau seniausiai nebeperka, bet rūsyje, numanė, rasiąs jos didelius glėbius – be kadaise tėvo kolekcionuoto žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“, jo paties rinkto žurnalo „Jaunimo gretos“ egzempliorių, mamos siuvimo ir mezgimo bei kitų moteriškų žurnalų sankaupų, tikriausiai bus užsilikusių ir pageltusių „Tiesos“ ar „Vakarinių naujienų“ egzempliorių. Gal dar ras tuščių stiklainių – su nauja drauge planavo jo motociklu palėkti iki kokio ne per toliausio miško pasirinkti mėlynių, mat feisbuke buvo skaitęs, kad jau prinoko, ir jam kilo nostalgiškas noras išsivirti mėlynių uogienės, o draugė šiam norui entuziastingai pritarė. Gal šiaip smalsumas ginė jį į tą rūsį pasižiūrėti, kokio šlamšto ten prikaupta, juk nebuvo įkėlęs į jį kojos bene dešimtmetį. Velniaižin ko gali ten atrasti. Tikriausiai išsigąs, pamatęs motinos kadaise prikonservuotų daržovių ir uogienių stiklainius, kurių jau seniai reikėjo atsikratyti, senų baldų griuvenas, maišus su dėdės drabužiais ir daiktais, kuriuos po jo mirties, nesiryždami išmesti, su motina nutempė į rūsį.

Nubildėjęs laiptais žemyn, prie laiptinės durų sutiko iš kažkur grįžtančią penkto aukšto gyventoją, nešiną augintinio dėže, kurioje įžvelgė kažką baltuojant. Buvo užėjęs pas šią smulkią moterėlę, kai rinko parašus žmonių, nesutinkančių, kad daugiabučio priežiūros įmonė įrengtų naujovišką elektroninę laiptinės durų spyną. Jam tai atrodė grynas pinigų švaistymas. Tada, įleistas į jos butą, jokio balto augintinio nepastebėjo. Kaimynės jis neįtikino – ji santūriai, bet tvirtai pareiškė, kad nauja spyna jų laiptinei suteiktų saugumo. Pyktelėjęs išėjo. Dabar su kaimyne pabrėžtinai mandagiai pasisveikino, iš viršaus įsmeigdamas į ją rudų akių žvilgsnį.

Gėlių darželyje išvydo besikapstančią Nataliją – šio namo senbuvę.

– Motina sveika? – ji paklausė rusiškai.

– Sveika, – atsiliepė jis, jau rakindamas laukujes rūsio duris.

Ši kaimynė ir jo motina – seniausios laiptinės gyventojos. Abi įsirengusios kasdien puoselėjamus gėlynėlius po langais, tik motinai tenka lipti iš antro aukšto – jų buto pusės apatiniai kaimynai nenorėjo įsirengti gėlyno, tad nuo seno žemę po jų langais prižiūri motina. Ji tiesiog pakvaišusi dėl tų gėlių, kasdien aplink jas tupinėja, ypač dabar, kai dėl amžiaus jau nebeįstengia važinėti į sodą. Tą sodo sklypą su nameliu reiktų parduoti, jau seniai jiedu apie tai kalba, bet jis vis neįsidrąsina. Nors ir itin retai lankomas, Vilniaus pakraštyje esantis sodo sklypas jam rodosi lyg trečiasis jų šeimos narys, kurio nepavyksta taip lengvai atsižadėti. Akyse jam tebestovi vaikystės prisiminimas: stalas po obelimis nukrautas ankstyvaisiais obuoliais, agurkais ir pomidorais, motina jam duoda šaukštą medaus ir liepia valgyti, užsikandant agurku, o šalia stovintis tėvas linksmai sako: ir aš, ir aš noriu! Motina kitu šaukštu pakabina medaus ir duoda jam. Visi trys valgo agurkus su medumi, o pro tarpelį tarp obelų šakų ant stalo krinta saulės spindulys. Jam rodosi, kad tas pavėsyje skendintis sodas, tie agurkai ir obuoliai ir jie visi trys tuo metu buvo lyg atvaizdas tamsiame kambaryje, kurį matė kažkas kitas, stebintis visa pro mažą *camera obscura* skylutę. Tik tos nuotraukos niekas niekada neišryškino ir neatspausdino. Gal todėl jis visą gyvenimą ir ieško to vienintelio kadro, kurio švelni šviesa bent kiek prilygtų anam ypatingam apšvietimui. Gal todėl ir mėgsta pritemdytas patalpas – jo kambario užuolaidos bemaž visuomet užtrauktos, palieka tik mažą tarpelį šviesos spinduliui įsigauti. Ilgai naktinėja, vėlai keliasi – laiko save prieblandos žmogumi.

Žengiant rūsio koridoriumi, nosį užgulė baisus dvokas. Palei kojas šmurkštelėjo pelė, o gal ir žiurkė – nespėjo į ją nukreipti žibintuvėlio. Jų butui priklausančią rūsio patalpėlę rado užrakintą viena spyna, o šalia kabojo kita – laimė, atrakinta. Neprisiminė, kad būtų rakinę rūsį dviem spynomis. Patekus į patalpėlę, pirmykštis smalsumas kažkur išgaravo. Pamatė voratinkliais apraizgytas senų žurnalų kauges, savo mokyklinį stalą, vaikišką lovą, mamos siuvimo mašiną, buvusios žmonos knygas, lentynose sustatytus gal keliolika stiklainių su saldžiomis ir nesaldžiomis konservuotomis gėrybėmis, bet pasiryžimas imtis čia kokio nors tvarkymo, kaip ūmai užėjęs, taip staiga ir dingo. Tie daiktai rodėsi iš praėjusio gyvenimo, kurio budinti ir nuo kurio braukti dulkes jam visai nesinorėjo. Taip, jis paims pirmą pasitaikiusią šūsnį laikraščių ir dings iš čia. Šitiek laiko prastovėjęs, šitas antikvariatas sėkmingai prastovės dar dešimtmetį ar kelis. Gal kada nors, atlikus pelningesnį užsakymą, reikės pasamdyti firmą, kad išvežtų visą šį šlamštą, pats jis tikrai nesiims čia visko kilnoti.

Kišenėje supypsėjo telefonas. „Tai kada mėlynių?“ – perskaitė Auksės žinutę. Patenkintas šyptelėjo. Su Aukse jiedu pažįstami vos porą mėnesių, bet, atrodo, kažkas klijuojasi. Jai patinka palėkti su jo „Honda“, be to, kas jam ypač glosto širdį, ši moteris noriai klausosi jo samprotavimų apie nūdienę sudėtingą pasaulio situaciją, jo įžvalgų apie istorines sąsajas, pati nedaug ką tomis temomis pasakydama, bet taikliai vis įterpdama kokį visai nekvailą klausimą. Vykusi moterytė, ir dar visai patraukli, tai kodėl gi nenuvažiavus su ja mėlynių. Reikės ir į sodo namelį nusivežti, per vasarą galėtų jame kartu ir pagyventi, jeigu viskas taip neblogai klostysis. Gal ir tą uogienę ten išsivirtų. Į namus, tą pritemdytą savo vienatvės irštvą, nekvies – gal nebent kada nors vėliau, jei gyvenimas imtų tvarkytis.

Po skyrybų su žmona jis buvo užmezgęs ne vienus santykius, bet jie ilgai netrukdavo. Paskui, paniręs į savigailą ir savigraužą, kurį laiką nieko neieškojo, o dabar štai neseniai feisbuke pradėjo susirašinėti su Aukse ir ilgai nedelsę jiedu susitiko. Ji neatrodo tokia, kuri spaustų ir verstų vyrą keistis pagal savo užgaidas. Su tokia tai būtų trumpa šneka. Bet mėlynės... pala, o ar čia ne mėlynės? Priešais palubėje spingsančią lemputę pavartė vieną iš lentynoje stovinčių stiklainių. Ne, juodieji serbentai. Ir metai užrašyti – 1999. Tada mama dar važinėdavo į sodą, bet tėvas jau seniai buvo sukūręs kitą šeimą. Tad uogienės iš sodo vaisių jam buvo apkartusios. Ilgai negalėjo atleisti tėvui, o drauge ir jųdviejų su mama puoselėtam sodui. Pastatė stiklainį atgal.

Rūsyje dūlančios knygos, priklausiusios buvusiai žmonai, atmintin sugrąžino laikus, kai nuomojosi vieno kambario butą čia pat, Naujamiestyje, ir augino jųdviejų dukrelę Anastasiją. Žmonai jį palikus ir su dukra išsikrausčius į Norvegiją, kur tik jo negyventa. Ir sodo namelyje buvo įsikūręs, tik žiemą ten labai šaldavo, o iš to šalčio ir vienatvės įprato pernelyg dažnai šildytis stipriaisiais gėrimais. Darbą anuomet dar turėjo: dirbo sargu už minimalią algą. Bet depresija jį glemžėsi vis labiau. Būtų ir visai nusivažiavęs, bet išgelbėjo kompiuteriniai žaidimai ir socialiniai tinklai. Per kompiuterinių žaidimų platformas susirado bendraminčių Lietuvoje ir užsienyje, lyg griebdamasis už šiaudo ėmė su jais susirašinėti, socialiniuose tinkluose praleisdavo valandų valandas, įvairiose grupėse reikšdamas nuomonę pasaulinės svarbos klausimais. Be to, prisiminė savo vaikystės ir paauglystės pomėgį konstruoti – juk mokykliniais metais net buvo laimėjęs antrąją vietą sąjunginiame jaunųjų mechanikų konkurse, pelnė prizą – kelionę į Rygą drauge su kitais konkurso laimėtojais. Tai prisiminęs, vaduodamasis iš niūrumos, ėmė po truputį uždarbiauti, taisydamas įvairius prietaisus, elektros įrenginius, netgi skalbimo mašinas. Atlygį imdavo neoficialų, nes nenorėjo prasidėti su mokesčiais, be to, nelaikė savęs kažin kokiu profesionalu. Grįžo ir prie kito pomėgio – fotografijos, sandėliuke atkraustęs nuotraukų ryškinimo ir spausdinimo įrangą, prie kurios studijų metais krapštydavosi drauge su dėde, vėl ėmėsi šito užsiėmimo, netgi sukūrė feisbuko grupę, kurioje tokio senovinio nuotraukų gamybos būdo fanatikai dalindavosi savo pasiekimais. Tada ir sugrįžo gyventi pas motiną, nes čia nereikėjo mokėti nuomos, o dirbti nekvalifikuotą samdomą darbą už menką atlyginimą ir nemažą jo dalį skirti buto nuomai jam vis labiau rodėsi neoru. Galiausiai metė tarnybą ir vertėsi vien tik iš neoficialių užsakymų, o pragyvenimo pagrindas buvo motinos pensija.

Jau susiruošęs išeiti, įdomumo dėlei lenkėsi paimti dar vienos šūsnies žurnalų, ir žvilgsnis užkliuvo už kampe stovinčios neįprasto dizaino dėžės su užrašu „Torpedo“. Kas gi čia? Delnu nubraukęs dulkes, atkėlė antvožą ir išvydo seną rašomąją mašinėlę. Tikrai, paskutiniais metais prieš mirtį apsigyvenęs pas seserį, dėdė spausdino kažkokius prisiminimus. Kažin, ar mama juos tebeturi? Gal irgi atsidūrė čia, tarp šitų baldų ir žurnalų, kuriame nors užmirštame stalčiuje? Bet jis dabar jų tikrai neieškos, tik kartu su laikraščiais bei žurnalais paims ir šią mašinėlę. Įdomus daiktas, reikės išbandyti. O gal ją galima parduoti? Kažin, kiek antikvariate už tokią pasiūlytų? Dėdė buvo paprastas žmogus, daug metų dirbo Jonavos „Azote“, bet turėjo keisčiausių pomėgių. Pavyzdžiui, iš degtukų klijavo įvairius miniatiūrinius statinius. Nesukūręs šeimos, visus juos paliko Jonavos krašto muziejui. Arba ta fotografija. Arba štai prisiminimų rašymas. Tikrai įdomus žmogus buvo dėdė, gaila, kad anksti mirė nuo vėžio – tikriausiai prie ligos prisidėjo garsioji Jonavos „Azoto“ avarija.

•

Jo „Honda“ puikiai tiko neilgiems pasivažinėjimams į užmiestį. Kai dūmė keliu, protarpiais vis padidindamas greitį ir pralinksmindamas savo bendrakeleivę, ausyse skambėjo visų laikų nemirtingiausias šlageris – „Juoda orchidėja“. Juk ir jo Auksė – kad ir dažyta, bet juodaplaukė. Jautėsi ne juokais atjaunėjęs.

Dabar jie ėjo samanota miško paklote, dairydamiesi prinokusių mėlynių. Paėjėdavo takeliu, paskui vėl žengdavo per samanas. Uogų nesimatė. Jis telefonu fotografavo žalius mėlynojus ir čia pat kėlė nuotraukas į feisbuką, klausdamas interneto draugų, kaip gali būti, kad mėlynių šiame miške nė kvapo. Užpildydamas tylą, dėstė Auksei savas mintis apie Rusijos ir Turkijos bei Rusijos ir Kinijos santykius, apie Ukrainą ir NATO, paskui kažkaip peršoko prie valstybinių švenčių temos, aiškindamas nemėgstąs jokių paradų, ar jie būtų sovietiniai, ar dabartiniai, nacionaliniai...

– Žiūrėk, o ten ar ne žemuogės? – nutraukusi jo kalbą, Auksė nuskubėjo ir jau rinko į saują pirmąsias vasaros uogas, išsirpusias saulės atokaitoje.

– Taip, bet čia jau tik likutis, iš tiek neišvirsim uogienės, – nusijuokė jis.

– Tegu ją bala, tą uogienę, – numojo ranka moteris, net prisimerkusi ragaudama uogas.

– Pastovėk, nufotografuosiu.

Jis paėjėjo toliau ir savo „Zenitu“ padarė keletą kadrų: Auksė deda žemuogę į burną, Auksė užsimerkusi, atsukusi veidą į saulę, Auksė tiesia jam delną su žemuogėmis. Gražu, bet neypatinga – per ryškus apšvietimas.

Leidęsi toliau, jie priėjo upę, o jis dabar jau aiškino jai apie skiepų žalą – nors nesmerkiąs pasiskiepijusiųjų, bet visgi nejau nėra akivaizdu, kad visa ši skiepų industrija – tai verslas, kurio tikslas – pasipelnyti, žaidžiant patikliųjų sveikata ir net gyvybėmis. Kalbant jam pačiam viskas darėsi vis aiškiau, jis vis labiau tūžo, čia pat meistriškai suvaldydamas įtūžį ir paversdamas jį logiškomis formuluotėmis, išreikšdamas sudėtingais samprotavimais, pagrįsdamas protui patraukliais priežasties ir pasekmės dėsniais. Kalbėti norėjosi daug, rodės, galėtų šitaip tęsti daug valandų be sustojimo. Seniai kas buvo jo šitaip kantriai klausęsis.

– O kodėl tu visada nešioji šią kepurę? – ūmai paklausė Auksė.

Jis sutriko. Tokio su gvildenama tema nesusijusio klausimo nesitikėjo.

– Čia slepiasi mano stiprybė, kaip Koščejaus Nemirtingojo jėga, – pagaliau juokais paaiškino.

– Man rodos, mums būtų ne pro šalį išsimaudyti, – šūktelėjusi Auksė nutraukė kepurę jam nuo galvos ir pastriuokom lyg mergaitė, liumpsėdama apvalumais, pasileido prie upės. – Pasivyk! – ir nešina kepure nubėgo.

Negreitindamas žingsnio, įsitempęs ir sukandęs dantis jis leidosi įkandin jos. Priėjęs upės krantą, pamatė Auksę, stovinčią ir žiūrinčią į vandenį su jo kepure rankoje.

– Atiduok ją man, – paprašė.

– Kam? – paklausė ji. – Kad slėptumei savo galvą nuo išorinio pasaulio ir gyventum vien savo mintimis? Virtum savo sultyse?

– Atiduok kepurę, – gręždamas ją žvilgsniu, jau pikčiau ištarė jis.

– Tai pasiimk! – tai ištarusi, ji netikėtai užsimojo ir sviedė kepurę į patį upės vidurį.

Jis palydėjo nuplaukiančią kepurę žvilgsniu, o tada ėmė iš lėto artintis prie Auksės.

– Neplauksi? Eik tu, šikšnosparni! – nejaukiai dar pabandė pajuokauti moteris, atatupsta brisdama į upę.

•

Parsinešta dėdės rašomoji mašinėlė stovėjo ant stalo kambario viduryje. Kaip visada užsidangstęs langus, prietemoje į įtaisą įdėjo lapą ir atsisėdo. Kelissyk taukštelėjo klavišais. Viskas puikiai veikė. Kitapus uždarytų kambario durų girdėjo, kaip iš parduotuvės, o gal iš gėlių darželio parėjo motina. Pro paliktą siaurą tarpelį tarp užuolaidų ant jo stalo krito geltonas besileidžiančios saulės spindulys.

– Valgysi bulvių su kefyru? – per sieną pasigirdo jam skirtas motinos klausimas.

– Ne, – atsiliepė jis.

Su motina mažai šnekėdavosi, kiekvienas tylomis gyveno savo gyvenimą. Su kuo gi jis apskritai šnekėdavosi?►

Ukrainietiški užrašai

► Atkelta iš p. 8

vedasi laibakojį šunį – savaime suprantama, priderintą, pilko kailio. Ištraukęs iš paltuko kišenės, parodo pažymėjimą kaklamautėmis veidus prisidengusiai sargybai, tie linkteli galva, ir vyras dingsta už smėlio maišų.

Vakare jis sėdi restorane su senu draugu, pavadinkim jį Volodymyru. Prieš du dešimtmečius drauge apkeliavo Europą, traukiniais sukorė keliolika tūkstančių kilometrų. Mes kaip jūreiviai, kaip ginklo broliai, sako jis, tai lieka amžiams, nesvarbu, kad nuo to laiko nesimatėm, sako labiau sau, nes draugas šiuo metu nepasiekiamas, nusileidęs į žemesnį sąmonės aukštą. Tarpuvartėje Volodymyras išsitraukė metalinę pypkutę, paskutinį kartą matytą Frankfurto stoties rajone, pasiteiravo ir jo, ar nerūkantis; išsisuko sakydamas, jog taip, rūkantis – *tytunį*, tabaką.

Restoranas artipilnis. Įeina kompanija. Vyras žemiau kelio amputuota koja atsisako draugų pagalbos ir atsargiai dėliodamas ramentus užlipa ant pakylos, kuri veda į kitą salę. Dingsta šviesa. Bet, visiems tik spėjus iš netikėtumo atsidusti, ji vėl atsiranda, ir iš garsiakalbių vėl pasklinda profesionaliai aistringas soulo dainininkės balsas.

Atsigauna ir draugas; iš lėto rinkdamas angliškus žodžius, sako, kad, prasidėjus karui, jį ištiko nemigos priepuolis. Kuo toliau, tuo blogiau; negali nieko daryti, negali vairuoti mašinos, išvežt šeimos iš apsupto miesto. Tik po poros savaičių pavyko rasti žmogų, kuris miškų keliukais nuvairavo juos į vakarus.

Volodymyras irgi plikai nusiskutęs pakaušį, su trumpa barzdele. Tipinė vidurinio amžiaus literatų išvaizda. Supranti, aš palūžau, negalėjau įsisąmonint, kad tai tikra, maniau, kad sapnuoju, tuoj pabusiu. Nestojau į kariuomenę. Nesavanoriauju – nes, atvirai šnekant, kad ir ką darytum, tai neprilygs ginklo paėmimui.

Volodymyras panarina galvą ir nutyla. O jo ausyse pasigirsta riksmas už sienos. Vakare, jau ruošiantis gulti konspiracinėje nakvynėje greta SBU. Vyriškas balsas gretimam bute kriokia nesivaldydamas, iš visų plaučių: nebegaliu! Nebegaliu! –

Liaujasi. Tyla. Nė balso, nė krustelėjimo. Po penkių ar dešimties minučių vėl: nebegaliu – nebegaliu – padaryk ką nors!! –

Ir vėl tylu, tą vakarą, kitą, visus vakarus.

Padavėja paima lėkštę, ir draugas ima žerti komplimentus patiekalui ir virtuvės šefui.

Išėjus laukan mosteli ranka – tu pažiūrėk, koks rūkas, koks tirštas rūkas! Kyjive dar nesu tokio matęs.

Rūkas pasklido po gatvę, tartum maskuojamasis tinklas pridengdamas daugiabučių rikiuotes, bet jis nutuokia, kad čia, kaip ir kitur, vienoje tarpeklio pusėje namai šviečia, o kitoje – stovi tamsūs, išskyrus kelis blankius atšvaitus languose, liudijančius, jog šie laimingieji turi elektros stoteles.

Prie metro įėjimo draugas priduria: šiaip tai aš verčiu. Varau kaip pasiutęs. Nuo karo pradžios išverčiau keturias knygas.

Jis nebeatrodo apsinešęs, priešingai, žvalus ir akylas. Eskalatoriumi jie ima leistis į metro stotį, kur tarp keleivių padidins vyrų procentą.

9

Slėptuvėje ligoninės cokoliniame aukšte irgi vyrauja moterys. Keliasdešimt žilų galvų įsitaisė ant ratukinių lovų, sustatytų tarp palatų durų. Daugiausia tyli, o jei kalbasi, tai pašnibždomis, lyg būtų teatre ar koncertų salėje. Telegramo kanalai nepraneša nieko kito kaip *povitriana tryvoga*, todėl jis įkiša mobilų kišenėn ir įsiklauso. Močiutė tyliai skundžiasi: jeigu oro pavojus truks dar porą valandų, jos sunkiai gautas numerėlis nuplauks, nes gydytoja – jinai mėgsta išeiti anksčiau... Iš tikrųjų, jis ir pamiršo, kad vasarą ar rudenį savo poliklinikoj irgi užsiregistravo vizito. Ir gali būti, kad tasai ypatingas rytų europiečių gyvenimo įvykis – apsilankymas pas mediką jau netrukus.

Kišenėje užčiuopia žvakę, ploną rudą ortodoksišką žvakę. Parsinešė ją iš cerkvės. Ten užsukęs pakliuvo į kareivio laidotuves. Budynėse dalyvavo šitos pačios močiutės, tik su pūkuotomis beretėmis, laikė žvakes ir nuolatos žegnojosi. Buvo ir garbės sargyba, susiraukšlėjusių, vienas už kitą senesnių kareivių eilutė. Prie karsto – trys moterys. Jauna mergina juoda bolonine striuke – žmona ar draugė, kita – tikriausiai senelė, trečia – motina. Galvūgalyje stovėjo popas: aukšta juoda kepurė ir nuo jos krentantis apsiaustas. Kažkas baltavo tik karste – skepeta, dengianti kareivio kaktą.

Į smilkinį vėl cinkt – kuopos vadas, iš jo posakių arsenalo: mirti teks visiems, tik skirtumas kaip – veidu į priešą ar kaip daržovei.

Diakonas nukėlė kepurę nuo popo galvos ir padėjo ant peties. Galingu bosu užvedus giesmę, atsiliepė choras. Jam pasigirdo, kad gieda tą seną maldą, prašančią saugot nuo karo, bado ir maro, ir keturbalsiai sąskambiai užėmė žadą.

Kai jį atgavo, popas jau buvo beišeinąs, paskui save užtraukdamas ikonostaso užuolaidą. Uždėję karsto dangtį, kareiviai apgaubė jį vėliava ir pasiruošė nešti. Naudodamasis sujudimu, iš laikiklio jis ištraukė apvarvėjusį žvakigalį.

Prieš išvažiuodamas sužinojo, kad Peterburge mirė bendraamžis rašytojas M., kurį minėjo keliuose savo tekstuose. Buvo pažįstami gal dvidešimt metų, susitikdavo įvairiuose miestuose, dažniausia Berlyne, vertė vienas kitą. Paskutinį kartą susisiekė praėjusių metų vasarį ar kovą: M. teiravosi apie emigracijos galimybes, finansinę paramą, jis savo ruožtu ragino M. eiti protestuoti.

Apie mirtį pranešusioje mesendžerio žinutėje buvo keletas detalių: „atsisakė inkstai ir kepenys“, „per daug alkoholio“. Užėjo į velionio paskyrą. Paskutinius metus ji stovėjo tuščia, o dabar pasipylė draugų, pažįstamų, kritikų postai – prisiminimai, kūrybos vertinimai, bendros nuotraukos iš subuvimų ir balių.

Slėptuvėje po truputį apsiprasta su situacija, ir triukšmo lygis ima kilti. Raudonai apsitaisiusi moteriškė įrodinėja, kad ryškią spalvą pasirinko neatsitiktinai: pradeda visų iš eilės klausinėti, ar veikia ta metro stotelė, ar priima ta gydytoja ir taip toliau ir panašiai, kol kažkas neapsikentęs atšauna – iš kur aš žinau, klausk informacijos biuro. Moteris sukikena: taip, tokia jau aš, smalsuolė.

Šnekos gerai, jos prablaško niūrias mintis. Būna tokių dienų, kai viskas susideda į krūvą. Tėvynė tyli. Karo pabaigos nematyti, bombardavimai ir žudynės tęsiasi. Kaip prie to priprasti? Nors priprasti būtų dar blogiau...

Kas jų pagalba, atvežti daiktai kariams ir civiliams? Ji leidžia jiems pasijusti geresniems ir reikšmingesniems, pasidžiaugti padėkomis ir apkabinimais, bet iš tikrųjų tai tik kruopelė, lašas jūroj.

Ar apskritai kas gali paveikti tą pasiutusį Rusijos kolosą? Tūkstančiai rusų mirs, milijonai kankinsis ir skurs, bet neatsisakys agresijos, imperinių svaičiojimų ir begėdiškų melų. Baimė ir televizinė hipnozė veikia, Kremliaus fleitininkas juos veda link bedugnės, kurion nusitemps ir kitus.

Jei čia būtų Volodymyras, dievaži, neatsisakytų jo pypkutės.

Senimas kitoje pusėje kalbasi apie slėptuves – ne visos atidarytos, o atidarytose neveikia ventiliacija, pavyzdžiui, tenai, gimdymo skyriuje, kur motinos su kūdikiais...

„Tai reikia skambinti ir skųstis!“ – „Nieko nebus, išklausys, gražiai pašnekės ir tiek.“

„Mes dabar beteisiai...“ – „Ne, tokia jau mūsų liaudis.“

„O pas mus name kai kas nors nutinka, visi tuoj pradeda skambinti, ir ateina tarnybos ir pataiso. Pas mus vieni pensininkai, bet energingi.“

Žvilgsniu jis perbėga plačiu koridoriumi, kuris išsišakoja į abi puses. Iš tikrųjų, ten galėtų būti ir gimdymo skyrius, labai panašu į ligoninę, kur gimė jo vaikai. Priverčia save įsivaizduoti, kad už tų arba už anų durų – gimdymo palata. Kad už jų gultas, stovai, lašelinės, pulsą matuojantys gydytojai ir akušerės. Kad ten sopuliuose guli gimdyvė – sena, nebegalinti turėti vaikų moteris; negana to, mirštanti, agonijos apimta moteris. Kad jos sąrėmiuose gimsta taika ir ramybė, ketvirtasis kūdikis, per nauja pradėsiantis seną tautą.

Kas čia dabar – naujagimio riksmas ar sirena?

10

Pabunda vidury nakties stovėjimo aikštelėje, užsikvempęs ant vairo. Šalia sukniubęs lyg pašautas miega bendrakeleivis, galinėj sėdynėj atkraginęs galvą knarkia kitas. Burnoje šlykščiai alsus skonis, koks būna ne laiku užmigus ir pabudus.

Gatviniai žibintai nušviečia bekraštes fūrų eiles. Tylu ir ramu, vairuotojai sapnuoja savo paprastus sapnus.

Kiek gėrybių jų konteineriuose, po tentais. Kiek pažymėjimų, leidimų, „Export-import“ dokumentų, sąskaitų faktūrų ant priekinio stiklo panelės. Prekių apyvarta ir medžiagų apykaita, jos niekada nesustoja.

Ir, be abejo, tarp kitų, nerodomi, užmaskuoti – maistas, technika, amunicija frontui.

Bet koks čia miestas? Kokia apskritis? Kuri sienos pusė?

O gal vidurys – muitinė? Staiga lyg sniegas nuo šakos nudrimba aliarmas – kur lapelis? Tas labai svarbus, pats svarbiausias lapelis su antspaudu ir parašu, kurį gavo įvažiuodami? Be kurio neišvažiuos iš pasienio zonos, be kurio apskritai nieko nebus?!

Ir tuojau pat – atšaukta. Lapą jie turi. Tai yra turėjo ir atidavė. Pravažiavo ir pasienį, ir muitinę, pervažiavo per visą šalį kaip užtrauktukas per striukę.

Ir atsisveikino su visais. Su raudonai apsitaisiusia močiute, kuri atšaukus pavojų užkalbino laiptų aikštelėje ir palinkėjo geriausios kloties. Su draugais Donbase, pasiselfinę tamsoje ir sakydami *trymaites*, laikykitės, ir su draugais Charkive, rodydami pergalės ženklą, atsisveikino Lvive, šalta, nesifotografavo, tik apsikabino, *trymaites*, iki pasimatymo.

Iki pasimatymo kitais metais Bachčisarajuje, kaip pamėgot sakyti, iki susitikimo miestuose ir miesteliuose žalios Ukrainos, kai į bibliotekas bus grįžusios knygos, o smėlio maišai nebeslėps statulų, kai juodžemis nedrebės nuo sprogimų, dangumi nelakios raketos ir dronai, o tiktai Černihivo raganaitės, kai žaizdos užsitrauks ir virs tvirtais randais, tada susitiksim, gerai pažįstami ir matyti, matyti tik internete ir tik girdėti, visi, kurie mezgė tinklus, kurie buvo tinklo gijos ir mazgeliai, susėsim už stalo ir srėbsim gaspadoriškus barščius, ir papilstysim arielką ir riešutinę, ir dar neminėtą, bet labai minėtiną chrenivką, ir ragausim lašinius, senu lageriniu papročiu ginčydamiesi, kurie geresni, rūkyti ar sūdyti, ir kikensim iš barabulios, Juodosios jūros žuvies vardo, pasakosim karo meto nutikimus ir trauksim vienas kitą per dantį, o paskui gal eisim pasivaikščioti, pasidairyti po apylinkes, o gal skaitysim poeto Adomo eiles apie Bachčisarajų, o paskui klausysimės Jurko kazokiškų dainų su gitara, sėdėsim ilgai, neapsnūsdami ir nenusigerdami, iki patekės mėnulis, stambus pietietiškas mėnulis, ir tada pamatysim, kad jūsų ir mūsų yra daugiau, daug daugiau, kad už vienų skobnių sėdi visi, gyvieji ir žuvusieji.

►Su feisbuko draugais kompiuterio ar telefono klavišų paspaudimais. Atsisėdęs ant nepaklotos lovos, persibraukė ranka per pečius siekiančius pilkšvus plaukus. Nežinojo, kiek dabar kainuoja vyriškas kirpimas. Gal jam taip pat, kaip dėdei, šia rašomąja mašinėle imti rašyti prisiminimus? Bet ar jis turi apie ką rašyti? Ir kas gi juos skaitys?

Pagalvojęs, kad net suaugusiai dukrai negalėtų perduoti užrašytų prisiminimų, nes su ja nepalaiko jokio ryšio, visai neteko jėgų. Nors dar nebuvo vėlu, nusprendė tuojau pat gulti, kad nesusigundytų traukti į barą alaus ar ko stipresnio.

Pabudęs gerokai po vidurnakčio patikrino feisbuką, tada nuėjo į virtuvę atsigerti. Tamsioje virtuvėje nelyg žmogus išsikraipiusiomis rankomis ir pirštais ant palangės kėtojosi peraugęs mamos alijošius. Grįžęs į kambarį, nebepakeldamas kelintą parą ore tvyrančios tvankumos, atitraukė užuolaidas ir plačiai atlapojo balkono duris. Atsigulė ir valandėlę gulėjo atsimerkęs. Pilnatis metė blausią ir lengvą permatomą skraistę ant stalo ir rašomosios mašinėlės, suformuodama lyg ir kokią salą kambario viduryje. Jis stebeilijosi į mašinėlę, girdėdamas jos tylią bylą, jausdamas rimtyje besiilsinčių klavišų jėgą, įtaiso konstrukcijoje slypinčią muziką, kuri pasklidusi aplinkui lyg jūros bangos plakėsi į šią salą jo kambario vandenyne. Suvokė, kad šis apšvietimas yra beveik tobulas, ir jau siekė fotoaparato, kad padarytų nuotrauką su ilgu išlaikymu, bet pamatė pro balkono duris kažką šmėstelint ir netrukus išgirdo tylų, bet energingą sparnų vibravimą. Po kambarį kažkas skraidžiojo, ir tas kažkas buvo ne koks smulkus ir nereikšmingas vabzdys. Baugiai apsidairęs mėnulio šviesoje pamatė jį, šiurpiai sukantį ratus po kambarį. Šikšnosparnis.

Nežinodamas, ką daryti, kaip sugauti ar išvyti žaibiškai skraidantį gyvį, susigūžęs atsargiai pažeme išslinko iš kambario ir uždarė duris. Tyliai įsigavęs į motinos kambarį, iš spintos paėmė porą pledų, koridoriuje pasiklojo ir atsigulė. Gulėdamas klausėsi, kaip savo kambaryje šnarpščia motina, kaip jo kambaryje kartkartėmis atsimušdamas į sienas švysčioja šikšnosparnis, ir jautė, kad apie šį įvykį būtinai turės papasakoti Auksei.

•

Ankstyvą rytą pakirdo skaudamais nuo nepatogaus gulėjimo šonais ir atsargiai pravėrė kambario duris. Pirmiausia apsidairė, o paskui apžiūrėjo tarpus už spintos, už užuolaidų, patikrino net pastalę. Nebėra. Naktinis lankytojas bus išsinešdinęs. Lengviau atsidusęs, jau ketino eiti kaistis kavos, bet akis užkliuvo už rašomosios mašinėlės. Greta jos gulėjo krūvelė lapų su tvarkingai atspausdintu tekstu, o paskutinis lapas su teksto pabaiga dar laikėsi mašinėlėje. Netikėdamas jis prisikišo vieną lapą prie akių ir pamėgino perskaityti, kas parašyta. Neįmanoma. Jis neįstengė nieko suprasti, nors prieš akis virveno rišlus tekstas su tarpais tarp žodžių, kableliais ir taškais. Jis netgi nežinojo, kokia tai kalba. Prisikišo prie akių antrą, trečią lapą. Tas pats. Gal dešimt nežinoma kalba atspausdinto teksto lapų gulėjo ant jo stalo, o jis nenumanė, nei kas šio teksto autorius, nei kas čia parašyta. Būtų galėjęs tuojau pat suvesti bent dalį teksto į „Google“ ir išsiversti, būtų galėjęs nufotografuoti ir įkėlęs į feisbuką paklausti draugų. Bet tik stovėjo, tyliai žvelgdamas į tuos lapus ir jausdamas, kad nemaža darbo dalis už jį jau padaryta.

– AUŠRA GUDAVIČIŪTĖ –

Radviliškis–Peterburgas (II)

Sugrįžimas į Peterburgą, tapusį Petrogradu, buvo paskatintas Pirmojo pasaulinio karo sumaišties. Šešiolikmetė Elena Buzaitė ir keturiolikmetis Antanas Buzas nusprendė grįžti į Peterburgą – prieglaudą gavo pas dėdę Jurgį Bajarauską, tarnavusį jūreiviu pas carą. Galbūt Buzo vaikai turėjo vilties atgauti pinigus iš tėvo jų vardu banke atidarytos sąskaitos. Dabar jau žinoma, kad karas ir tolesnė revoliucija tuos pinigus galutinai pražudė. Bet pasakojimas ne apie tai, kita vertus, nepriteklius ir pinigai – susijusios temos.

Paaugliai įsidarbino: Elena – tekstilės fabrike, o Antanas – kažkokioje lyg ir maisto apdirbimo įmonėje. Taigi dar labai žali jaunuoliai įstojo į darbininkų klasės gretas. Šis socialinis apibūdinimas labiausiai ir pritinka laikmečiui, kurį teko pergyventi įsigalint bolševikams. Tie jų gyvenimo faktai, kuriuos atsimenu iš močiutės Elenos pasakojimų, neturi labai aiškių datų, bet visa, kas nutiko, įvyko tarp 1914 ir 1918 m. Dramatiškiausi įvykiai – artėjant prie 1917 m.

Elena gana lengvai atgaivino vaikystėje mokėtą rusų kalbą, tačiau raštingumo atžvilgiu turėjo tik lietuvių kalbos pradmenis daraktoriaus mokyklėlėje. Peterburge ji suprato, kad negali būti neraštinga, ir pradėjo lankyti rusų kalbos raštingumo kursus. Kartu vykdė tėvo Nikodemo Buzo nebylų priesaką – lavintis net turint labai kuklias galimybes ir išgales. Vėliau, grįžusi į Šiaulaičius, rusiškai kalbanti ir rašanti Elena turbūt buvo retenybė tarp kaimo merginų ir moterų, neskaitant savo motinos. Pirmosios Lietuvos Respublikos laikais kaime rusiškai mokėjo dažniausiai tik vyrai – buvę caro kariuomenės kareiviai ar oficialios rusiškos pradinės mokyklos mokiniai. Kalbos ant pečių nenešiosi. Kaip Antrojo pasaulinio karo metais parodė gyvenimas, rusų kalba pravertė iš savo sodybos evakuojantis į netolimą kaimą, nes Šiaulaičiai pavirto fronto zona. Frontininkai rusai pasitaikė nežiaurūs, o susikalbėti su jais buvo galima. Vėliau rusų kalba vartota jau tardant ir mušant Eleną diržais per galvą NKVD patalpose ir Mordovijos lageriuose. Rusai viena, rusų kalba šiek tiek kita. Kaip komunikacijos įrankis. Anaiptol ne visada maloniomis aplinkybėmis.

Elena Buzaitė-Niparavičienė (1898–1979) ir Marcelina Bajarauskaitė-Buzienė (1875–1948)

Pirmojo pasaulinio karo metais Rusijos didmiesčiuose stigo maisto. 1917 m. (?) Elenai ir Antanui teko gyventi pusbadžiu. Antanas slapčia iš fabriko po marškiniais išnešdavo kruopų košės, kad sesuo nors kiek tvirčiau pavalgytų. Tekstilės fabrike maisto trūko. Vaikystėje močiutė Elena man paaiškino, kodėl niekada nevalgo virtų bulvių. Tai badavimo Peterburge pasekmė. Merginos iš fabriko eidavo prie prekinių traukinių bulvių, bet tos bulvės, paliktos žiemą vagonuose, buvo sušalusios. Gelbstint gyvybę valgytos tokios. Salsvo šleikštulio Elena negalėjo pamiršti.

Į fabrikus ėmė skverbtis socialistinės idėjos. Elena su kitomis fabriko darbininkėmis ne kartą dalyvavo demonstracijose. Viena jų buvo smarkiai apšaudyta. Elenos akyse kazokas studentui nukirto galvą. Taigi caras nebuvo šventasis. Močiutės klausdavome: tai kodėl ji ėjo į tas demonstracijas, jei buvo taip pavojinga? Atsakymas: į fabriką ateidavo agitatoriai, ir ėjau kartu su visomis darbininkėmis. Taigi Elena galėtų būti pavadinta „revoliucinio judėjimo dalyve“, vartojant sovietų laikais įsigalėjusią terminiją. Juolab kad ji dukart dalyvavo sambūriuose, kuriuose prakalbą rėžė Vladimiras Leninas. Viename – geležinkelio stotyje, kai jis grįžo iš Suomijos. Elenos santykis su Lenino figūra yra vertas atskiro paaiškinimo.

Sakoma, kad socialinio teisingumo jausmas turi būti išsiugdytas jaunystėje – tai laikas, kai galima būti socialistu. Juk kairiuoju jaunystėje buvo ir toks politikos veikėjas kaip maršalas Józefas Piłsudskis ar nemaža dalis lietuvių tautinio judėjimo dalyvių. Močiutę Eleną priskirčiau turbūt neegzistuojančiam krikščionių socialistų flangui. Ji buvo nepaprastai karštai tikinti, visuose sunkumuose ir nelaimėse pasikliaujanti Dievu, o ne jam priekaištaujanti. Greičiausiai sunki ir žeminanti vaikystė grįžus su motina iš Peterburgo jai išugdė socialinio teisingumo jausmą, kuris pasireiškė visų pirma atjauta kitiems žmonėms, be jokių politinių šūkių. Tik taip galėčiau paaiškinti jos santykį su Leninu nebūnant komuniste ir nukentėjus nuo komunistų.

Leninas tuose mitinguose mokėjo kalbėti ir paliesti varguomenės vidinius skaudulius. Vaikai instinktyviai jaučia pasakojimų kontekstą. Iš to kilo mano klausimas močiutei gana ankstyvoje vaikystėje, gal jau pradėjus lankyti mokyklą ir būnant spaliukų gretose. Močiute, paklausiau, atsakyk, kas buvo geresnis – Leninas ar Dievas? Atsakymo nebuvo, bet pati klausimo formuluotė liudija, kaip Elena vertino Leniną. Ji tikėjo jo nuoširdžiu noru padėti vargingiesiems, nors iš arti matyta revoliucija jai buvo sumaišties, chaoso, griūties sinonimas. Kai mūsų vaikystėje nutikdavo kokia nors buitinė nesėkmė, močiutė sušukdavo: „Revoliucija!“ Ir mes žinodavome, kad tądien daiktai krinta iš rankų. Patyrusi žiaurius NKVD tardymus ir nieko neišdavusi, perėjusi Mordovijos lagerius, pasikliaudama tik Dievu, ji ir toliau atkakliai tikėjo Lenino gerumu. Jį laikė Stalino antipodu. Gerai atsimenu, kaip mūsų namuose viešint tėvų Sibiro laikų draugams kilo gana įnirtingas ginčas. Mano mama, Elenos dukra, ir jos draugė bandė mūsų močiutei įrodyti, kad pirmuosius lagerius politiniams kaliniams sukūrė būtent Leninas. Stalinas buvo tik gabus jo mokinys. Elena laikėsi savo.

Mano tėvas, nors labai gerbė Eleną, kartą artėjant Spalio revoliucijos šventėms neiškentė nepajuokavęs: „Močiute, man regis, reikėtų jums eiti į mokyklos minėjimą ir papasakoti apie Leniną. Juk tai jūs vienintelė šiame miestelyje jį esate mačiusi.“ Tai buvo sarkazmas, nes tiek Elena, tiek abu mano tėvai buvo perėję Sibiro lagerius, komunistinė veikla jiems buvo svetima. Elena, nors dirbo kolūkyje, negavo nė rublio pensijos – buvo sovietinės visuomenės užribyje. Kodėl pasakoju apie Elenos santykį su Leninu? Dėl to, kad galima lengviau suprasti, kaip patys rusai per daugiau nei šimtą metų yra paveikti bolševikų propagandos. Tai apsinuodijusi visuomenė, mananti, kad sovietų laikais nešė visiems šviesą ir socialinį teisingumą, o dabar dar į tą kokteilį sugebėjo įmaišyti ir carinės imperijos šlovinimo ingredientą.

Čia verta paminėti, kaip Spalio perversmas atrodė amžininkų akimis. Elenos brolis Antanas, būdamas tik septyniolikos metų, taip pat tapo „garbingo“ revoliucinio judėjimo dalyviu. Dalyvavo Žiemos rūmų „šturme“ ir grįžo namo pas dėdę, nusikabinęs kažkurioje salėje nuo sienos brauningą. Dėdės Jurgio reakcija buvo tokia: „Tai ką gi – jau įsirašei į plėšikų ir valkatų ratą?“ Antanas jautėsi smarkiai sugėdintas. 2004 m. su bendradarbiais pirmą ir, manau, paskutinį kartą lankantis Peterburge ekskursijų autobusas buvo sustabdytas prie kreiserio „Aurora“, kuris esą salvėmis davė pradžią Spalio revoliucijai. Nelipau iš autobuso. Supratau, kad dauguma ekskursantų tebemąsto sovietinio vadovėlio štampais, ir tai jiems linksma atrakcija. Iš nesupratimo apie bolševikinį siaubą. Man regis, Elena niekada neatleido caro valdžiai už demonstracijos apšaudymą, bet taip pat sielojosi ir baisėjosi, kad bolševikai sušaudė caro šeimą. Kaip ji sakė – visų pirma nekaltus jo vaikus.

Brolis Antanas turėjo ir trečią, lemtingą, savo gyvenimo Peterburge (tuomet jau turbūt Leningrade) etapą. 1918 m. Elena ir Antanas grįžo į Lietuvą. Antanas stojo į Lietuvos nepriklausomybės kūrėjų savanorių gretas. Kovėsi su bermontininkais. Jau susikūrus Lietuvai, turėjo puskarininkio laipsnį ir liko tarnauti kariuomenėje. Saugojo pasienio užkardą. Brolio ir sesers ryšys buvo labai stiprus. Ji kartais lankė jį tarnybos vietoje. Palaipsniui sesuo ėmė pastebėti negerus ženklus – kortas, vaišes ir panašiai. Kita vertus, Antanas išliko jautrus. Elena matė, kaip jis griežtai sutramdė savo kareivius, kurie tyčiojosi iš praeinančios romės.

Ir staiga, kaip perkūnas iš giedro dangaus, žinia, kad Antanas teisiamas už kontrabandos praleidimą per sieną. Pateko į Šiaulių kalėjimą. Elena ištikimai jį lankė, pėsčiomis iš Šiaulaičių eidavo per naktį iki Šiaulių ir įveikdavo apie 50 kilometrų. Tai buvo siaubinga gėda Antanui. Savanoris, pažeidęs garbės kodeksą. Taip, kontrabandos praleidimas buvo blogai, bet pats jaunas vyras tebeturėjo savo vidinį teisėją. Išėjęs iš kalėjimo (vaikystėje nepaklausiau mo-

Antanas Buzas (1900–1928?). Asmeninio archyvo nuotraukos

čiutės, kiek metų jis ten praleido), jis nusprendė išvengti savanorio vardo praradimo gėdos ir išvyko atgal į bolševikinę Rusiją, į Peterburgą. Tai buvo Naujosios ekonominės politikos laikai (1921–1929). Atrodė, kad Rusija grįžta prie sveikų rinkos ekonomikos pamatų. Bet greitai paaiškėjo, kad tai buvo tik kaip spąstai darbščioms visuomenės bitutėms. Antanas vedė rusę merginą ir susilaukė sūnaus Aleksandro. Brolis ir sesuo, visą gyvenimą buvę labai artimi, palaikė ryšius laiškais. Paskutinis gautas laiškas (apie 1927 m.) atspindėjo, kad Antanas suprato, kur patekęs. Jis užsiminė, kad su draugu ruošiasi išvykti į Ameriką. Bolševikams tai turėjo labai nepatikti. Deja, nežinome, kur įvykdytų ir kokių represijų auka jis tapo. Vaikystės ir jaunystės miestas prarijo jį kaip juodoji kosmoso skylė.

Peterburgas tapo lemtingais spąstais ir būsimo Elenos vyro, mano senelio, sesers Antaninos Niparavičiūtės šeimai. Antanina gimė Liepojoje, tačiau Niparavičių giminės šaknys taip pat iš Radviliškio krašto. Mažai žinau apie jos santuoką. Tik tai, kad prieš 1930 m. ji buvo laimingai ištekėjusi už gydytojo ir gyveno Amerikoje (JAV?). Gydytojas buvo kairiųjų pažiūrų. Matyt, tikėjo, kad bolševikai Rusijoje kuria santvarką pagal marksizmo idealus. Gal būta ir agitacijos iš rusų pusės užsienyje. Apie 1930 m. dėl šeimos galvos įsitikinimų jie nusprendė vykti gyventi į Leningradą. Greičiausiai visiškai neišmanydami bolševikinės realybės, manydami, kad kaip šeima toliau gyvens smulkiaburžuazinį gyvenimą, o gydytojas galės balansuoti tarp sotaus šeimos aprūpinimo ir savo pasišventimo visuomenei. Profesija tai garantavo.

Plaukdami į Leningradą, jie trumpai apsilankė Klaipėdoje, kur gyveno jauna sutuoktinių pora – Antaninos jaunesnioji sesuo Zofija su vyru Povilu. Proga pasimatyti ir palikti amerikoniškų lauktuvių. Šioms nebuvo finansinės būtinybės – Povilas dirbo Lietuvos kariuomenės įgulos buhalteriu ir pinigų jaunai šeimai pakako. Betgi gražuolė Zofija labai domėjosi mada. Antanina atvežė fabrikinius trikotažinius megztinius – naujausią mados šauksmą. Teta Zofija atsidususi man pasakojo: gerai, kad kai ką iš savo užjūrio mantos paliko Klaipėdoje... Leningrade iš jų buvo beveik viskas atimta – svarbiausia, turėtas auksas ir valiuta, pasiimti naujam gyvenimui. Spąstų skląstis negrįžtamai užsitrenkė. Bolševikai geriau nei idealistas gydytojas žinojo, kaip kurti šviesų rytojų. Antanina ir jos vyras vėliau mirė iš bado Leningrado blokados metu, išsaugodami anūkėlę gyvą. Jųdviejų dukra buvo pasiųsta dirbti užfrontėje ir išgyveno karą. Teta Zofija palaikė ryšį su giminaičiais. Vėliau sovietų laikais jos dukterėčia grįžo gyventi į Lietuvą, bet Leningrade liko jos palikuonys.

Dabar vis pagalvoju, ar Antano Buzo sūnus išgyveno, ar yra jo palikuonių. Jei taip – ar jie ne putinistai, ar ne rusų nacionalistai? Nežinia. Laimingi tie, kuriems pasiseka nugyventi tiesų kaip linija „teisingą“ gyvenimą, bet dažnai jie taip ir nesupranta, kad buvo Dievo išrinktieji. O gal ir ne išrinktieji, nes Dievas dažniausiai baudžia tuos, kuriuos myli.

– ELENA STANKAITYTĖ –

Zuikio gaudymas: kokius įsitikinimus ugdo Vilniaus viešojo transporto edukacinis filmukas

Vilniaus viešuoju transportu kasdien naudojasi įvairaus amžiaus, lyties, tautybės, rasės keleiviai. Vilniaus miesto savivaldybė, norėdama užtikrinti viešojo transporto keleivių kultūrą, o kai kada, pavyzdžiui, pasveikinti su šventėmis, yra inicijavusi seriją šiai margai auditorijai skirtų edukacinių filmukų, kurie transliuojami kone kiekvieno Vilniaus gatvėmis riedančio autobuso ar troleibuso ekranėlyje. Filmukai begarsiai (muzikinis garso takelis girdimas tik filmukus žiūrint socialinėse medijose), trumpi ir paveikūs savo naratyvumu. Šiame straipsnyje analizuosiu filmuką „Edukacinis video 2: Zuikiai viešajame transporte“[1] apie be bilieto važiuojančius keleivius.

Filmuko herojumi tampa zuikis, kurį remdamiesi savo enciklopediniu žinojimu apie pasaulį laikytume tiesiog vienu iš gyvūnų, pasižyminčiu tam tikromis savybėmis, tokiomis kaip bailumas ir gebėjimas greitai sprukti. Kita „zuikio“ reikšmė – bilieto neturintis keleivis. Filmuke pasakojama, kaip toks keleivis iš pradžių dreba neturėdamas bilieto ir tikėdamasis prasmukti nepastebėtas, paskui, kai kontrolierius jį pamato, sprunka, bet galiausiai vis tiek yra sugaunamas ir teisiamas kitų keleivių akivaizdoje. Ne vienas šaltinis nurodo, kad „zuikio“, kaip be bilieto važiuojančio keleivio, reikšmė gali būti kildinama iš XIX a., kai „zuikiais“ buvo vadinami tie, kurie neįsigydavo bilieto kasose, bet simboliškai sumokėdavo tiesiogiai konduktoriui, kuriam būdavo sunku rasti reikiamą grąžą, dėl to tokie keleiviai mokėdavo mažiau, bet turėdavo saugotis ir greitai sprukti nuo kontrolierių. Kita kilmės versija – „zuikiai“ teatre, prasmukdavę pro bilietų patikrą. Šio atvejo pavyzdys iš Juozo Grušo „Raštų“ pateiktas ir „Lietuvių kalbos žodyne“ iliustruojant žodį „zuikis“: „Vaikiūkštis zuikiu įsmukdavau į teatrą tavęs pažiūrėti.“[2]

Nors tiesioginės sąsajos čia galbūt ir nėra, šiame viešojo transporto nenaudėlį zuikį vaizduojančiame filmuke tam tikrais rakursais užfiksuotos autobuso sėdynės galėtų priminti ir teatro salę, kurioje stebimas prasikaltusio zuikio baudimo reginys (1 pav.). Toks viešas baudimas ir gėdinimas, susijęs su socialine optika, veda prie istorinio konteksto, kai visuomenei prasikaltęs asmuo būdavo kariamas ar plakamas minios akivaizdoje. Štai, pavyzdžiui, kai filmuke zuikis nubaudžiamas, iš viršaus į apačią nusileidžia balta uždanga – šis judesys reiškia ne tik pasibaigusią istoriją, bet ir įvykdytą teisingumą, mat uždangos nusileidimo kryptis – iš viršaus į apačią – galėtų priminti staigų giljotinos ar teisėjo plaktuko mostą. Beje, judesį iš viršaus į apačią atlieka ir grūmojančių žvėrių smiliai.

Filmuke vaizduojamo gėdinimo panašumą į spektaklį galima sieti su paties filmuko demonstravimu viešajame transporte. Pasak semiotikų Guntherio Kresso ir Theo van Leeuweno, vizualinėje raiškoje esti dvejopi dalyviai: tie, kurie vaizduojami (reprezentuoti), ir tie, kurie sąveikauja atvaizdais (interaktyvūs)[3]. Šiame edukaciniame filmuke reprezentuoti dalyviai yra viešojo transporto keleiviai, vairuotojas, bilietų kontrolierius, o interaktyvūs dalyviai – filmuko kūrėjai, filmukais besidalinanti suinteresuota šalis Vilniaus miesto savivaldybė ir – turbūt svarbiausia – realūs viešuoju transportu važiuojantys asmenys. Pasiremdama Kressu ir Leeuwenu, mėginčiau formuluoti, kad šiuo atveju reprezentuoti ir interaktyvūs dalyviai iš dalies atitinka vieni kitus. Grįždama prie viešojo transporto kasdienybės vaizdavimo ir teatriškumo, norėčiau išskirti reprezentuotus ir interaktyvius dalyvius siejantį stebėjimo veiksmą: reprezentuoti dalyviai zuikio istoriją stebi čia ir dabar, kaip savo pačių dalyvaujamą istoriją, interaktyvūs dalyviai ją stebi per ekraną. Bet pastariesiems kartais taip pat tenka stebėti zuikio istoriją joje dalyvaujant; taip nutinka, kai kontrolieriai „pagauna“ ką nors važiuojant be bilieto. Vadinasi, filmuke vaizduojamas zuikio gėdinimo teatras yra pirmavaizdis, pagal kurį siūloma suprasti viešojo transporto kasdienybės situacijas su zuikiais.

Verta šiek tiek išsamiau aptarti, kaip filmuke vaizduojamas zuikis. Galima pastebėti, kad lėti, mažos amplitudės zuikį stebinčių žvėrelių judesiai ypač kontrastuoja su greitais, plačios amplitudės zuikio judesiais: į skirtingas puses juda zuikio dantys, maskatuojasi kojos; kai jis sprukdamas dumia, ore lieka balti „dulkių kamuoliai“, viso filmuko metu kaip laikrodžio rodyklės juda jo ausys. Filmukas sukurtas taip, kad vaizduojami veikėjai tarpusavyje nesikalba, užtat tam tikri pranešimai ar socialiniai turiniai užkoduojami jų kūnuose. Pavyzdžiui, zuikio baimė būti pagautam išreiškiama riedančiais prakaito lašeliais, žemyn nuleistomis ausimis. Zuikis fiksuojamas frontaliai, bet dairymasis į šonus rodo jį vengiant tiesioginio akių kontakto su filmuko žiūrovais. Zuikiui apskritai būdinga vengti kontakto – ne tik su žiūrovais, bet ir su kitais pasakojimo veikėjais, ypač kai jis, laikomas už ausų, rausta iš gėdos nudelbęs akis žemyn (2 pav.). Žvilgsnio paskirstymas yra dar vienas socialinės optikos – tiek filmuke vaizduojamos, tiek realios – dėmuo. Reprezentuotų keleivių kolektyvinis

1 pav.

2 pav.

3 pav.

4 pav.

pyktis ant zuikio lakoniškai sutelktas vos primerktų akių vokuose (1 pav.) ir grūmojimo geste (2 pav.). Realiame pokalbyje toks grūmojimas galėtų atitikti piktas auklėjamojo pobūdžio žodines replikas, pavyzdžiui, vyresnio amžiaus keleivių adresuojamas jaunuoliams. Tad mažiukas zuikis galėtų būti konotuojamas ir kaip vaikas, kurį vyresniesiems tenka auklėti.

Nors filmuke vaizduojami veikėjai ir filmuko žiūrovai viešajame transporte atitinka vienas kitą, skiriasi jų buvimo būdas: užuot nufilmavus realius viešuoju transportu važiuojančius žmones ar pasamdžius aktorius, buvo nuspręsta žmones – viešojo transporto naudotojus vaizduoti kaip gyvūnus. Žmonių kaip gyvūnų vaizdavimas, ypač siejant su moraliniais pamokymais, galėtų vesti iki Ezopo pasakėčių. Kressas ir Leeuwenas svarsto, kad dar Cezario laikais pats Cezaris ir kiti valdovai buvo vaizduojami kaip drambliai, kurie buvo laikomi karališkos išminties ir galios simboliais, o, tarkim, šiuolaikinėse socialinėse medijose egzistuoja tam tikri filtrai, kai fotografuojant save ar kitą žmogų ant atvaizdo galima uždėti tam tikrų gyvūno dalių – ausų, nosies, akių – filtrą, tokiu būdu taip pat sukuriant skirtumą tarp pavaizduoto žmogaus ir atvaizdų naudotojo[4]. Autoriai pateikia pavyzdį, kaip šį skirtumą išnaudoja socialinės institucijos; pavyzdžiui, matematikos pamokose mokiniai sąveikauja per savo atvaizdus – avatarus: kuo sėkmingiau sprendžiami uždaviniai, tuo daugiau išvaizdos detalių galima įsigyti savo avatarui patobulinti[5]. Tokiu būdu socialinės institucijos per atvaizdų naudojimą steigia tam tikras vertes, šiuo atveju – konkurenciją. Prisiminkime realią situaciją viešajame transporte: juo važiuoja įvairios socialinės, rasinės, etninės kilmės, ekonominės padėties keleiviai. Mėginčiau svarstyti, kad šiuo atveju žmonių vaizdavimas žvėrių figūromis implikuoja žmonių lygybę. Žmonių skirtumai vaizduojami per gyvūnų rūšių įvairovę, bet jų buvimo sociume galimybė vienoda, nepriklausanti nuo lyties, rasės, amžiaus, tautybės, ekonominės padėties. Savo ruožtu zuikio vaizdavimas vienu iš gyvūnų – zuikiu naikina realioms situacijoms būdingas aplinkybes (nuo skurdo iki užmaršumo), kuriomis važiuojama be bilieto. Atrodo, galėtų kilti etinių keblumų, jeigu tokiai margai viešojo transporto naudotojų publikai demonstruojamame pamokančiame pasakojime veiktų ne abstrakčios gyvūnų, bet detalios žmonių figūros „nepridengiant“ lyties, rasės, tautybės, amžiaus, ekonominės padėties požymių.

Tiesa, filmuke yra vienintelis kadras, kuriame žiūrovams leidžiama užmiršti, kad vaizduojami veikėjai yra gyvūnai, o ne žmonės. Tai jau minėtas grūmojančių pirštų kadras, kuriame tesimato skirtingų spalvų rankos, turbūt labiau panašios į žmonių nei į gyvūnų galūnes (2 pav.). Skirtingų odos spalvų žmogiški pirštai, rodantys tą patį nepritarimo zuikio veiksmams gestą ir dar sinchroniškai, be kita ko, galėtų konotuoti rasinę įvairovę.

Lygybės idėją mėginama įsteigti ir nustatant santykį tarp vaizduojamų veikėjų ir žiūrovų, nes iš esmės viso filmuko metu išlaikomas akių lygio kadravimas, kuris, pasak Kresso ir Leeuweno, išreiškia lygybę, lygiateisiškumą[6]. Taip netiesiogiai parodoma, kad visi didaktinės komunikacijos ir vaizduojamos istorijos dalyviai – kontrolierius, keleiviai, vairuotojas – vienodomis teisėmis dalyvauja viešojo transporto gyvenime kaip socialinėje institucijoje. Šiokia tokia išimtis būtų tuščiame autobuse esančio zuikio kadras iš apačios, kuriuo vaizduojama zuikio subjektyvi patirtis (3 pav.). Šitaip žiūrovai įleidžiami į gana intymią veikėjo zuikio erdvę, nes jis fokusuojamas iš labai arti, kaip joks kitas filmuko veikėjas. Dėmesys sutelkiamas į zuikio nervingą būseną, kuri pasireiškia, kaip minėjau, į šonus lakstančiomis akimis ir dantimis, tekančiais prakaito lašeliais ir nuleistomis ausimis. Zuikio, kaip išskirtinio veikėjo, kadravimas iš apačios, filmuke apskritai vyraujant akių lygio kadravimui, reiškia, kad zuikis savo nepaklusnumu taisyklėms iškrenta iš socialinės bendrystės arba, kitaip tariant, toje socialinėje institucijoje yra deviantas. Deviantui sukontroliuoti naudojamas simbolinis smurtas – kolektyvinis gėdinimas pakėlus už ausų. Simbolinio smurto, taikomo „blogiems“ keleiviams, vaizdavimas akių lygyje galėtų reikšti ne tik keleivio pareigą nebūti zuikiu, bet ir ugdymą bei reprodukavimą įpročio bausti zuikį – kituose ar savyje – simboliniu smurtu.

Zuikis šiame subjektyviame kadre (3 pav.) taip pat vaizduojamas ir kaip individualybė – atstumo tarp veikėjų raiška zuikio kadre ypač kontrastuoja su atstumu „bausmės“ kadre, kuriame vaizduojamas vieningas kūnais beveik susiglaudusių keleivių kolektyvas (1 pav.). Tai, kad zuikio subjektyvios patirties kadro (3 pav.) fone zuikiui už nugaros nėra keleivių, viena vertus, rodo jo „zuikišką“ kompetenciją slėptis, kita vertus, zuikiui už nugaros nėra ne tik keleivių, bet ir pro autobuso langus nematyti monolitiškų miesto kontūrų, vadinasi, zuikis intensyviausiu subjektyvios patirties momentu yra atsietas nuo kitų keleivių ir nuo miesto kaip abstraktesnio socialinio darinio. Taigi, šitaip atskiriant zuikį nuo keleivių ir miesto, „zuikiavimas“ susiejamas su asocialumu.

Baigdama norėčiau aptarti paskutinį kadrą (4 pav.). Filmuke šis kadras išsiskiria iš kitų, panašiai kaip rašytiniame tekste išvados neretai skiriasi nuo dėstymo dalies. Šis kadras pirmiausia galėtų būti suprastas kaip vizualiai „taikus“ būdas apibendrinti priekaištus zuikiams. Zuikiai tampa tariamais matematiniais vienetais ir yra gretinami su autobusais, kurių už jų pavogtus pinigus būtų galima įsigyti. Zuikius sustatant ant autobusų ir taip savotiškai juos paleidžiant į laisvę, tarsi mėginama sumažinti susikaupusią draminę įtampą, patirtą zuikio jo bausmės metu autobuso viduje. Taigi, zuikis, gavęs ko nusipelno, laikinai gali atsikvėpti. Bent jau iki tol, kol rutiniškoje viešojo transporto kasdienybėje zuikio istorija vėl pasikartos keleivių akivaizdoje.

– IEVA ŠILEIKAITĖ –

[1] *https://www.youtube.com/watch?v=Pp_uPA_8TdE*.
[2] *http://www.lkz.lt/?zodis=zuikis&id=31014900000*.
[3] Gunther Kress, Theo van Leeuwen, *Reading Images: The Grammar of Visual Design*, London and New York: Routledge, 2021, p. 113–148.
[4] *Ibid*, p. 114.
[5] *Ibid*, p. 115.
[6] *Ibid*, p. 139.

Tadas išvaduotojas

Romano „Jautrumo gravitacija“ ištrauka

Pirmas Amerikos filmas Lietuvoje. „Gineverė“. Rodos, taip. O aš praganiau kardą. Įlipau į autobusą kartu su masuote, nors mes juk ne masuotė, mes aktoriai, nors ir antro plano, bet aktoriai. Jokios pagarbos elitui, koks pažeminimas! Sumauti amerikosai, nieko neišmano.

Viskas vyko Trakų pusiasalio pilyje. Naktinis filmavimas, dvigubas mokestis, o už antrą planą – patys suprantate. Nuo pradžių įtariau, kad nerimta visa tai. Aprengė kaip Don Kichotą, o kardas lyg iš kazoko rankų išplėštas – šaškė.

Ir, kaip jau sakiau, praganiau tą šaškę autobuse. Kol važiavome iš Vilniaus į Trakus, susiverčiau merzavčiką. Trakuose načnyko tai nebuvo. Prisnūdau, teatro kolegos mane pamiršo, pabudau, graibausi aplink, nėra. O čia tas berniukas iš masuotės, kaip sakėte, Andrius? Plika galva ir su kažkokiais plastmasiniais šarvais. Sako, imkite mano kardą – kiša man dažytą pagalį. Net susigraudinau. Stveriu pagalį, ką darysi. Rimtam aktoriui ir tokiu įrankiu ne bėda mojuoti. Svarbiausia – sugalvoti tinkamas aplinkybes. Vos pradėjo temti, toks vištakumas užėjo, nieko nebemačiau. Staiga kad suriks kažkuris asistentas: kiaulės, tiek repetuota, o šitas klounas su lėkšte ant galvos? Supratau, kad apie mane kalba. Jokios pagarbos teatro liūtui. Nepažįsta iš veido.

Fone – autobuse sutiktas berniukas, kaip ten jis... Andrius, ir minia kailiais apsigobusių laukinių, rankose laikančių skardinius dviašmenius kirvius.

– Septintas dublis, – pranešė operatoriaus asistentas.

Nuvedė mane prie vieno iš laužų. Sceną kartojo iš naujo. Filmavimo aikštelėje chaosas, niekam nerūpėjo, kur antras planas – Artūro stovykloje ir laužai, ir mediniai bokalai, ir skardiniai kardai, ir palapinės. Nuo ežero slinko drėgmė – sėdėjau šildydamas sąnarius. Galvojau, ką pasirinkti: būti su masuote ir pasakoti senus anekdotus, kuriais žavėsis kaip naujais, ar eiti pas senius ir kalbėti nusibodusiomis temomis, būti tuo, kuo jie nori mane matyti. Pasilikau prie laužo. Pradėjau blaivytis. Negerai. Besifilmuojant išgerti specialioje palapinėje davė tik pagrindiniams aktoriams.

Pasirodo, teisus buvau tik iš dalies. Vaikinas, prisistatęs Drėlės vardu, išsitraukė buteliuką iš kuprinės. Noras eiti pas teatralus dingo visai.

– Jei kada nors gyvenime pavyks rimčiau pasimalti kino virtuvėje, prarasite bet kokį tikėjimą kino magija, – gurkštelėjęs ėmiau mokyti jaunimėlį. – Filmavimas yra klaikiai nuobodus procesas. Didžiąją laiko dalį lauki, kada pakvies į aikštelę. Kol, va, taip sėdim, aptariami pletkai, papasakojami visi galimi anekdotai ir gyvenimo istorijos. Naktinės pamainos iš viso... Trainiojiesi iš kampo į kampą, vis bandai nusnūsti.

– Čia marširuoji tarp kavos aparato ir filmavimo aikštelės krašto, – pritarė Andrius. – Tiems, kurie su kailiais, gerai, nešalta. O tie, kur su fiktyviais šarvais iš plastmasės ir dažytos odos... Vėjelis pūsteli, maža nepasirodo. Skaisčio ežeras – vien drėgmė ir rūkas.

– Pirma rimta chaltūra per ketverius metus, – gurkštelėjau dar iš buteliuko. – Amerikiečių TV filmas su pačia Šeril[1] pagrindiniame vaidmenyje. Lietuvos kino studija rinko ilgaplaukius per visą Lietuvą...

– Ir tai didžiausia klaida, – pertraukė mane Drėle prisistatęs vaikinas, – surinkti į krūvą padugnes ir tikėtis, kad viskas baigsis gerai, daugiau nei naivu. Iš pradžių, kol nė vienas neturėjo pinigų, dar nieko, sausi ir ramūs, o dabar cirkai. Nenustebsiu, jei filmavimas baigsis nuovadoje.

Nesibaigiančią pilnatį imituojantys jupiteriai[2] švietė taip, kad matėsi kiekviena pigi detalė: akrilu padažyti butaforiniai vartai ir sienos, mediniai kardai, prastos šarvų imitacijos ir iš skardos iškirpti dviašmeniai kirviai.

– Amerikonai neturi nuovokos apie istoriją, – mėginau grįžti prie temos, – filmas lyg ir apie karaliaus Artūro laikus, o kariai... Vieni su šarviniais marškiniais, kiti su kailiais, treti kaip ispanų konkistadorai, – parodžiau, kuo pats apsivilkęs, – va, prašom, plokštiniai XVI amžiaus šarvai. Televizijos projektas. Gerai, kad be lazerių ar revolverių. Jokios pagarbos istorijai, detalių autentikai. Kičas...

Magiškoji Šeril vis klydo: teksto nemokėjo, liežuvis pynėsi. Dar ir ant žirgo sėsti bijojo, tai teko kaskadininkę iš nugaros filmuoti.

– Duokit, parodysiu, kaip joti tai ožkai, – ėmiau kelti balsą.

Pirmas dublis, penktas dublis, penkioliktas dublis... Tas pats per tą patį. Šviesa ne vietoje, garso neįrašė, masuotė į kadrą per greitai įlindo, žirgas neklausė, operatoriaus asistentas ne tą lęšį įdėjo, galiausiai kameros akumas apskritai nusprogo. Smaukalynė.

O tas Drėlė savo – ilgaplaukiams nuobodu. Pribūrė jiems kinošnikai, tipo, intriguojantis filmas, Holivudas, „Tvin Pykso“ žvaigždė Lora, bus batalinių scenų. Kadangi jų taip ir nesulaukė, susikūrė patys. Metalistai cirkinosi vis smarkiau, sulaužytų kardų skaičius augo aritmetine progresija. Trakų miestelio baruose atsirado lentelių: žmonės su šarvais ir Lietuvos kino studijos rekvizitu neaptarnaujami.

Merzavčikas ėjo į pabaigą. Staiga Drėlė prisiminė neseniai pabudęs kažkokiame plote su visa kario apranga ir mediniu kardu prie šono! Vilniuje!

– Kaip sugebėjai su šarvais parvažiuoti? – jau ir Andrius išpūtė akis.

– Turbūt autobusu ar traukiniu, – numojo ranka Drėlė. – Žodžiu, atsikėliau Naujininkuose, fotelyje, su visais pribumbasais. Štai tau ir kino magija.

Tie vaikino žodžiai, o gal pasibaigęs buteliukas, įkvėpė žygdarbiui. Vis tiek filmavimas nerimtas, režisierius cirkininkas, dar ir pagrindinė aktorė – manekenė, nepasižyminti meistriškumu. Atsipalaidavau. Jau ir šalmas ant šono, ir apsiaustas apie kojas veliasi. Einu, sakau, parodysiu damai, kaip joti. Norėjau pasipuikuoti buvusia šlove.

Cerberių akys apvalios: masuotė nesąmones daro, dar ir antraplaniai profai pradėjo išsikalinėti. Bandė mane stabdyti, kai režisieriui dalinau patarimus.

– Ką šita vos tekstą pralemenanti jauniklė pirmame plane... – mojavau mediniu kardu. – Jai už nugaros Mindaugas, ne, Gediminas, o gal net Vytautas. Mes čia galime atskirą dokumentinį filmą su pradžia, vystymu ir finalu sukurti.

– Gėda ir nešlovė, – choru atsakė metaliūgų ansamblis.

– Kam visi laurai? – griaudėjau lyg perkūnas. – Vištai, bijančiai arklio?

Griebė mane cerberiai ir nuvilko per aikštelę. Toliau nelabai atsimenu, bet turbūt įgrūdo į autobusą išsimiegoti ir išsiblaivyti. Kelionė į Lietuvos kino studiją – jau ne cerberių, o logistų reikalas.

– Maestro per šiltas, – dar nugirdau.

Taip norėjosi drėbti į snukį, kad maestro niekada nebūna per šiltas geram vaidmeniui, o tokį amerikietišką šūdą gali vaidinti patys, bet akys apsitraukė tamsa. Pabudau kino studijos kieme.

Masuotė lipo iš autobuso, skubėjo persirengti ir atsiimti honorarų. Aš nejudėjau. Nenorėjau pasiduoti. Nesuprasite mano skausmo, galvojau, neapverksite teatro kolapso.

– Tegu lekia meliuzga, taip, taip, palikit tikrą meną šiukšliadėžėje. Bėkit paskui vienadienį dolerį.

Vairuotojas pritarė, mėgindamas gražiuoju išstumti iš autobuso.

– Supranti, Tadai, reikia į garažą. Apie meną kalbėk hole ar persirengimo kambaryje...

Supratau. Išlipau. Gerai, kad greta Lietuvos kino studijos įėjimo buvo suolas. Ką daryti buvusiam? Pripažintam? Žvaigždei ir liaudies numylėtiniui? O dabar su visais „ant panelės“? Skaudu, pikta ir liūdna.

– Sutikau gatvėje Rūtą, – burbėjau pilkam Lietuvos kino studijos fasadui, – suvargusi, neatpažįstama. Visą gyvenimą paaukojo scenai, dabar neturi komunalkių už ką susimokėti.

Delnais mostelėjau taip, kad nukrito butaforinis Don Kichoto šalmas.

– Jokių apdovanojimų neprašė. Išdidi. Negali rankos ištiesti. Karalienė Barbora rankos netiesia.

Dramkės administracija irgi į mus kaip į prostitutes žiūrėjo – kontraktų sistema, prekyba kūnais. Taip, teatras kilęs iš valkatų, visuomenės atstumtųjų ir nepatogių žmonių, kuriuos už tvoros su savižudžiais laidojo.

– Naujieji viduramžiai! – surikau bundančiam miestui.

Grabaliojausi atsistojęs ir radau pamestą šaškę. Pasirodo, visą laiką kabojo prie šono. Kažkaip sugebėjau nepamatyti. Dabar kaip samurajus su katana ar vakizašiu.

Pripratau šiltai ir jaukiai merdėti. Širdžiai miela buvo vietelė, iš kurios niekas nejudino, laiku pensiją sumokėdavo, už praeities nuopelnus gražiu žodžiu paminėdavo.

– O dabar eik į gatvę prekiauti kūnu, – grūmojau kumščiu administracijai. – Po 40 metų profesionalaus darbo, gėlių ir aplodismentų belieka pardavinėti dešrą ir vaidinti Senį Šaltį vakarėliuose.

Iš Lietuvos kino studijos pastato išlindo kostiumininkė.

– Štai kur jis...

– Sėdau prie dramkės durų, – staugiau administracijos malūnams, mojuodamas mediniu kardu, – praeiviams batų valyti.

Ką jau ką, o dramatizuoju meistriškai. Sutriko funkcionieriai, sustingo biurokratai. Gėda baisi, kai toks žmogus viešai išmaldos prašo – ką žmonės pagalvos? Kad čia kažkoks lietuviškasis Jukio[3] perversmą bando daryti? Palikime. Tegu pastovi. Parūgsta.

Sukniubau, užkliuvęs už suolelio. Iš kišenės išbiro cukraus pakeliai.

– Nepatogiai išėjo, – pažvelgiau sutrikęs į kostiumininkę, – nuo ponų stalo nešiau masuotei, panele Kristina.

– Taip, tau visos panelės Kristinos, – už rankos ėmė tempti į kino studijos vidų.

– Panele, pavargau...

Kostiumininkė trypčiojo aplink, aš per daug stambus, kad galėtų nešti, o kojos nebeklausė. Jai reikalingi mano šarvai, norėjo baigti pamainą ir eiti namo.

– Viskas tavo maištui, Tadai, – pukšėjo kostiumininkė. – Sunkus velnias. Ar kas padės? Masuotė jau eilėje prie pinigų.

Laimei, akyse pasipainiojo masuotės asistentas. Abu su kostiumininke už pažastų ir nutempė mane į rūbinę.

Ignoruoti – geriausia kultūros politika. Teatras, tas aukštosios kultūros švyturys, nenori leisti dominuoti telikui. Bėdelė, kad naujai sistemai jo nebereikia. Kur reklamą įterpsi? O jei niekas nieko neperka, kam jis?

– Nebenori žmonės tiesos, – pašokau ant kojų.

– Ne į tą pusę, – sušuko kostiumininkė, vydamasi su kardu rankoje.

– Pavargau, Kristina, kaip aš pavargau...

Kaip galviją ginė mane butaforiniu kardu į rūbinę. Pasidaviau, nuleidau galvą, nuolankiai nusliūkinau kostiumininkės nurodyta kryptimi.

– ANDRIUS PULKAUNINKAS –

[1] Sheryl Lee – JAV aktorė, Lietuvoje žinoma dėl Loros Palmer vaidmens Davido Lyncho seriale „Tvin Pyksas“.
[2] Prožektoriai.
[3] Yukio Mishima – japonų rašytojas, dramaturgas, 1970 m. viešai atlikęs sepuku – ritualinę savižudybę.

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė
(*gkazlauskaite@gmail.com*, 8 698 78 771).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (8 5) 244 3302).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 112 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė,
M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2023 m. suteikė 65 000 Eur paramą projektui „Vakarų fronte – kultūra“ (p. 2–4, 6–8, 10–16); Lietuvos kultūros taryba – 18 400 Eur paramą projektui „Pasaulio literatūros vertimai“, 7 600 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5: literatūros kritika, refleksija, analizė“.
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
KPLA NARYS
LIETUVOS KULTŪROS TARYBA
9 771392 776033